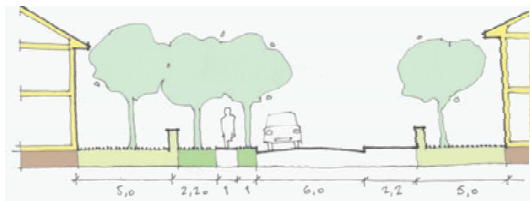
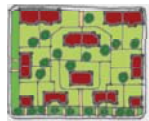

Una experiència urbana retrobada

Les comunitats jardí a Catalunya

Una experiència urbana retrobada

Les comunitats jardí a Catalunya

Tesi Doctoral

JORDI FRANQUESA I SÀNCHEZ

Director de tesi

Joaquim Sabaté i Bel

Febrer de 2008

Departament d'Urbanisme i Ordenació del Territori

Universitat Politècnica de Catalunya

*A la Montse,
el Pau i el Jan,
...i la mare*

Una experiència urbana retrobada

Les comunitats jardí a Catalunya

Índex

0	Introducció	9		
	PREAMBUL. Vers una definició de la comunitat jardí.....	11		
0.1	Definició del Projecte i Objectius.....	17		
0.2	Motivació i justificació de la recerca.....	19		
0.3	Contingut de la recerca i Hipòtesis de treball.....	24		
	<i>Contingut de la recerca</i>	24		
	<i>Hipòtesis de treball</i>	26		
0.4	Metodologia.....	29		
1	Encaix de la idea de ciutat jardí en l'àmbit d'estudi	31		
1.1	Alguns antecedents i la seva difusió.....	33		
	<i>La idea de ciutat jardí en el pensament de Cebrià de Montoliu</i>	33		
	<i>Les cooperatives</i>	35		
	<i>El projecte</i>	37		
	<i>La Societat Cívica "La Ciutat Jardí"</i>	39		
	<i>La revista "Civitas"</i>	46		
	<i>L'Exposició de Construcció Cívica i Habitatge Popular</i>	56		
	<i>El ressó</i>	60		
1.2	L'aportació teòrica de la idea de ciutat jardí en la discussió urbanística de la ciutat.....	61		
	<i>El projecte de Les Corts</i>	63		
	<i>La Ciència Cívica</i>	69		
	<i>Fairhope</i>	71		
2	Taxonomia dels models	77		
2.1	El quadre taxonòmic.....	79		
2.2	Valoració cronològica.....	83		
2.3	La significació quantitativa i la distribució.....	87		
2.4	Les comunitats jardí: els models i les famílies.....	91		
	<i>Model 1. La Comunitat Jardí i la Producció</i>	93		
	Família C ₁ - Les Colònies Textils.....	93		
	Família C ₂ - Les Colònies Vinicoles, Mineres i Energètiques.....	99		
	Família Pc - Els Poblat de Colonització.....	101		
	Família Co - Les Cooperatives.....	107		
	<i>Model 2. La Comunitat Jardí i l'Habitatge Burgès</i>	119		
	Família Bc - L'Habitatge Burgès en eixample.....	121		
	Família Bp - L'Habitatge Burgès en la perifèria de la ciutat.....	131		
	Família Bs - L'Habitatge Burgès satèl·lit.....	139		
	Família Bb - L'Habitatge Burgès dotacional.....	149		
	<i>Model 3. La Comunitat Jardí i l'Habitatge Social</i>	153		
	Família Cb - Les Cases Barates.....	153		
	Família d - Regiones Devastadas.....	161		
	Família H - L'Habitatge Obrer de l'Obra Sindical del Hogar.....	163		
	Família Hi - L'Habitatge Obrer de posguerra en illa.....	183		
	<i>Model 4. La Comunitat Jardí i el Turisme</i>	191		
	Família Ts - El Turisme satèl·lit.....	191		
	Família Ta - El Turisme autònom.....	195		
3	El projecte. Un estudi comparatiu	203		
3.1	L'estructura urbana.....	205		
3.2	Dels elements de projecte.....	211		
	<i>A. L'Edificació</i>	213		
	A.1 - Les tipologies residencials.....	215		
	A.2 - La distribució de les tipologies residencials.....	217		
	A.3 - La densitat.....	219		
	A.4 - La composició edificatòria.....	221		
	A.5 - La composició urbana.....	227		
	A.6 - Les façanes.....	239		
	A.7 - L'arquitectura.....	261		
	A.8 - Anàlisi de les plantes.....	275		
	Un apunt sobre la Normativa.....	286		
	<i>B. La Parcel·lació</i>	293		
	B.1 - La distribució parcel·lària i la grandària.....	295		
	B.2 - Les unitats d'agregació.....	299		
	B.3 - Els passos peatonals.....	307		
	<i>C. L'Espai Lliure</i>	319		
	C.1 - La definició espacial.....	321		
	C.2 - Els espais oberts porticats.....	331		
	C.3 - Les característiques dels espais públics.....	339		
	<i>D. La Vialitat</i>	355		
3.3	De la Dimensió i les condicions d'Entorn.....	381		
	<i>La dimensió i els límits</i>	381		
	<i>Condicions de relleu</i>	393		
3.3	De la localització			
	Apunts sobre la contribució de les Comunitats Jardí a la construcció de la ciutat	401		
	Síntesi	409		
	Epíleg	413		
	<i>Bibliografia</i>	417		
	ANNEX 1 - Fitxes.....	423		
	ANNEX 2 - Comunitats Jardí.....	593		

0. Introducció

En aquest capítol es defineix el projecte, el context en el que es construeix, la motivació i justificació de la recerca, així com el seu contingut i la metodologia que es pretén emprar. S'inclouen també les hipòtesis i l'objecte del treball.

PREÀMBUL

VERS UNA DEFINICIÓ DE LA COMUNITAT JARDÍ

Aquest apartat introductori pretén clarificar des d'un inici el significat de determinades denominacions que s'utilitzaran al treball. Ateses les diferents interpretacions que les paraules "ciutat jardí" i "suburbi jardí" han generat en la literatura urbanística, és convenient definir la seva interpretació en aquest treball per tal de clarificar els objectius principals que es persegueixen.

Abans de presentar el contingut de la recerca, convé descriure amb precisió quin és el significat dels mots que emprarem en aquest treball, amb el propòsit de clarificar el millor possible quins són l'objecte i els objectius de l'estudi.

Són varies les raons que justifiquen el propòsit d'aquest preàmbul. Per una banda, el terme "ciutat jardí" és en l'actualitat força ambigu, sovint emprat per a qualificar realitats físiques ben diferents, a vegades fins i tot oposades, i que poden provocar fàcilment interpretacions errònies.

El significat de "ciutat jardí" ja va ser descrit amb tot detall per Howard, i reflectit en un escrit de Cebrià de Montoliu, un dels portaveus més assenyalats d'aquesta idea en el nostre àmbit:

Ciudades-Jardines.- Entiéndese por Ciudad-Jardín una colonización interior basada en la descentralización de la industria y su traslación al campo a fin de hacer más sana y más

barata la vida urbana, beneficiando a la agricultura con las ventajas sociales de la ciudad y las mayores facilidades para la venta de sus productos.

La Ciudad-Jardín debe ser un centro urbano, establecido según un plan metódico, formando un conjunto orgánico, completo y autónomo, o independiente como tal de otros centros existentes, y distinguiéndose de las ciudades comunes en una mucho menor densidad de población, con el aumento correspondiente de espacios destinados a la vegetación y al cultivo.

Obtenidas las precedentes ventajas por la colonización de nueva planta en tierra agrícola barata, la Ciudad-Jardín debe asegurar su permanencia, sometiendo su desarrollo a un plan económico y administrativo que impida la especulación privada de terrenos y a la larga redundar en beneficio exclusivo de la comunidad, ya sea conservando ésta el dominio general del suelo, ya por cualquier otro medio que le garantice el control indispensable del comercio privado, a los antedichos efectos.¹

Per tant, s'està posant l'èmfasi en que la ciutat jardí implica un nou assentament deslligat de la ciutat preexistent —s'està parlant de "traslació al camp"— amb un important vincle amb l'entorn immediat, especialment pel que fa al desenvolupament econòmic del nou projecte, autònom i independent, amb menors densitats edificatòries com alternativa a la ciutat congestionada. És rellevant, al mateix temps, que s'enfatisza la qüestió del benefici i la propietat comunitaris com a contrapartida a l'especulació privada, mecanisme clau en les idees de Howard.

Per la seva part, la *Garden Cities and Town Planning Association* defineix d'una manera menys academicista la ciutat jardí, com una "ciutat concebuda per a la vida saludable i la indústria; les seves dimensions són les adequades per permetre la vida social plena. Està envoltada per permanents àrees de conreu de propietat pública gestionades per la comunitat".

És important resaltar que en cap d'aquestes dues definicions es fa referència explícita a un model tipològic específic, centrant el discurs en el concepte, més que no pas en el projecte. Tot i això, és evident que la forma física resultant esdevé una qüestió inseparable de la idea de la ciutat jardí que ens ocupa, especialment des del moment en que Raymond Unwin concretarà a principis de segle els paràmetres projectuals que es tendeix a associar a la teoria de Howard. Però la identificació de la tipologia de l'habitage unifamiliar aïllat com a model tipològic bàsic de la ciutat jardí, com es veurà, no sembla justificada, i el fet de reconèixer altres tipologies edificatòries, com els habitatges bifamiliars, els habitatges en filera o inclús la incorporació de blocs plurifamiliars en les ordenacions, representa una qüestió cabdal per entendre les reinterpretacions i modificacions de la idea bàsica de la ciutat jardí.

¹ CEBRIÀ DE MONTOLIU: *Las modernas ciudades y sus problemas. A la luz de la Exposición de construcción cívica de Berlín*, Barcelona, Publicacions de la Societat Cívica la Ciutat Jardí, 1913, pàg. 98-99.

En qualsevol cas convé assenyalar però l'evidència de que la ciutat jardí no és una proposta tant sols projectual. El concepte de ciutat jardí implica a més una nova manera de viure en el sentit més ampli, primer pel que fa a la qualitat de vida des del punt de vista físic o material, i segon pel que fa als hàbits socials.

La ciutat jardí, per tant, tracta efectivament d'un projecte urbà, però també i sobre tot d'un projecte social, i en un context històric precís.

La condició d'autosuficiència que porta implícita la idea de ciutat jardí de Howard és una de les raons per què, tal i com succeeix en la majoria dels països europeus, no cristalitzi a Catalunya de manera que no podem reconèixer cap intervenció que compleixi amb tots els requeriments d'aquella definició. Sí trobem, en canvi, algunes operacions que responen d'una manera més fidel al concepte de *suburbi jardí* definit en el mateix text de Cebrià de Montoliu:

Suburbios-Jardines.- Entiéndese por Suburbio-Jardín una colonia desarrollada en las cercanías de una ciudad ya existente, no como organismo cívicamente independiente, sino unida con la metrópoli, de la cual forma propiamente un barrio de habitación, si bien desarrollado, en lo que a su objeto responda, bajo los mismos principios antedichos, que aseguren a sus moradores todas aquellas ventajas estéticas, higiénicas y económicas que sean compatibles con la vida urbana ordinaria.²

Cal destacar però les limitacions que el terme *suburbi jardí* implica, tant pel fet de deixar de banda algunes intervencions importants que no es poden qualificar com a suburbi per la seva estreta vinculació amb la ciutat, com pel fet de que aquest mot inclou també intervencions en les que aquesta dependència vers la ciutat, i que implica la idea de suburbi, deriva en molts casos en la pèrdua d'atributs fonamentals de la teoria de la ciutat jardí, entre els que cal destacar la idea de **comunitat**. En efecte, la realitat farà que, més aviat que tard, els aspectes més innovadors de la teoria de la ciutat jardí, reflectits també en els primers suburbis jardí, acabin passant a un segon pla, reduint substancialment el missatge més abstracte pel més material, i traduint així la seva contribució a simples taques residencials d'habitatges unifamiliars aïllats o petites operacions sense cap contingut teòric ni qualitat urbana. Això derivarà en la deformació i la perversió de la idea de ciutat jardí per a justificar i reinterpretar nous teixits i nous objectius.

Arribats a aquest punt, cal plantejar-se la pertinència d'estudiar aquelles operacions que, si bé empen les tipologies edificatòries abans esmentades —intervencions on predominen els habitatges unifamiliars amb jardí privat, ja siguin habitatges aïllats, bifamiliars o en filera—, en molts casos no responen als orígens teòrics que faci reconèixer-les com a deudores d'aquesta. Aquest és un punt clau, especialment pel que fa a la definició de l'objecte d'estudi, i s'entén trascendental definir els requisits mínims que ha de reunir una intervenció per tal de considerar-la com a deudora de la idea de ciutat jardí.

2 Op. cit.

Aquest “element d’acotació”, com ja s’ha insinuat més amunt, no és altre que el concepte de **comunitat**. Les intervencions que s’estudien són sempre ordenacions urbanes singulars en l’entorn on s’insereixen, i ja sigui per les seves dimensions, pel tractament de l’espai obert, per la homogeneïtat de les edificacions o per les característiques de l’ordenació, generen el que en podríem dir la “sensació de comunitat”. Aquest fet diferencial afavoreix que els seus residents puguin compartir la sensació de pertànyer a una comunitat residencial i social específica.

Amb l’objectiu d’evitar el terme “ciutat jardí” per no presentar-se cap cas en el nostre àmbit d’estudi, i d’evitar tanmateix el de “suburbi jardí” per les raons esmentades més amunt, i essent conseqüents amb aquest fonamental element d’acotació, es definiran aquestes operacions com a **comunitats jardí**. Distingirem doncs entre la **idea de la ciutat jardí**, entesa com un concepte d’origen anglosaxó i de contingut més teòric, vers les seves implicacions pràctiques sobre l’àmbit d’estudi, que es tradueixen en unes intervencions que anomenem **comunitats jardí**.

Així doncs, les *comunitats jardí* presenten els següents **atributs conceptuals**:

1. Responen a un **motiu teòric** que defineix l’objectiu de la intervenció al mateix temps que la justifica, ja sigui de caire productiu, social o de lleure, i que es tradueix necessàriament en determinats aspectes de la proposta projectual.
2. Les operacions presenten implícita la **idea de comunitat**. Això suposa entendre l’operació com un sector fonamentalment residencial amb una identitat pròpia, tant des del punt de vista funcional com també social i físic, amb una clara voluntat de que l’operació esdevingui un fet diferencial respecte l’entorn on s’insereix, i on es reconeix la importància de les relacions socials entre els seus residents³.

Per la seva part, i pel que fa a la materialització física de les intervencions, presenten els següents **atributs projectuals**:

1. Aquestes operacions responen a un **projecte** que articula la idea general de proposta.
2. Les comunitats jardí es caracteritzen per la utilització de **tipologies edificatòries** d’habitatges unifamiliars aïllats, bifamiliars i en filera majoritàriament, amb espais oberts privats.
3. La qüestió de la dimensió d’aquestes intervencions suposa una conseqüència de la recerca d’un assentament que respongui a una idea clara de comunitat i, per tant, implica una atenció al paper dels **espais oberts i dels equipaments**⁴.

3 Per tenir una descripció més detallada sobre el que entenem per activitats comunitàries i la seva relació vers la qualitat urbana dels espais públics, vegeu en el capítol 3.2.C l’apartat sobre els espais lliures.

4 Aquests requisits són els mínims que considerem que ha de reunir una intervenció per tal de poder considerar-la com a comunitat jardí. Això implica l’acotació de les intervencions a tenir en compte en el treball. Tanmateix, és convenient però comentar que alguns projectes contemplats en aquest treball no reuneix el requisit de l’existència d’un espai obert significat —com succeeix en alguna intervenció en teixit d’exemple o de l’*Obra Sindical del Hogar*—, però donat el context i la seva contribució a una lectura més completa de les comunitats jardí s’inclouen en el treball.

Existeixen però algunes comunitats jardí que per la seva mida no compleixen el darrer requisit d'una manera complerta, en tant que tot i presentar espais oberts qualificats, no incorporen equipaments dotacionals. A aquestes intervencions les anomenem **comunitats jardí menors**.

Establerta aquesta definició, l'estudi parteix de la consideració de que el qualificatiu de "teixit de ciutat jardí" no és adequat per identificar determinats creixements que es basen en la tipologia de l'habitatge unifamiliar aïllat —creiem més adequat parlar de "teixits d'habitatges unifamiliars aïllats"—. Al mateix temps, convé diferenciar aquest tipus de teixit vers les comunitats jardí, enteses com un model pertinent i vigent per construir ciutat.

En qualsevol cas, ens interessa accentuar el fet que la incidència del fenomen de la ciutat jardí a Catalunya rau en la seva diversitat de manifestacions, sota condicionants i contextos ben diversos. Això ens porta a cercar una classificació en un quadre taxonòmic que es mostra més endavant. Si bé és evident que no podem parlar d'una traducció directa del model anglosaxó de la idea de ciutat jardí, és precisament en aquella varietat on el present treball pretén aprofundir i fonamentar els seus arguments per tal de mostrar la vàlua i repercussió de la reinterpretació del model en un àmbit sociocultural molt diferent. Per bé que el resultat és força divers i heterogeni, podem trobar però un denominador comú, que respon al que hem anomenat la *comunitat jardí*.

0.1 DEFINICIÓ DEL PROJECTE I OBJECTIUS

L'objecte d'estudi de la present recerca són les comunitats jardí a Catalunya com a model d'intervenció urbanística. L'estudi s'inicià en les primeres intervencions que responen a la definició proposada, amb els projectes del Park Güell i de l'avinguda del Tibidabo, temptatives d'aplicació de la idea de ciutat jardí a principis de segle. Les darreres intervencions que s'estudien en aquest treball són de la dècada dels anys 60, període en què el significatiu augment del nombre de vehicles privats estava en el rerafons d'una important empremta en el territori amb l'aparició de força promocions de cases unifamiliars aïllades, i que ja no responen als paràmetres abans definits⁵.

Més enllà d'aquest ventall cronològic, les colònies industrials poden considerar-se com a precedents de les comunitats jardí, en tant que les intervencions posteriors als anys 60, si bé algunes s'ajusten a la definició, entenem que s'implementen en un context basat majoritàriament en la segona residència i en un escenari socio-cultural molt diferent i, per aquest motiu, ja no s'aborden en aquest treball.

El contingut de la tesi no pretén ser però un inventari de totes les comunitats jardí que s'han projectat i desenvolupat a Catalunya, sinó que busca posar en evidència un patrimoni important i força desconegut, al mateix temps que establir un criteri d'estudi i classificació que permeti copsar la transcendència de la idea de ciutat jardí en el nostre territori. No té per tant una voluntat d'abraçar totes i cada una de les intervencions identificables com a comunitats jardí, però sí de reconèixer les famílies i els models d'aquestes propostes. Més que un catàleg, és tracta d'un atlas d'exemples representatius, sense voler ser omnicomprensiu, sinó jeràrquic i intencionat.

L'elaboració d'aquest treball implica necessàriament un estudi taxonòmic de les diferents operacions que es pretenen abordar. Aquest estudi representa un dels apartats més significatius del treball, en tant que permetrà distingir la lògica que justifica determinades intervencions i per extensió llur classificació per famílies. Aquesta classificació, en conseqüència, ens donarà algunes de les claus bàsiques per valorar el fenomen i fer-ne per tant una reflexió general sobre les seves implicacions.

La classificació de les comunitats jardí ve acompanyada d'un estudi sobre els elements de projecte, per valorar els trets projectuals distintius de les diferents operacions i poder extreure'n conclusions sobre el procés de gestació de l'ordenació, els objectius, els recursos projectuals que utilitzen i, en conjunt, poder fer una lectura de llur valor des del punt de vista estrictament urbanístic.

⁵ És important assenyalar que és en aquest període on l'empresa SEAT comença a despuntar. Si bé el seu origen data de 1950, el primer sis-cents apareix el 1957 gaudint d'una important acceptació, però és efectivament en el 1960 on podem veure que l'existència dels utilitaris privats és realment rellevant, i on les estadístiques d'accidents donaven fe d'aquest important canvi.

Figura 0.1

Així mateix, s'estima cabdal entendre el paper d'aquestes intervencions en la construcció de la ciutat, per tal de reconèixer la seva transcendència i paper en un context urbà més ampli, i en el que el factor de localització és especialment significatiu.

Els **objectius** principals que persegueix aquesta recerca són:

1. Descriure el fenomen de les comunitats jardí a Catalunya.
2. Reconèixer l'existència de famílies i models en el conjunt de les operacions.
3. Identificar les aportacions urbanístiques de les diferents intervencions, al mateix temps que posar en valor el seu llegat i la seva vigència.
4. Trobar els elements invariants de les operacions per cadascuna de les famílies i dels models identificats.
5. Valorar les aportacions de les comunitats jardí en la construcció de la ciutat, enteses com a fragments d'aquesta.

0.2 MOTIVACIÓ I JUSTIFICACIÓ DE LA RECERCA

Les discussions recents sobre el model de ciutat més adequat per al nostre territori tendeix a considerar més adient la ciutat compacta, amb menor consum de sòl, optimització dels recursos, reducció de la mobilitat obligada i, en termes generals, major ajust als criteris de sostenibilitat. En aquest context, pot sorprendre el fet de presentar una tesi sobre la idea de la ciutat jardí i les seves implicacions urbanes. Cal però tenir en compte que les comunitats jardí no són sinònim d'habitatges unifamiliars aïllats, ni de consum indiscriminat de sòl, i molt menys cal interpretar-les com incompatibles amb el criteri de la sostenibilitat, sinó més aviat al contrari. La perversió amb que s'ha emprat el concepte de teixit de ciutat jardí ha implicat una interpretació molt deformada del que realment suposa. Precisament un dels objectius que persegueix la tesi, com s'ha comentat més amunt, és marcar una clara diferència entre el que entenem habitualment per teixit de ciutat jardí i les comunitats jardí que aquí estudiem.

Cebrià de Montoliu fonamentava les seves teories sobre el propòsit de generar un entorn més humà, ecològicament més sustentable i basat en l'equilibri entre allò urbà i allò rural, plantejant per tant una nova forma d'organització social

Figura 0.1

Plànol de les taques urbanes corresponents majoritàriament a habitatges unifamiliars d'un fragment de la Regió Metropolitana de Barcelona.
En aquest document s'aprecia l'impacte territorial de les taques d'habitatges unifamiliars aïllats (en groc) respecte el conjunt edificat.

Elaboració pròpia.

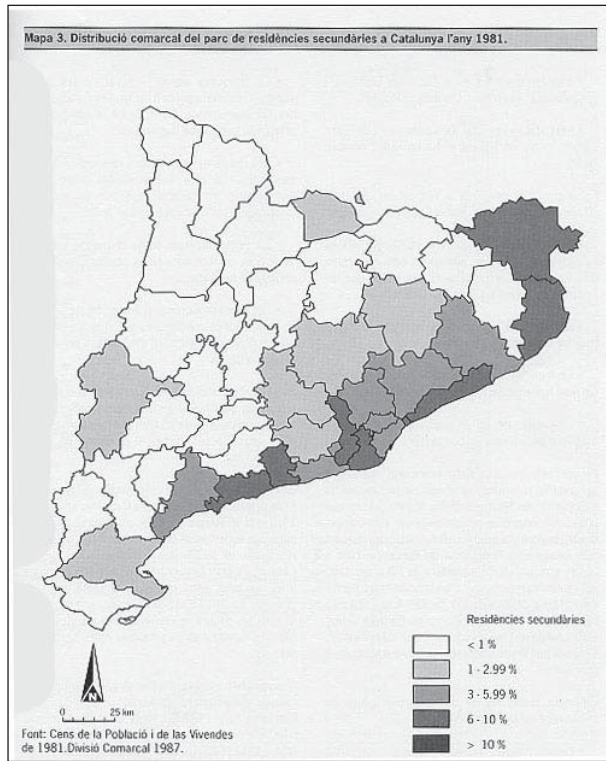

Figura 0.2

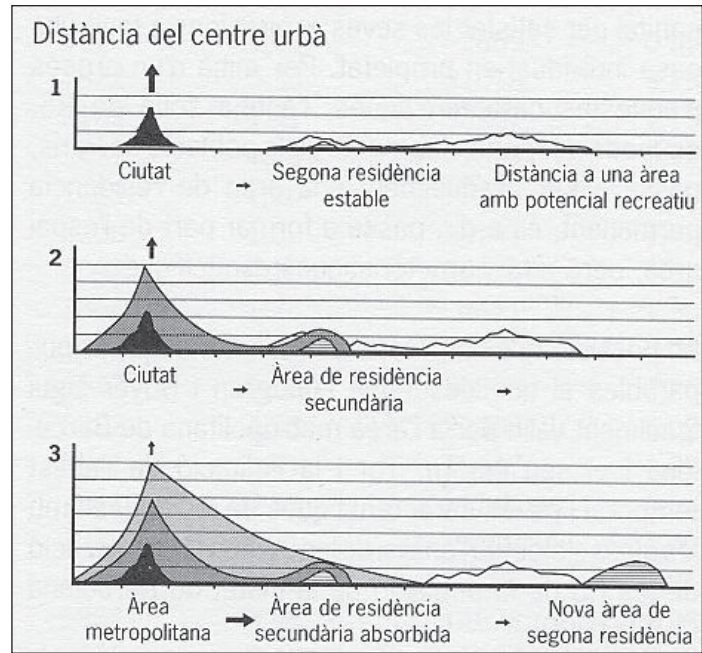

Figura 0.3

Figura 0.4

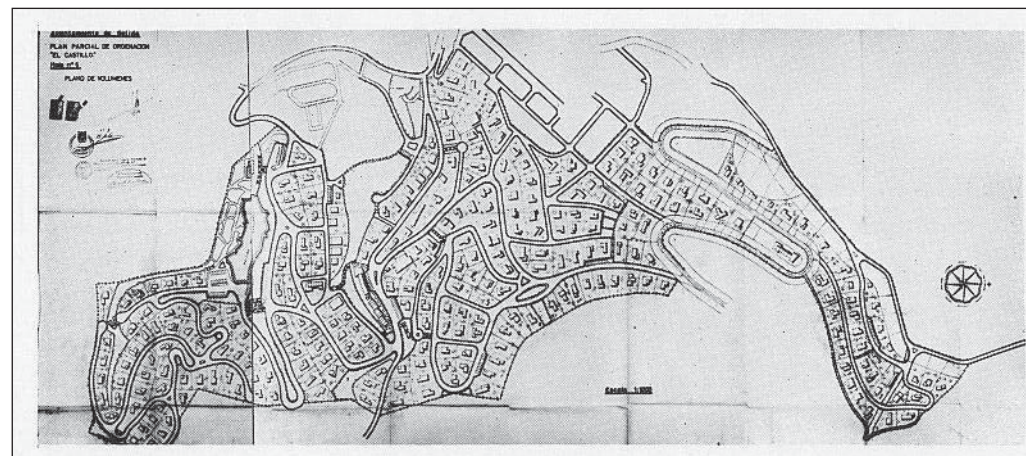

Figura 0.5

Figura 0.2

Distribució comarcal del parc de residències secundàries a Catalunya l'any 1981. *Les comarques que reben amb més vilurència el fenomen de la segona residència se situen a la costa.*

Papers, n°8.

Figura 0.3

Model de Lundgren d'expansió urbana i regions de residència secundària. *Aquest model genera 3 fases. En la primera, la demanda del nucli emissor genera una petita regió de segona residència. A mesura que l'àrea urbana creix s'incrementa en la segona fase la demanda de segona residència que expandeix el seu espai. A la tercera fase, la zona inicial de segona residència queda absorbida per l'expansió del sòl urbà fins al punt de formar-ne part. Aquesta segona residència ha passat a primera i es genera una nova zona de segona residència més allunyada.*

Papers, n°8.

Figures 0.4 i 0.5

Cartell de promoció d'una urbanització de Lliçà d'Amunt, i un exemple d'urbanització. *L'abús de la tipologia d'habitatges unifamiliars ha generat paisatges residencials de poca qualitat urbanística.*

i un ús dels recursos naturals més just i racional. És en aquest context que cal emplaçar les comunitats jardí. Al mateix temps, cal reconèixer els valors urbans que la majoria d'aquestes intervencions mostren, tant des del punt de vista compositiu com de l'ús dels espais oberts públics i privats, i és a partir d'aquestes valoracions que s'estima important que es desenvolupi un treball sobre aquest tipus d'intervencions, amb l'objectiu de reivindicar una forma de ciutat molt apreciada per la població que en general ofereix una qualitat de vida molt alta.

Com es demostra al llarg de la tesi, moltes de les contribucions de les comunitats jardí tenen a veure amb qüestions paisatgístiques, solucions d'adaptació al relleu, amb primeres temptatives de regulació normativa, amb parcel·lacions singulars, amb discussions sobre la composició urbana, amb l'estudi del caràcter dels espais oberts, amb la idea de comunitat, o en general amb importants aportacions pel que fa a la manera d'abordar el creixement de les ciutats. Convé per tant posar en valor tot aquest patrimoni, en la majoria dels casos poc conegut, i precisament quan existeix la tendència a fer desaparèixer moltes d'aquestes intervencions, a modificar la seva imatge o a canviar-ne l'ús.

Al marge d'aquestes consideracions, actualment el fenomen de la segona residència i la seva expressió tipològica amb l'habitatge unifamiliar aïllat suposa una marcada empremta en el territori i es manifesta, a la vegada, creixent en el temps. Mentre que els estudis sobre les ciutats són, i han estat sempre, molt nombrosos, aquest tipus de creixement ha estat tangencialment atès, probablement degut a l'aparent simplicitat del fenomen i a la seva relativa influència en la formació de la ciutat.

Com ja s'ha comentat, no deixa d'inquietar que aquestes taques residencials s'anomenin "teixits de ciutat jardí" quan, efectivament, han perdut els atributs bàsics de la idea de ciutat jardí, tal i com ja s'ha justificat anteriorment. Però és precisament aquesta manca de pertinència la que, en certa mesura, motiva el present treball de recerca.

El problema implícit que s'en deriva del fenomen de la segona residència —especialment pel que fa a la mobilitat, consum de sòl o senzillament a les disfuncions territorials— és sens dubte una de les qüestions més punyents en l'estudi del creixement de les nostres ciutats. Aquesta important qüestió no forma part dels objectius d'aquesta recerca, però indirectament n'és també un dels motius principals. En qualsevol cas, és evident que una bona manera d'abordar el desequilibri territorial que aquestes intervencions generen d'una manera més eficient és analitzant els seus precedents, sens dubte més propers a la idea original de la ciutat jardí, i que aquest treball estudia. Sota aquesta perspectiva, podem entendre que l'estudi de les comunitats jardí pot aportar llum en l'estudi sobre el fenomen de la segona residència.

La complexitat de la segona residència i de la seva empremta territorial són qüestions de gran rellevància, ja sigui pel seu impacte com per les repercussions en les dinàmiques de la pròpia ciutat. Com es pot comprovar en la figura 0.1, la proporció del teixit residencial majoritàriament unifamiliar respecte als altres —residencials i industrials— és molt significativa. Si prenem en consideració el conjunt de municipis de la Regió Metropolitana i si exceptuem Barcelona, podem comprovar com aquesta taca de teixit residencial suposa aproximadament més de cinc vegades la taca urbana restant. Si observem altres sectors propers a la costa dels municipis de la Costa Brava, aquest teixit pot representar una superfície deu vegades superior als nuclis urbans.

Les urbanitzacions de Catalunya es transformen en primera residència

Els nuclis amb cases allunyats de les poblacions tenen l'extensió de l'àrea metropolitana de BCN

Els habitants pressionen els ajuntaments per tenir els mateixos serveis que els municipis

SALVADOR SABRIA
BARCELONA

Els ajuntaments, els experts en temes de vivenda i altres especialistes en gestió del territori estan constatant un canvi d'ús de les cases de les urbanitzacions catalanes. Creades en la seva majoria abans del 1980, estan passant de segona a primera residència. L'encariment dels pisos a les zones urbanas, el relleu generacional, la falta dels tipus d'habitatges i la millora relativa de la situació legal d'aquestes urbanitzacions estan facilitant aquesta transformació.

Al seu torn, demanen les mancances que encara tenen moltes d'aquestes parcel·les, ho augmentant la pressió dels ciutadans d'aquestes zones, allunyades dels centres urbans, sobre els ajuntaments perquè els ofereixin els mateixos serveis que a la resta d'habitants de la població.

ZONES DELIMITADES / Diversos estats encarregats per la Diputació de Barcelona sobre l'estat actual i la quantitat d'urbanitzacions que hi ha a Catalunya i a la província barcelonina han permès identificar sobre cartografia 1.522 zones d'aquest tipus. Els experts les defineixen com a àrees molt delimitades, habitualment situades dels nuclis urbans, amb parcel·les venudes a particulars i amb una majoria de vivendes unifamiliars. Es van construir sense planificació urbanística ni les infraestructures necessàries.

A la província de Barcelona hi ha 806 urbanitzacions del total de 1.522 de Catalunya. Ocupen 26.080 hectàrees (260 quilòmetres quadrats), una superfície similar a la de

l'àrea metropolitana de Barcelona, a Tarragona. La superfície ocupada és de 70 quilòmetres quadrats; a Lleida, de 20 i a Girona, de 102.

El nombre de parcel·les, a mitjans de l'any passat, era de 192.000 només a Barcelona, amb 93.500 vivendes construïdes que permeten albergar més de 230.000 habitants. Els estudis fins costats que s'han consolidat aproximadament el 50% d'aquestes urbanitzacions, per la qual cosa caldrà que hi puguin arribar a viure fins a 530.000 persones si es construïssin en totes les parcel·les. Encara que no es disposa de xifres oficials sobre aquest canvi d'ús de segona residència a primera, s'ha registrat un augment de població 10 vegades superior als municipis que disposen d'aquestes àrees respecte als que no en tenen.

Els estudis que ha dut a terme la Diputació de Barcelona també han analitzat l'estat de conservació de les

demanda MILLORS COMUNICACIONS

La progressiva transformació de les urbanitzacions en zones de primera residència però allunyades dels nuclis urbans ha tingut com a conseqüència un augment de l'ús del vehicle privat. L'aigu, que afecta bàsicament les carreteres secundàries, se suma a la congestió de les grans vies d'accés a la ciutat de Barcelona pel gran increment de vivendes noves a la corona metropolitana. Davant aquesta demanda, el director general d'Urbanisme de la Generalitat, Joan Lluís, hi va donar la raó en part, però també va sostenir que «per tota d'una densitat de 40 habitants per hectàrea no hi ha cap transport públic viable econòmicament».

urbanitzacions i dels serveis urbans que obtenen la connectivitat final no pot ser més descoratjador per als municipis que les alberguen. Així, s'ha detectat que aquestes urbanitzacions disposen d'uns 3.000 quilòmetres de carreteres, i aproximadament la meitat d'aquestes vies presenten una situació deficiente en la pavimentació i el lluminatge. Un 15% no estan asfaltades i un 24% no estan il·luminades.

Alex Tarrés, gerent de la dignitat, advertix que es tracta d'una situació heretada pels ajuntaments demeritats, que ha anat empitjorant amb el transcorrer del temps perquè la inversió necessària per poder posar tots els serveis al dia «debeu la capacitat d'inversió local». Tot i així, això, afirma el fet que l'actual canvi d'ús està incrementant la pressió sobre els ajuntaments i per acabar forçant una solució global a aquest problema.

NOUS CURSOS SUBVENCIONATS
per a TITULARS I ALUMNATS

www.bit.es

93 299 29 66

bit
FORMACIÓ INFORMATICA

VALLÈS ORIENTAL

El 70% de les urbanitzacions catalanes tenen deficiències

Els propietaris de parcel·les diuen que els problemes afecten 1,5 milions de persones

PERE DAMIÀN
GRANOLLERS

El 70% de les 2.500 urbanitzacions que hi ha a Catalunya tenen alguna deficiència, segons un estudi que elabora la Cambra de l'Associació de Parcel·listes de Catalunya per convertir aquests nuclis en zones dignes per viure. Els greus problemes de manteniment d'aquests nuclis de població afecten gairebé 1,5 milions de persones.

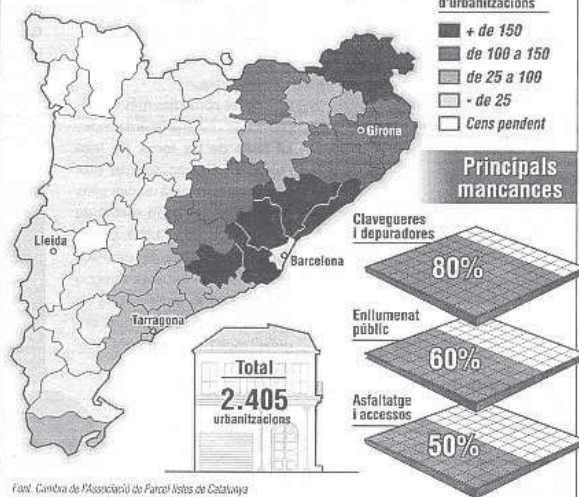
La majoria d'urbanitzacions es concentren a les comarques de l'entorn de Barcelona i a la costa. Les comarques amb un nombre més elevat d'urbanitzacions són el Baix Llobregat (197), el Vallès Oriental (195), el Maresme (174), el Vallès Occidental (166), l'Alt Empordà (163) i l'Alt Penedès (158).

«El principal problema és la carença d'una xarxa de clavegueram i de depuradors adequades a les necessitats de les urbanitzacions. I, encara que menys, la inexistència d'enllumenat públic i el pèssim estat de l'asfalt dels carrers», explica el gerent de l'entitat, Enric Gros. Només un 30% del milió de parcel·les que hi ha a les urbanitzacions catalanes tenen un sistema correcte de sanejament de les aigües residuals. Gros calcula que resoldre tots aquests problemes costaria 2,4 bilions de pessetes.

L'associació és una entitat sense ànim de lucre creada el 1982 per assessorar els propietaris de parcel·les. L'estudi que està elaborant sobre els proble-

EL PERIÒDIC

Distribució per comarques

mes d'aquest tipus de nuclis revela que les carencies són més greus com més lluny es troben de la ciutat de Barcelona.

A més a més de les deficiències en infraestructures, els propietaris han d'afrontar, a la majoria d'urbanitzacions, altres problemes de caràcter buro-

cràtic. «No hi ha una fórmula per solucionar de forma global tots els casos, s'han d'abordar un per un», lamenta Gros. Els diversos i complexos sistemes d'organització que mantenen els propietaris i l'Administració són el principal escolli per resoldre de manera

conjunta els déficits. Un altre factor que incidirà en els problemes de manteniment és l'ús de les urbanitzacions com a segona residència. Segons l'estudi, els problemes creixen proporcionalment a l'ús més baix que es fa de les cases com a vivenda principal.

Figura 0.6

L'any 1960 el parc de la segona residència a Catalunya era de tant sols 39.297 habitatges, amb una distribució caracteritzada per una difusió relativa del fenomen. Els canvis socioeconòmics de la dècada dels 60' propiciaren un creixement espectacular en el nombre d'aquests habitatges. En 1970 l'increment és d'un 272,11%, i es passa de les 39.927 a les 148.573 residències secundàries a Catalunya, amb un fort desenvolupament turístic de les àrees litorals del país, deixant aquest fenomen d'estar principalment condicionat a les preferències de localització de la població barcelonina.

L'any 1981 el nombre d'habitatges arriba a 333.189, amb un increment respecte al 1970 del 128,21%, presentant unes tendències similars al període anterior. Convé afegir que el 33,5% dels habitatges construïts a Catalunya a principis dels anys 80' són destinats a segona residència —entre el 1981 i el 1983 es van construir 32.201 habitatges— (fig. 0.2). Cal dir en aquest sentit que entre el 1985 i el 1990 la tinença de segona residència per part de la població barcelonina no va experimentar cap creixement quantitatiu, però sí va mostrar una dinàmica d'allunyament respecte la ciutat (fig. 0.3). Sembla que l'explicació més plausible és que els individus que gaudien de segona residència, concentrada en la seva majoria en la primera corona de Barcelona, varen fer d'aquest habitatge la seva residència permanent, reforçant així el fenomen de suburbanització de la ciutat. Així mateix, aquest procés genera tot un conjunt de conflictes, en tant que taques urbanes concebudes per a estades temporals i, per tant, sense dotacions ni espais oberts qualificats, i que passen a ser de primera residència, amb les mancances que això suposa quant a la circulació interna, a l'intercanvi social i als serveis, al marge del conflicte que la mobilitat obligada genera en la ciutat (fig. 0.6).

Aquesta preocupació passa per constatar que, al observar aquestes operacions recents de segona residència, l'estructura compositiva i el seu origen teòric s'allunya significativament de la definició que hem establert per a les comunitats jardí, on efectivament s'utilitza en moltes ocasions i d'una manera sistemàtica la tipologia d'habitatges unifamiliars aïllats, però amb uns resultats clarament diferents (figs. 0.4 i 0.5).

En virtut de quines circumstàncies s'ha produït aquesta pèrdua d'atributs bàsics que fonamenten la idea de la ciutat jardí? O podem afirmar que aquestes noves operacions mai han tingut el referent de la ciutat jardí, i es tracta efectivament de dos fenòmens independents? Podem recuperar els valors de la ciutat jardí i reutilitzar-los amb la intenció d'afrontar els problemes que aquests teixits presenten?

Aquestes qüestions, tot i no ser centrals en el present treball, ens interessen en la mesura en que ens poden permetre abordar la transcendència de les comunitats jardí en un context més actual, al mateix temps que reflexionar sobre les seves possibilitats i la seva pertinència i vigència avui dia.

Al marge però de les implicacions d'aquest estudi com a plataforma per a poder abordar el fenomen de la segona residència, convé assenyalar que aquest treball també es justifica per l'estudi d'un tipus de teixit que en l'àmbit català encara no ha estat objecte d'un treball específic. Si bé existeixen valuosos estudis sobre la majoria de les formes de creixement tradicionalment reconegudes en l'àmbit urbanístic, es fa evident la manca d'investigació respecte els teixits d'habitatges unifamiliars amb jardí i, més especialment, del que nosaltres anomenem comunitats jardí⁶.

Figura 0.6

Articles dels diaris. La premsa reflecteix sovint els problemes derivats de les urbanitzacions, posant de manifest les seves mancances.

El Periódico, abril de 2005 i maig de 2002.

6 D'entre els estudis sobre els habitatges unifamiliars convé destacar la tesi *Construir ciutat amb agrupacions d'habitatges unifamiliars. Anàlisi i interpretació dels instruments de projectació urbanística* (1994), d'en Francesc Peremiquel. Existeixen també importants treballs sobre els centres històrics i les altres formes urbanes,

0.3 CONTINGUT DE LA RECERCA I HIPÒTESIS DE TREBALL

Contingut de la recerca

Amb el propòsit d'aconseguir els objectius que el treball de recerca s'ha plantejat, aquest s'estructura en tres blocs principals que podem resumir així:

- A. El context, que correspon al capítol 1.
- B. L'estudi de les comunitats jardí, corresponent als capítols 2, 3 i l'Annex.
- C. La Síntesi i l'Epíleg.

El primer capítol pretén contextualitzar les comunitats jardí en l'àmbit d'estudi, abordant aquelles qüestions que influeixen directa i indirectament en la creació i cristallització de les comunitats jardí. Això suposa analitzar els antecedents teòrics i pràctics que repercuteixen en la seva formació, així com també entendre l'important paper que aquestes intervencions han implicat en la discussió urbanística de la ciutat. Tanmateix, les connotacions socials de les intervencions, la gestació dels models a partir de l'escenari sociocultural del moment, o l'estudi de la transició de l'ideal teòric en el punt d'inflexió dels 60' s'estimen fonamentals per copsar les pautes generals que han condicionat les intervencions.

entre les que cal destacar la tesi sobre l'eixample de Barcelona *Sòl, tècnica i propietat en els orígens de l'Eixample. Anàlisi dels processos de producció de la ciutat*, (1986) d'en Miquel Coromines, les tesis *Geometria i projecte del sòl als orígens de la Barcelona moderna. La vila de Gràcia* (1992) i *Elementos de proyectación urbana. La ordenanza como instrumento flexible y de proyecto. Aplicación al tejido suburbano del siglo XIX en Barcelona. El barrio de Gracia* (1993), sobre els teixits antics i les suburbanes, d'Enric Serra i de Lluís Calvet respectivament, així com també la tesi sobre els polígons *La vivienda masiva y la formación de la Barcelona metropolitana. Los polígonos de vivienda en Barcelona* (1975) d'Amador Ferrer, o la tesi *Las "Coreas" de Barcelona. Estudio sobre la urbanización marginal* (1974) sobre els barris marginals d'en Joan Busquets.

Una de les principals aportacions que pretén incorporar el treball consisteix en l'estudi taxonòmic de les comunitats jardí, classificant les diferents operacions per grups, atenent especialment al seu rerafons teòric. Es defineixen així el que anomenem **models** d'intervenció —on els projectes comparteixen fonamentalment uns determinats condicionants en la seva configuració i que prefiguren les quatre fases principals que s'enumeren en la segona hipòtesi de treball— i que conformen al mateix temps diferents **famílies** d'intervenció —amb continguts teòrics i projectuals similars—. S'estima fonamental descriure quins són aquells elements invariants dins de cada model i de cada família, ja que això permetrà copsar d'una manera més sintètica i global el fenomen de les comunitats jardí i el seu paper en l'àmbit urbà.

Un dels aspectes més importants i significatius de les comunitats jardí rau en el contingut ideològic que els hi dona sentit. Paral·lelament s'entén imprescindible analitzar també el contingut projectual d'aquestes intervencions, en tant que reflexen i implementen de fet aquell contingut ideològic. Aquest és l'objectiu que persegueix el tercer capítol, desgranant cada un dels elements que conformen el projecte, al mateix temps que es planteja un estudi comparatiu dels diferents models i famílies definits en el capítol precedent. Així, s'analitzen aspectes tals com l'estructura urbana, els elements de projecte —l'edificació, la parcel·lació, els espais lliures i la vialitat—, i les condicions d'entorn —el relleu, els límits i la dimensió—.

Però d'entre els diferents elements de projecte que s'estudien, el significat de la localització mereix una atenció especial, ja que aquesta reflexió permet entendre des d'una òptica objectiva el paper de les comunitats jardí en la formació de la ciutat, tant des del punt de vista projectual com teòric.

Finalment i a partir del contingut dels capítols 2 i 3 i també en base a la documentació de l'Annex, es planteja la Síntesi i l'Epíleg del treball, que es centra en la valoració genèrica de les comunitats jardí i llur aportació urbana, el significat de la diversitat de les mateixes, així com la seva vigència com a model d'intervenció.

Hipòtesis de treball

El present treball parteix de quatre premisses principals. La primera té a veure amb una intuïció d'ordre general; la segona i la tercera corresponen a una valoració més objectiva de les comunitats jardí, mentre que en la darrera es valora la pertinència d'aquest model d'assentament en el context urbà actual.

Hipòtesi I

Una de les implicacions més significatives de les comunitats jardí dins l'àmbit d'estudi rau en la gran diversitat amb que aquestes es manifesten, i reflecteix la gran adaptabilitat i flexibilitat d'aquest model davant els condicionants de cada situació.

Hipòtesi II

Tot i la disparitat de situacions i contextes sobre els que es desenvolupen les comunitats jardí en el període i àmbit d'estudi, es poden reconèixer quatre fases cronològiques principals, que poden vincular-se als quatre models taxonòmics fonamentals que es descriuen al treball:

- FASE I** – *Els antecedents de les comunitats jardí lligades a la producció (les colònies obreres), fins el 1900.*
- FASE II** – *Les comunitats jardí vinculades amb l'habitatge burgès, resultat de les iniciatives privades de la classe benestant, des de 1900 fins el 1936.*
- FASE III** – *Les comunitats jardí compromeses a resoldre el problema de l'habitatge (les que pertanyen al model de l'habitatge social), i algunes comunitats jardí vinculades a la Producció (cooperatives i poblats de colonització), de 1939 a 1955.*
- FASE IV** – *Les comunitats jardí vinculades al turisme en l'àmbit costaner i prèvies a l'alteració del model, de la dècada de 1930 i de 1943 fins el 1960.*

Hipòtesi III

Existeixen uns valors i paràmetres generals homogenis per a totes les comunitats jardí —l'espai obert qualificat, la identitat local, la sensació de comunitat—, d'altres identificables per a cada model —com els objectius genèrics o el context sociocultural—, i d'altres que corresponen només a cada una de les famílies —com la mida, el grau d'autosuficiència, la posició vers el nucli urbà, la diversitat tipològica i d'usos, el vincle amb l'entorn, la mobilitat, o la superfície mitja de les parcel·les i dels habitatges—.

Hipòtesi IV

Les comunitats jardí impliquen un model molt pertinent en la construcció de la ciutat actual. Aquesta afirmació es fonamenta en 2 arguments:

1. Es pot demostrar el seu valor patrimonial.
2. Des de l'anàlisi dels atributs projectuals es pot demostrar la seva contribució a l'urbanisme actual.

Per tal de poder valorar objectivament cada una de les hipòtesis, es plantegen divuit casos d'estudi (vegeu l'Annex), amb la valoració al llarg del treball de més d'un centenar d'exemples de comunitats jardí pertanyents a les diferents famílies, tot analitzant-ne els aspectes quantitius i qualitius de les distintes operacions. Aquest anàlisi ens permet resoldre algunes conclusions que ens ajudaran a reconèixer la pertinència de cada una de les hipòtesis apuntades.

Figura 0.7

0.4 METODOLOGIA

L'estudi de cada model s'ha estructurat en tres parts. S'inclou en primer lloc una valoració del context social i cultural, necessari per comprendre i qualificar els seu contingut teòric i comprendre la seva traducció projectual. Aquest apartat, que abastarà majoritàriament el segon capítol de la tesi, reflexiona sobre les famílies corresponents a cada model i defineix els trets fonamentals de cada una d'elles. S'estudien els diferents casos i es valora la repercussió de cada una de les famílies. Aquesta lectura permet realitzar una classificació taxonòmica necessària per poder realitzar posteriorment l'estudi urbanístic de les intervencions.

Així, el capítol 3 aborda un estudi genèric de les comunitats jardí a partir en aquest cas dels distints conceptes urbanístics que les defineixen: l'estructura urbana, els diferents elements de projecte —l'edificació, la parcel·lació, l'espai lliure i la vialitat—, les condicions de l'entorn i la localització. Per tant, aquesta lectura no es realitza des del projecte i el seu context —un estudi que va del particular al general, o de la família al model—, sinó des de la manera d'abordar el projecte urbanístic —una lectura que va des del general al particular, o des del model a la família—. Aquesta manera d'afrontar l'estudi permet reconèixer els mecanismes projectuals de les comunitats jardí i poder extreure'n conclusions de caràcter objectiu, que es resumeixen en cada un dels apartats corresponents.

Per tal de recolzar aquest procés d'estudi la tercera part que es recull en l'Annex escull divuit casos d'estudi representatius per a cada model que s'analitzen a partir d'un patró metodològic comú (*fig. 0.7*). El resultat d'aquest treball —que aborda de manera homogènea les qüestions projectuals abans comentades, però en aquest cas centrades en cada un dels projectes— permet elaborar quadres comparatius entre les diferents operacions, complementar l'estudi de la fase anterior i contribueix a definir els trets exclusius i homogenis de cada una de les famílies i de cada un dels models, especialment pel que fa al disseny projectual, amb el propòsit de poder fer una estimació més acurada i al mateix temps genèrica de la contribució de les comunitats jardí en el context urbà. En termes generals, l'estudi de cada un dels projectes a l'annex aborda especialment el contingut conceptual —que de fet respondria a la pregunta “què es vol fer?”— i el contingut projectual —que respondria a la pregunta “com es vol fer?”—.

Així, aquestes dues lectures, la **taxonòmica** i la **urbanística**, de sentit invers, es complementen entre sí i permeten tenir una visió omnicomprendiva de les comunitats jardí per tal de poder valorar el seu paper en el context urbanístic, que es resumeix en el darrer capítol de la tesi.

Figura 0.7

Exemple del patró metodològic. Aquest model de fitxa s'ha emprat sistemàticament per a cada un dels casos d'estudi, amb la intenció de poder realitzar després un comparatiu d'una manera més objectiva.

1. Encaix de la idea de ciutat jardí en l'àmbit d'estudi

S'introdueixen en aquest capítol algunes qüestions bàsiques necessàries per entendre la significació de la idea de ciutat jardí en l'àmbit d'estudi, i que intervenen directament o indirecta en la seva formació.

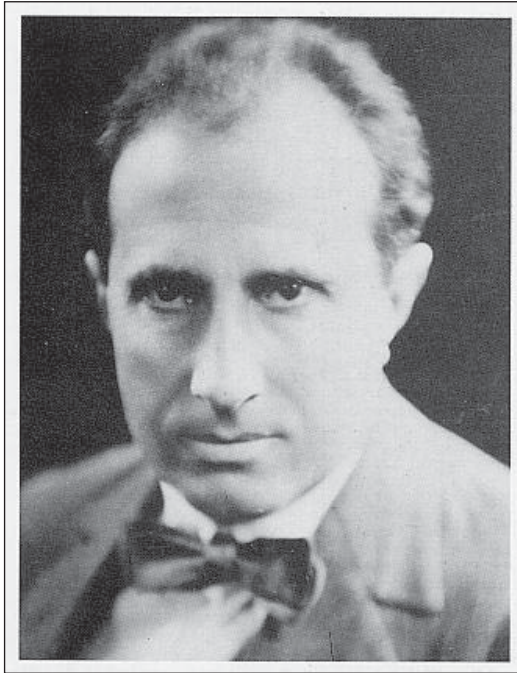

Figura 1.1

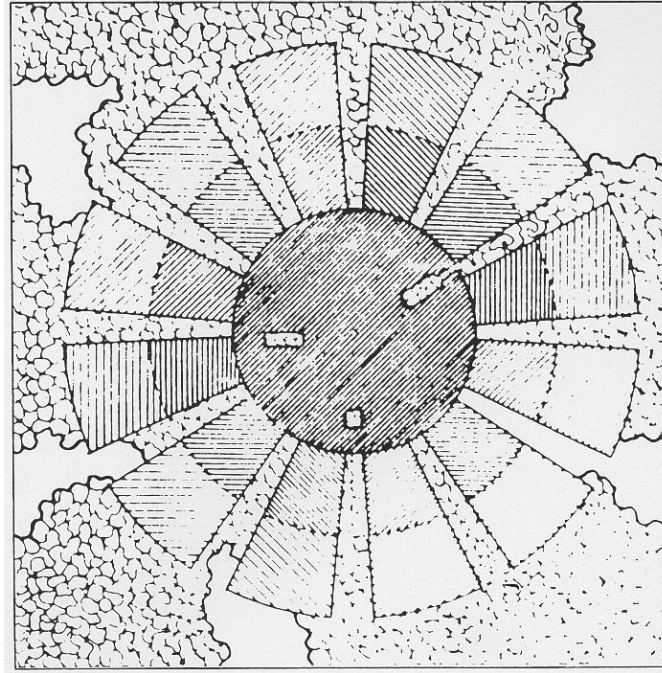

Figura 1.2

1.1 ALGUNS ANTECEDENTS I LA SEVA DIFUSIÓ

Cebrià de Montoliu va ser l'indiscutible difusor de la idea de ciutat jardí al nostre territori, i també un defensor convençut de les cooperatives que l'havia de fer néixer. Les seves activitats destinades a difondre la idea són de fet molt diverses i abastaven molts camps diferents d'actuació¹.

La idea de Ciutat Jardí en el pensament de Cebrià de Montoliu

Segons Montoliu, el model que s'en deriva de la idea de ciutat jardí és l'únic capaç de superar les limitacions de la gran ciutat, les seves dificultats per la mobilitat intensa, el caos estètic i la pol·lució visual que genera i, especialment, el seu problema d'allotjar i alimentar de forma higiènica i saludable la gent.

L'any 1913 publica *Las modernas ciudades y sus problemas* on dedica tot un capítol a la ciutat jardí. Aquest capítol se centra en resoldre tota la problemàtica que implica la incorporació de la indústria a la ciutat des del punt de vista del *tot orgànic*. El problema industrial no es pot resoldre des de la pròpia indústria, sinó que la solució passa per entendre tota la problemàtica social. Les seves propostes no neixen exclusivament de l'afany de descentralització ni de l'afecció a la vida rural, ja que quan compara *Groß-stadt* i ciutat jardí deixa de banda conceptes com la densitat i el món rural, i es fixa principalment en els elements de l'estructura urbana a nivell de la producció i de la llar, on l'especulació del sòl dificulta aquest procés (*fig. 1.2*). En aquest sentit, estructura i gestió són inseparables.

El contingut conceptual i els aventatges de la ciutat jardí es concreten en un fragment molt significatiu:

Figura 1.1

Cebrià de Montoliu i de Togores. Màxim difusor de la idea de la ciutat jardí a Catalunya, Cebrià de Montoliu va endegar importants iniciatives per donar a conèixer el que ell anomenava la Ciència Cívica.

Figura 1.2

Esquema radial d'expansió urbana de Berlín. Aquest esquema fou dissenyat per Eberstadt, Möring i Peterson per al concurs de 1910.

¹ Un llibre rellevant en la construcció d'aquest capítol és el de Francesc Roca et al., *Cebrià de Montoliu (1873-1923)*, Ajuntament de Barcelona, 1993.

Cuestión estética, cuestión higiénica, cuestión económica, cuestión educativa, según sea la posición del observador, cada una de ellas tomará sobre las demás capital importancia, y así se explica que unos vean en el movimiento más bien un sistema de urbanización, mientras que otros hallen en él, sobre todo, un método de descentralización ciudadana y reintegración migratoria en el campo, mientras que otros lo consideran principalmente bajo el aspecto de la organización del trabajo, y otros se fijan en sus principios de cooperación integral y de socialización de la propiedad inmueble, etc. Pero después de lo dicho, no hay para qué insistir en que la Ciudad-Jardín es cada una de estas cosas y todas ellas a la vez, concebidas, planteadas y realizadas con una trabazón y con una unidad superior esencialmente orgánicas, siendo éste precisamente el carácter que la distingue de todas las anteriores experiencias.²

A l'inici de la seva conclusió defineix també el paper de la ciutat jardí respecte l'esmentada *Groß-stadt*:

Habrás tal vez notado cierta contradicción entre el concepto y la tendencia megalómanos al principio señalados como una de las características de las ciudades modernas y el concepto y la tendencia propiamente orgánicos que hemos visto por otra parte iniciarse en el movimiento de las Ciudades-Jardines. La contradicción parece, sin embargo, más bien radicar en las circunstancias puramente históricas del crecimiento de las urbes, hasta hoy, como hemos visto abandonado a todos los caprichos del azar. Desde el momento, empero, en que empieza a prevalecer el sentido de orden y previsión en todo lo que a dicho crecimiento se refiere, es evidente que aquel concepto orgánico ha de imponerse cada día con más fuerza, imprimiendo importantes cambios en el futuro desarrollo de las ciudades.

Al impulso de tales ideas son justamente debidos los vastos planes de extensión y reforma de las grandes ciudades mundiales que en el curso de las precedentes conferencias hemos tenido ocasión de examinar y que, si algo nos enseñan, no es ciertamente otra cosa que aquella nueva concepción de su desarrollo en forma que las nuevas condiciones creadas sean garantía de su conformidad con los superiores ideales humanos. Todo induce, pues, a creer que si las modernas ciudades han de continuar creciendo, como así parece, hasta alcanzar aquellas colosales cifras que se aseguran, la forma de su crecimiento se diferenciará cada día más del que hasta ahora ha prevalecido, y cualesquiera que sean las circunstancias en que se verifique, ya no se dará en lo sucesivo tan fácilmente el caso de esas monstruosas aglomeraciones urbanas "Siglo XIX", con razón unánimemente execradas por todos los pensadores modernos.³

2 CEBRIÀ DE MONTOLIU, *Las modernas ciudades y sus problemas. A la luz de la Exposición de construcción cívica de Berlín*, Barcelona, Publicacions de la Societat Cívica la Ciutat Jardí, 1913, pàg. 101.

3 Ibidem.

Figura 1.3

En qualsevol cas, l'objectiu principal del nou planejament ha de ser l'organització del creixement urbà d'acord amb les reals exigències de la vida a desenvolupar en les ciutats, i per tant, la recerca d'un creixement orgànic i ordenat. La solució serà la *construcció cívica*. La conclusió del llibre descriu doncs la ciència cívica com l'adequada per atendre totes les problemàtiques presentades al llarg de tot l'assaig (fig. 1.3).

Les Cooperatives

L'instrument executiu que és capaç de tirar endavant totes aquestes idees és, segons Montoliu, la cooperativa, recordant l'èxit demostrat en altres operacions. Al resum del capítol de la ciutat jardí apunta:

Por utópico que parezca, difícil es con ello sustraerse a la evidencia de la importancia práctica de un movimiento [, la cooperativa,] que en los breves años que cuenta de existencia, no sólo ha producido los considerables resultados concretos que hemos visto, sino, lo que tal vez es más importante, ha tenido bastante virtualidad para colorear y hondamente modificar nuestros viejos principios y métodos en lo que se refiere a nuestros principales problemas cívicos y sociales. Así v. g. en las cuestiones de urbanización ha impuesto doquiera sus principios estéticos y de los espacios libres, infundiendo tendencias cada día más armónicas y orgánicas en los planes de extensión y reforma de las ciudades; en las cuestiones de higiene, no hay para qué insistir, después de lo dicho anteriormente, en los grandes resultados obtenidos con la notable disminución de la mortalidad en esos nuevos núcleos urbanos, resultados que no han pasado ciertamente inadvertidos por los modernos profesionales del arte cívico en sus múltiples experiencias; bajo el punto de vista educativo, tal vez el más importante, no menos trascendentales son sus éxitos, particularmente en lo que se refiere a la educación física y moral; y basta finalmente con recordar su ideal colectivista en lo que se refiere a la propiedad del suelo y la íntima relación de su plan general con los programas más avanzados del cooperativismo moderno, para comprender todo el alcance del aspecto económico del movimiento; esto sin contar su influencia indirecta, que hemos observado, en los diversos métodos hoy doquiera en uso para restringir el agio en la propiedad urbana.⁴

Figura 1.3

La biblioteca creada per Cebrià de Montoliu. La sala servia com a centre administratiu dels contactes amb l'estranger, la redacció de la revista i l'organització general de l'ideal que perseguia la Societat Cívica.

L'activitat de les cooperatives té relació amb la descentralització, aconseguint un sòl més barat i millors condicions higièniques, solucionant els mals de la ciutat, amb objectius clars:

⁴ CEBRIÀ DE MONTOLIU, *Las modernas ciudades y sus problemas. A la luz de la Exposición de construcción cívica de Berlín*, Barcelona, Publicacions de la Societat Cívica la Ciutat Jardí, 1913, pàg. 97-98.

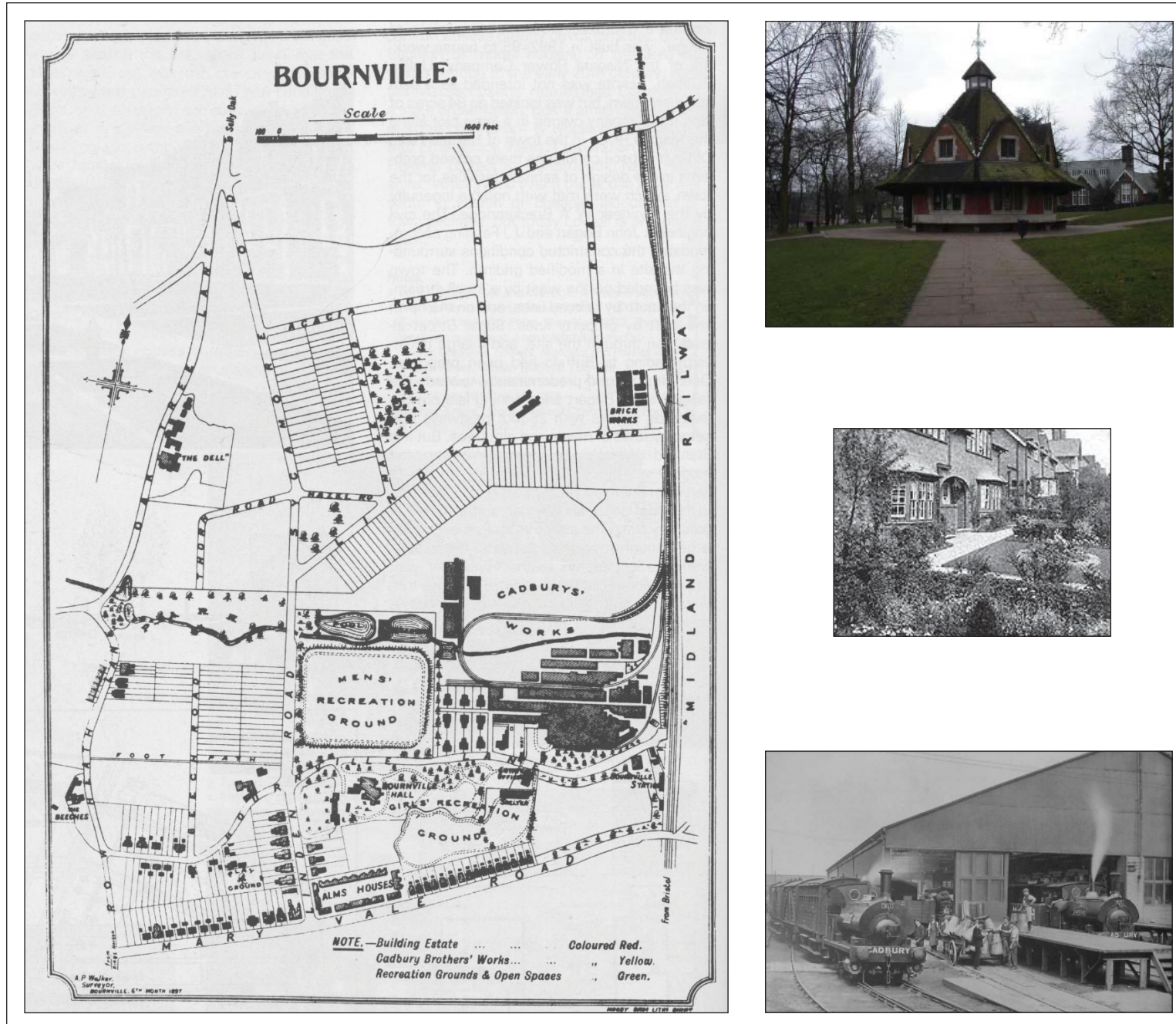

Figura 1.4

[...] gracias a los esfuerzos mencionados, grandes centros industriales campestres han sido ya sólidamente establecidos en oposición a los urbanos, que con bien combinados planes económicos, administrativos y sociales, ofrecen a los pobladores mayor suma de atractivos, consiguiendo con ello oponer a aquélla gran corriente centralizadora un movimiento de magnetismo contrario, hoy ya en muchos países con bastante firmeza iniciado para permitir confiar en su creciente extensión hasta neutralizar y dominar a su formidable enemigo.⁵

El Projecte

Aquesta iniciativa suposarà una proposta d'implantació urbana al camp, amb un acurat procés de control urbanitzador: grandària mitjana, baixa densitat, xarxa viària complexa, serveis col·locats homogèniament, i horts i cultius integrats al continu urbà.

Si les ciutats poden ser menys denses per l'avanç dels medis de comunicació, això pot implicar l'aplicació d'un concepte orgànic de la ciutat disseminada per vastes regions, amb fàcil i ràpida intercomunicació dels seus nuclis diferenciats. Arrel de la seva preocupació per l'aproximació a l'individu i el seu entorn social, el nucli central d'aquestes operacions serà el centre cívic, al voltant del qual es construirà tota la gestió de la comunitat i recollirà totes les activitats socials necessàries per a la bona relació dels seus habitants.

En qualsevol cas, però, Cebrià de Montoliu no prestarà especial atenció a la configuració física, parcel·lària o de traçat, sinó a la gestió i la relació entre la ciutat jardí i la cooperativa. Però sí remarcarà la importància de la defensa d'una concreta tipologia edificatòria que condiciona la configuració de les futures àrees residencials. La tipologia condicionarà la parcel·lació, i aquesta els carrers i les illes edificables i, per extensió, tota l'àrea residencial. De tota manera, només algun article publicat a la revista «Cívitas» —especialment el de Martorell⁶— parla de la relació entre la casa respecte la parcel·la. Per cercar una concreció projectual de la ciutat jardí caldrà doncs anar a buscar les estratègies d'Unwin⁷.

En el seu discurs, Cebrià de Montoliu posarà en relleu alguns exemples que sota el seu criteri són els més representatius d'aquest moviment. Si bé els primers exemples són embrionaris pel que fa a la idea de ciutat jardí, com per exemple Bourneville, de M. George Cadbury (*fig. 1.4*), atractiu pel seu mètode autogeneratiu gràcies a la seva autogestió,

Figura 1.4

Bourneville. Promogut per M. George Cadbury, el nucli residencial havia de proporcionar una bona qualitat de vida per als treballadors, que es traduiria en una millor productivitat.

⁵ Ibidem.

⁶ Cívitas II 4.

⁷ No oblidem que l'únic projecte que es coneix de Cebrià de Montoliu és Fairhope, on la ciutat jardí es dibuixa com una taca homogènea, sense concretar la disposició dels habitatges, i on l'únic que es comenta és que aquest teixit està format per habitatges unifamiliars aïllats.

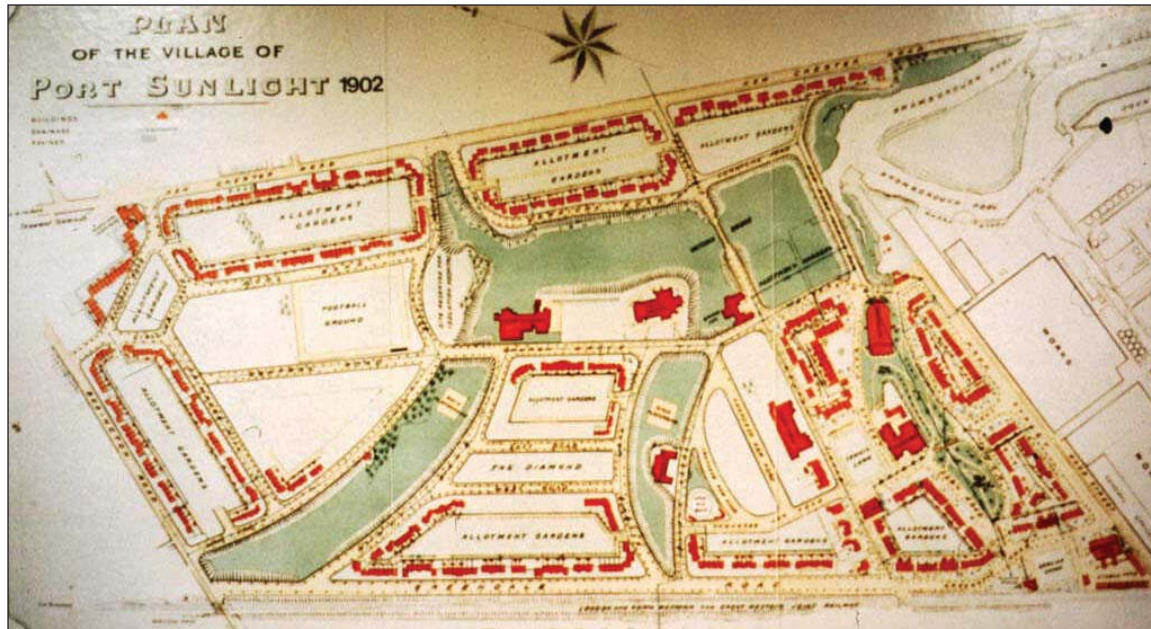

Figura 1.5

Figura 1.6

o Port Sunlight, de la fàbrica Lever (fig. 1.5), tot i que criticarà la seva poca visió de futur per basar-se en el que ell anomena la *monarquia cooperativa*. Després descriurà aquells que entren de ple en el mètode, com les primeres teories de Howard a Letchworth, describint amb tota mena de precisions els seus avantatges, que resumeix en tres de principals: (1) la generació d'habitatges econòmics i la possibilitat de disposar de l'agricultura situada molt propera a la ciutat, amb la conseqüent baixada dels preus, (2) el medi rural accessible a la ciutat, i (3) el més important de tots, el benefici comú. Recalcarà al final del capítol que aquest sistema no es basa en l'impost, sinó en la renda.

Cal dir, però, que Cebrià de Montoliu no es trobava sol en la seva lluita per la ciutat jardí. Altres autors, com Alfonso Martínez Rizo⁸ i José Paz Maroto⁹, també la varen predicar en diferents àmbits. El primer d'ells recalcarà la problemàtica de la ciutat compacta i la seva densificació, i atindrà especialment a la relació entre el camp i la ciutat. Bon coneixedor de les idees de Howard, la seva defensa de model ideal de casa en les zones residencials respon a aquells habitatges d'una o dues plantes aïllades en una parcel·la acondicionada com a jardí.

La Societat Cívica "La Ciutat Jardí"

Aquesta entitat, creada el 15 de juliol de 1912, és l'òrgan més important i actiu que va crear Cebrià de Montoliu, amb l'objectiu de promoure el desenvolupament i la reforma de les poblacions segons plans racionals i metòdics que n'asseguessin la higiene, bellesa i eficàcia com a instruments de progrés social i econòmic. A través d'aquesta societat es pretenia fomentar la creació de ciutats jardí, suburbis jardí, viles i colònies jardí, i afavorir la construcció i reforma de cases barates i barris populars i, en general, contribuir al benestar de la població.

Els mètodes que s'empraren no eren altres que elaborar informes, projectes, convocar conferències i treballar per tot allò que difongués aquestes idees de reforma (fig. 1.6).

En general es preté procurar l'aplicació, la reforma i desenvolupament de la legislació referida a l'ordenació de l'espai urbà, entenent que això afavorirà la identitat ciutadana i el confort material de les classes populars. Es busca potenciar un reformisme social quant a la ciutat per apaivagar *los odios de clase atizados por el acerbo contraste entre el extermino lujo y la extrema miseria que se codean en nuestras calles*¹⁰. La participació dels tècnics era fonamental, ja que *el arquitecto, el higienista, el ingeniero, el economista, el sociólogo, el educador, y el artista tienen aquí un campo inmenso*

Figura 1.5

Port Sunlight, de la fàbrica de William Hesketh Lever. En el context de l'era victoriana, es pretenia combinar la higiene i el benestar amb l'eficiència del treball.

Figura 1.6

Acte inaugural de l'Exposició de Construcció Cívica. Exposició a la seu del Museu Social, a l'antiga fàbrica Batlló del carrer Urgell. Cebrià de Montoliu és el sisè començant per la dreta.

8 ALFONSO MARTÍNEZ RIZO, "La urbanística del provenir", col·lecció Sociología, n° 4, vol. LXI de Cuadrenos de Cultura, Tip, P. Quiles, València, 1932, pàg. 19 i 20.

9 JOSÉ PAZ MAROTO, *La Ciudad Jardín*, conferencia en la Asociación de Ingenieros Sanitarios, Madrid, 1929, 63 pp.

10 Del fullet Societat Cívica la Ciutat Jardí, Institut Municipal de l'Habitatge, arxiu Jeroni Martorell, carpeta 24.

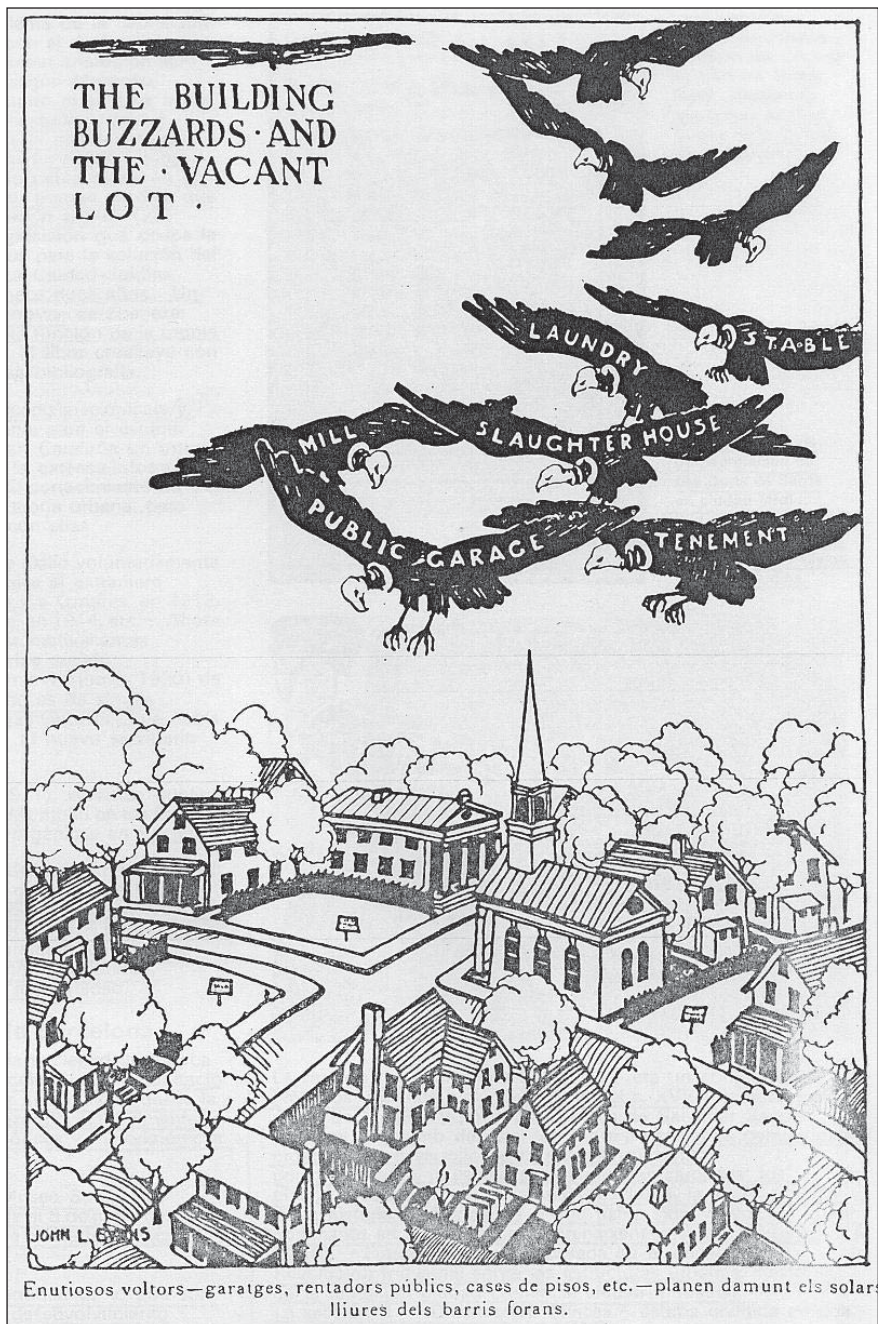

Figura 1.7

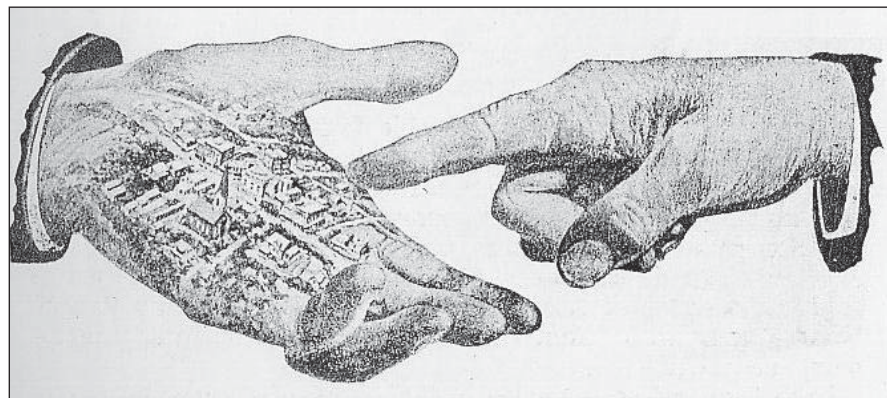

Figura 1.8

donde desarrollar en beneficio de los más altos ideales humanos los mil diversos y vastos cometidos que la técnica en su colosal expansión pone actualmente en sus manos¹¹.

Es tracta per tant de que existeix una necessitat de combinar les accions públiques i les privades per tal d'aproximar les alternatives socials als individus. Serà aquest un dels fonaments de l'organisme de la Societat Cívica "La Ciutat Jardí", que havia de ser essencialment interclassista:

*Procedentes de los campos más opuestos en cuestión de política y creencias, todas estas consideraciones han venido hace tiempo cristalizándose en aspiraciones positivas y, dada la íntima conexión de unas con otras, las diferentes personas y grupos que las sustentaban han venido naturalmente a ponerse de acuerdo ante la necesidad evidente de colaborar unos con otros a fin de obtener el mayor provecho de sus particulares esfuerzos. Así es como aquellas aspiraciones han llegado a concretarse en una fórmula común que aúna todos los anhelos, como es la Sociedad Cívica La Ciudad Jardín.*¹²

Els punts principals de defensa eren:

- a. La ciutat ha de ser un element *civilitzador*, ha de portar la pau entre els seus habitants.
- b. La ciutat ha de proporcionar a tots els seus habitants unes condicions de vida dignes: higiene, habitatge, control de l'especulació del sòl i accés a la cultura i l'educació per a tothom.
- d. La ciutat ha de conservar els monuments històrics i els seus barris.
- e. La ciutat depèn de la planificació de les vies de comunicació, *asegurando de antemano el adecuado emplazamiento de estaciones, edificios públicos, mercados y centros de reunión, así como un trazado metódico de las principales arterias de tránsito*¹³.
- f. La ciutat ha de proporcionar als seus habitants el benestar.

Això significarà no només reformar els espais i crear ciutats noves, sinó també potenciar i mostrar els elements preexistents.

Figura 1.7

Les amenaces sobre el benestar de la ciutat. *Dibuixos com aquest a la revista Cívitas pretenien explicar els factors que perjudicaven la imatge d'una ciutat endreçada, saludable i amb una òptima qualitat de vida.*

Figura 1.8

Fotomuntatge publicat a la revista Cívitas. *"L'esdevenidor del vostre barri és a les vostres mans". Amb aquests missatges Cebrià de Montoliu cercava la complicitat dels habitants.*

¹¹ Societat Cívica la Ciutat Jardí, Museu Social de Barcelona, 1912, pàg. 1.

¹² Sociedad Cívica La Ciudad Jardín, fullet, Institut Municipal d'Història, Arxiu Jeroni Martorell, carpeta 24.

¹³ Op. cit.

En definitiva, els objectius principals eren descentralitzar l'aglomeració urbana barcelonesa, reintegrar el treball humà dins la natura, aconseguir una cooperació integral i lluitar per la protecció del paisatge urbà i rural (figs. 1.7 i 1.8).

La revista «Cívitas» era l'instrument emprat per aquesta societat per divulgar el moviment de les ciutats jardí. La mentalitat i objectius d'aquest organisme apareixien publicats en la contraportada de cada exemplar:

LA SOCIEDAD CÍVICA LA CIUDAD JARDÍN

Por si la importancia de las asociaciones de este género no apareciera en su justo relieve del contenido de la presente publicación, bueno será dar a conocer que la Sociedad Cívica la Ciudad Jardín es la genuina representación en los países hispanoamericanos de un gran movimiento de opinión en el sentido de la reforma de nuestras defectuosas ciudades y vecindarios según diversas orientaciones, cuyas líneas generales quedan expuestas en estas páginas y cuya superior expresión halla un feliz punto de coincidencia en el hermoso ideal de la Ciudad Jardín.

En Inglaterra, Francia, Alemania, Austria, Italia, Polonia, Holanda, Suecia, Rusia, Bélgica y los Estados Unidos de Norteamérica, son ya en gran número las asociaciones que laboran en términos análogos a los de nuestra Sociedad Cívica hispanoamericana; y ésta, con la mayor parte de las otras, se hallan adheridas, desde el mes de julio último, a la Asociación Internacional de Ciudades Jardines y Construcción Cívica, fundada en Londres para coaligar en un potente Instituto Internacional la benéfica y fecunda acción de todas estas entidades que, diseminadas por todo el mundo, cooperan en tan arduas labores.

Ejemplar modelo de dichas asociaciones, primer nudo de aquella red mundial en tierra Iberoamericana, la Sociedad Cívica La Ciudad Jardín es una entidad que, bajo la tutela del Museo Social de Barcelona, se constituyó legalmente en la misma ciudad en 15 de julio de 1912, y de cuya organización y funcionamiento pueden dar una idea las siguientes notas:

El domicilio social se fija en Barcelona y en el local del Museo Social de la misma ciudad, actualmente en la calle de Urgel, núm. 187.

La sociedad tiene por objeto:

- a. Promover el desarrollo y reforma de las poblaciones, según planes racionales y metódicos, que aseguren, para el presente y el provenir, su higiene, su belleza y su eficacia como instrumentos de progreso social y económico;*
- b. Estudiar, propagar, plantear y fomentar la creación de ciudades jardines, villas y colonias jardines, según los principios y métodos que para las mismas se recomiendan por los autorizados tratadistas del moderno movimiento de referencia;*

- c. *Promover y encauzar, bajo líneas semejantes, la construcción y reforma de casas y barrios populares, sea en el interior o en las afueras de las poblaciones, sea bajo la forma de colonizaciones rurales o rurales-industriales en el campo;*
- d. *Fomentar el embellecimiento y ornato de las poblaciones por todos los medios a su alcance, procurando conservar y realzar lo típico de cada una y cuantos elementos de belleza posean;*
- e. *Preservar y aumentar las reservas higiénicas de los centros de población, particularmente mediante la conservación y creación de bosques adyacentes, zonas rurales o silvestres, parques y jardines urbanos y espacios libres interiores de toda clase, con los planes correspondientes para facilitar el acceso a los mismos;*
- f. *Y, en general, será también de su incumbencia todo cuanto contribuya a la mayor belleza, higiene y bienestar de las poblaciones.*

Sin perjuicio de todos los demás, que las circunstancias en cada caso requieran, los medios de acción que con preferencia empleará la Sociedad son:

- a. *Recolección y diseminación de toda suerte de informes, y confección y preparación de planos y proyectos sobre las antedichas materias;*
- b. *Conferencias, cursos y publicaciones de información y propaganda acerca de las mismas;*
- c. *Procurar la ampliación, reforma y desarrollo de la legislación concerniente, según las circunstancias aconsejen.*

Los socios son de las clases siguientes: fundadores, protectores, numerarios, colectivos y honorarios.

Tendrán la consideración de fundadores, además de los que han tomado parte en la constitución de la Sociedad, todos aquellos que contribuyen a su sostenimiento con un donativo de 1000 pesetas.

Serán socios protectores todos los que contribuyan a los fondos sociales con cuotas no inferiores a 100 pesetas anuales.

Ciudad Jardín de Pedralbes

SOCIEDAD INMOBILIARIA DE SAN PEDRO MARTIR

Capital Social: 2.500.000 ptas.

Solares de inmejorables condiciones en el sitio más sano y más hermoso de Barcelona. Lugar el más adecuado para residencia señorial y vida deportiva, contando entre otros los grandes atractivos siguientes:

- El Real Monasterio de Pedralbes, joya de la arquitectura medieval catalana que da carácter monumental a la urbanización vecina.
- El magnífico Parque Municipal proyectado por M. Forestier por cuenta del Comité de la Exposición Internacional de Industrias Eléctricas, junto a los terrenos de la Compañía.
- Los encantadores parajes en que están situados, al pie de la pintoresca montaña de San Pedro Mártir.
- Inmejorables condiciones de verano y de invierno.
- Rápida y cómoda comunicación con el centro de Barcelona.
- Precios relativamente bajos y grandes ventajas para los primeros adquirentes.

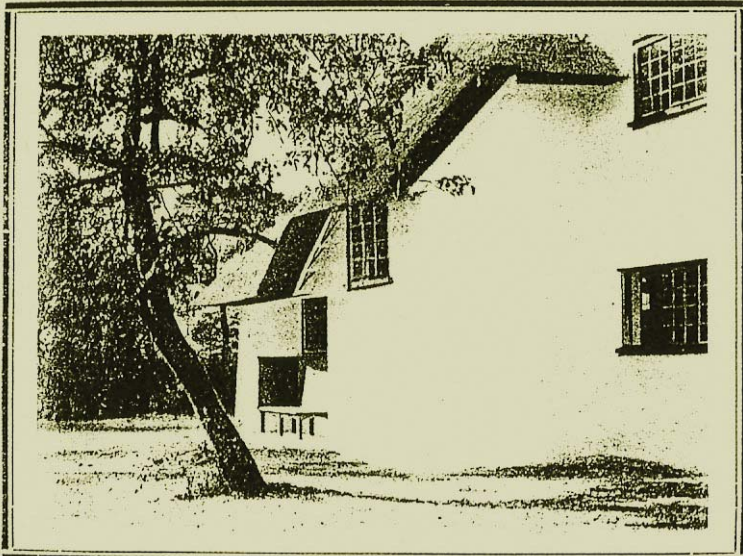
Con motivo de la constitución de la Compañía Anónima de Explotación se anuncia la venta de terrenos.

Para detalles:
Calle de Fernando 4 (Sarría) - Teléfono 566 H

Figura 1.9

BUTLLETI DE POPAGANDA DE
LA CIUTAT JARDÍ

ES PUBLICA TRIMESTRALMENT. - UN EXEMPLAR, 2 PESSETES
Passeig de Gràcia, 52, entressol. - Barcelona

Figura 1.10

Serán socios numerarios todos los que satisfagan anualmente la cantidad mínima de 10 pesetas.

También pueden ingresar como socios otras asociaciones, siempre que, conformándose con estos Estatutos, sean admitidas por la Comisión ejecutiva, y esos socios colectivos tendrán la categoría que les corresponda, según sea su cuota, no pudiendo, empero, ser ésta inferior a 20 pesetas anuales.

Todos los socios tendrán derecho por igual a utilizar los servicios de la Sociedad, y, en especial, a recibir gratis el órgano oficial de la misma.

Previo informe de la Junta consultiva, puede la Sociedad, en Junta general, reconocer como adherida una rama en cualquiera localidad donde no funcione ya otra Sociedad adjunta, mediante las condiciones y con las ventajas que se fijan en los Estatutos.

La Asociación tiene verdadera personalidad jurídica, con plena capacidad para adquirir, poseer y enajenar bienes y derechos de todas clases, y aceptará con reconocimiento toda suerte de dones que se le otorguen para el mejor logro de sus fines.

Toda clase de contribuciones a los mismos, de acuerdo con lo antedicho, serán bien recibidas y particularmente se interesa la inscripción, como miembros, de Ayuntamientos, Diputaciones provinciales y demás organismos de la Administración pública, a los cuales ofrece desde luego sus servicios consultivos para todo lo que a su objeto se refiere.

Les diferents activitats, gestions i iniciatives de la societat es recollien a les últimes pàgines de la revista, en un petit capítol amb el títol de *Crónica*, i s'inclouien els diferents aconeteixements de força actualitat relacionats amb l'esperit de la revista. Això també suposava la publicació d'anuncis de algunes promocions immobiliàries (figs. 1.9 i 1.10).

En el tancament del primer exercici de la Societat Cívica la Ciutat Jardí i amb una despesa de 3.000 pessetes es van fer el primer any 17 conferències a Barcelona i 4 a Madrid. En els anys successius aquestes conferències s'anaren multiplicant. L'any 1912 en destaquen la del 27 d'abril al Saló Reina Regente del Palau de Belles Arts, en la que exposen Cebrià de Montoliu, G. Busquets i P. Falqués sobre els viatges d'estudis. En aquesta conferència Cebrià de Montoliu va exposar el seu treball sobre l'economia social de les ciutats jardí, on parlà de Hampstead Garden Suburb, de conceptes econòmics, de mètodes comercials i financers i de mecanismes cooperatius, mentre que G. Busquets va parlar sobre *La disposición arquitectónica de las ciudades jardín inglesas*, on va tractar dels principis fonamentals de les ciutats jardí, de la disposició del viari, de Howard, Unwin i Parker, de les densitats, de les agrupacions, de les ordenances de Letchworth i dels espais verds, a la vegada que es varen exposar el plànols de les millors ciutats jardí europees. Altres conferències varen comptar amb remarcades personalitats, com el mateix Raymond Unwin o J. J. Stübben.

Figura 1.9

Anunci publicitari de la Societat Immobiliària Sant Pere Màrtir. La revista *Cívitas* incluïa anuncis de promocions que anaven d'acord amb l'esperit de la mateixa.

Figura 1.10

Butlletí de propaganda de la ciutat jardí. A més de la revista, els tríptics trimestrals reforçaven la divulgació del moviment.

Tanmateix es varen organitzar nombrosos viatges per visitar les operacions europees més importants de ciutats jardí i de suburbis jardí. Entre aquests viatges cal destacar el col·lectiu a Anglaterra i Escòcia, aprofitant que el mes de juliol de 1914 se celebrava a Londres el *Primer Congrés Internacional de les ciutats jardí i la Construcció Cívica*, en la que la Societat Cívica la Ciutat Jardí serà l'única representant espanyola al certàmen: el 12 de juliol es realitzà la reunió de congressistes a Londres; el 13 es va fer un viatge a Birmingham, Harbone i Bournville; el 14 a Chester i Liverpool; el 15 de Liverpool a Wavertree i Port Sunlight; el 17 a Letchworth; el 18 a Ealing i Hampstead i el 19 a Hampton Court. Altres excursions remarcables es realitzaren en diferents indrets de la geografia catalana, entre els que destaquem la realitzada a la ciutat jardí de Sivatte («Cívitas» 13, desembre de 1917).

Per la seva part, i entre altres activitats, aconseguiren que l'Ajuntament aprovés una consignació de 500.000 pessetes pels treballs i la compra dels terrenys necessaris per realitzar un programa de construcció cívica al urbanitzar la barriada de les Corts de Sarrià. També tenien en estudi dos projectes de suburbi jardí a les afores de Barcelona, un d'ells a punt d'executar-se promogut per en M. Sivatte, i realitzaren un estudi de reforma de la legislació espanyola respecte l'habitació i l'urbanisme.

La Revista «Cívitas»

Aquesta revista serà l'òrgan de la *Societat Cívica La Ciutat Jardí*, i la primera d'una llarga llista de revistes d'urbanisme, habitatge i protecció del medi ambient. Mitjançant aquesta publicació Cebrià de Montoliu exposarà amb comoditat les seves idees, i farà la més àmplia divulgació dels models de ciutat jardí i de les alternatives de la ciència cívica¹⁴.

Les nombroses queixes que es succeeixen als articles es poden resumir en una forta crítica més aviat continuada a l'aglomeració de la classe mitja i baixa que viuen en pèssimes condicions, l'odi entre les classes socials, les especulacions desenfrenades i l'encariment desorbitat de la vida urbana, així com l'especulació que existeix en aquells moments sobre el sòl, i al nostre país això estava especialment accentuat. És necessari, per tant, aplicar una política d'higiene i revaloritzar el patrimoni existent. Com a referent, més d'una vegada es fa esment de la baixa mortandat que existeix a Bournville, Letchworth, o altres ciutats jardí respecte a les grans ciutats. En efecte, les ciutats jardí han demostrat el benefici indirecte respecte la ciutat, i és evidentment necessari anar cap a una renovació.

Seràn varis els articles destinats a fer una crítica de la ciutat del moment, com és el cas, per exemple, de l'escrit de M. Viada sobre la vida ciutadana. Un article de Federico Rahola al primer número reflexa també aquesta preocupació,

14 Els personatges implicats en la revista i per extensió en la Societat són, entre d'altres, J. A. Güell com a president, J. M. Puig i Cadafalch com a vicepresident, J. Calderó com a vicesecretari, J. Coll i Vilaclara com assessor, E. de Camps com a tresorer, i entre els vocals hi figuren M. Vega i March, M. Sivatte, J. Rogent, F. Carreras Candi i J. Milà i Camps.

i reclama allò que ja Cerdà anomenava la *ciudad ruralizada*. En aquest sentit, Rahola s'imagina una ciutat formada per granges, villes o masies en relació prou íntima com per poder formalitzar la vida col·lectiva. La ciutat ideal consistirà en una enorme ciutat compenetrada amb el paisatge i amb una calma sempre tan codiciada dins el bullici de la vida moderna.

No són pocs els reclams de revaloritzar l'entorn natural, i són contínues les queixes del maltractament que pateix la perifèria de Barcelona. En aquest sentit és significatiu el recull d'imatges a doble pàgina titolat "Notas de guerra", on es representen tot un seguit d'actes particulars que degraden fortament el paisatge, denunciant l'ocupació il·legal del sòl (figs. 1.11 i 1.12).

Entre altres conceptes, en el primer número s'intenta ja definir el que s'entén per ciutat jardí. En qualsevol cas, això no és altra cosa que un fragment de la publicació de *Las modernas ciudades y sus problemas* de Cebrià de Montoliu¹⁵:

Ciudades-Jardines.- Entiéndese por Ciudad-Jardín una colonización interior basada en la descentralización de la industria y su traslación al campo a fin de hacer más sana y más barata la vida urbana, beneficiando a la agricultura con las ventajas sociales de la ciudad y las mayores facilidades para la venta de sus productos.

La Ciudad-Jardín debe ser un centro urbano, establecido según un plan metódico, formando un conjunto orgánico, completo y autónomo, ó independiente como tal de otros centros existentes, y distinguiéndose de las ciudades comunes en una mucho menor densidad de población, con el aumento correspondiente de espacios destinados a la vegetación y al cultivo.

Obtenidas las precedentes ventajas por la colonización de nueva planta en tierra agrícola barata, la Ciudad-Jardín debe asegurar su permanencia, sometiendo su desarrollo a un plan económico y administrativo que impida la especulación privada de terrenos o la larga redundar en beneficio exclusivo de la comunidad, ya sea conservando ésta el dominio general del suelo, ya por cualquier otro medio que le garantice el control indispensable del comercio privado, a los antedichos efectos.

Suburbios-Jardines.- Entiéndese por Suburbio-Jardín una colonia desarrollada en las cercanías de una ciudad ya existente, no como organismo cívicamente independiente, sino unida con la metrópoli, de la cual forma propiamente un barrio de habitación, si bien desarrollado, en lo que a su objeto responda, bajo los mismos principios antedichos, que aseguren a sus moradores todas aquellas ventajas estéticas, higiénicas y económicas que sean compatibles con la vida urbana ordinaria.

Villas o Colonias-Jardines.- Llámese Villa-Jardín o Colonia-Jardín, una colonia industrial desarrollada en el campo, bajo principios análogos en lo posible a los de la Ciudad-Jardín,

15 CEBRIÀ DE MONTOLIU, *Las modernas ciudades y sus problemas. A la luz de la Exposición de construcción cívica de Berlín*, Barcelona, Publicacions de la Societat Cívica la Ciutat Jardí, 1913, pàg. 98-99.

NOTAS DE

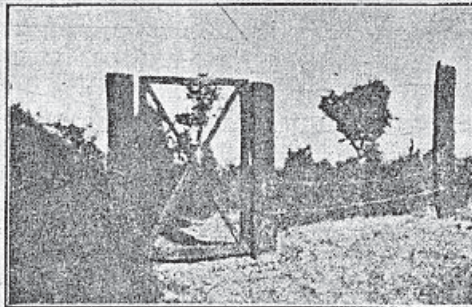
POR LOS CAMPOS ATRINCHERA

EJEMPLOS TÍPICOS DE INCURIA Y DEVASTACIÓN DE UNO DE LOS MÁS HER

Un trozo de exquisito paisaje convertido en emplazamiento de una formidable batería de anuncios comerciales

Uno de tantos anuncios antiestéticos que afean y obstruyen las vistas más espléndidas. Siguiendo el ejemplo de otros países, y a instigación del *Touring Club* de Francia, poco ha se promulgó una ley en la nación vecina, prohibiendo la colocación de toda suerte de anuncios en los parajes cuya belleza aconseje esta forma de protección

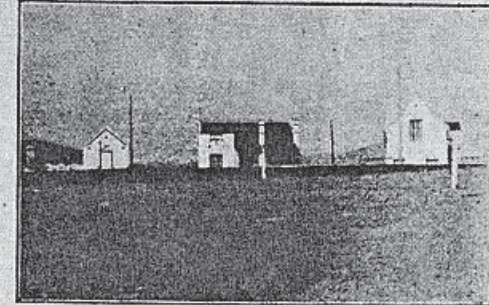

Cerramiento de espino artificial de uso corriente para la defensa de cada campo atrincherado. Nótese la puerta, cuidadosamente protegida por el mismo sistema, que defiende un tentador sendero contra el paso del enemigo

GUERRA

DOS DEL TIBIDABO (BARCELONA)

MOSOS PARQUES NATURALES EN LAS INMEDIACIONES DE UNA GRAN CIUDAD

Grupo de casas recientemente construidas, que empiezan a obstruir uno de los más bellos panoramas del Tibidabo, hasta ahora salvado milagrosamente

Curioso muro ciclópeo de cerramiento de una hermosa finca junto a la cumbre del Tibidabo. Es de alabar la discreción con que en este caso se ha respetado el derecho público, que debiera reservarse a toda bella vista, por más que las leyes todavía no lo reconocen. La superficie de vista obstruida por el curioso muro ciclópeo es, como se ve, aproximadamente sólo de un tercio de la superficie total

Vista de la cumbre del Tibidabo tomada desde una de las fincas recientemente adquiridas por el Ayuntamiento de Barcelona con destino a parques públicos. Un trozo del parque municipal puede verse en primer término. Nótese el prodigioso desarrollo que, gracias a los desvelos de una poderosa empresa particular y con la completa libertad de acción que le granjea el Ayuntamiento de Barcelona, está tomando la nueva urbe de *Tibidabópolis*, fundada en la cumbre misma de la famosa montaña, para recreo y diversión de las multitudes ciudadanas que van a respirar aire puro y gozar de la naturaleza en estos bellos parajes

Figura 1.11

con el objeto de economizar la renta de la tierra y asegurar a los empleados en la industria una residencia sana, hermosa y barata.

No cal dir que el model de la ciutat jardí es manté com a rerafons de la majoria dels articles que apareixen a la revista. Són diversos els articles sobre determinats projectes, tot i que la majoria d'ells en donen una visió molt genèrica i aporten poques dades d'interès, centrant-se especialment en els valors conceptuals que recolzen els ideals de la societat, com succeeix, per exemple, en l'article sobre el Park Güell.

De tota manera, un dels escrits més importants de cara a la informació reflexada té a veure amb l'operació de la ciutat jardí de Pedralbes, promoguda per la Societat Anònima Sant Pere Màrtir («Cívitas» n. 15, agost de 1918).

Aquest article tracta sobre la necessitat del ràpid creixement d'un suburbi residencial modern, fent especial èmfasi en els atributs que l'indret afegirà als habitatges que s'hi construeixin, com són l'entorn natural, la benignitat i salubritat del clima i el privilegiat domini visual sobre la ciutat que es generarà al voltant del que serà l'Avinguda Pedralbes i el Passeig Reina Elisenda, revaloritzant les antigues edificacions de Can Amat i de Can Mora.

Al projecte s'hi diferencien dues zones, una de fronts pronunciats i una altra de pendents suaus, que recollirà l'avinguda principal, amb rasants quasi horitzontals, facilitant la construcció d'edificis a banda i banda, evitant així que l'avinguda es localitzi a mitja vesant, com succeeix al Tibidabo, *que dificulta la construcción, interrumpiendo el desarrollo natural de la empresa.*

Es considera inestimable el Parc de Pedralbes projectat per M. Forestier, *no sólo por el embellecimiento que les proporciona [a las viviendas] el lindar con un Parque Público, sino porque aquél aumenta el valor de estos solares al determinar en ellos el límite de la ciudad.* El futur accés al parc es completarà amb l'apertura de la Diagonal.

Per una altra banda, la revitalització de la carretera de Cornellà a Folgàs de Tordera, des de la plaça Sarrià fins a Pedralbes, és a dir, el futur passeig Reina Elisenda, ja era en aquells moments *un poblado de elegantes y modernas casastorres, de gran suntuosidad algunas de ellas.*

Es fa també esment del recent concurs que s'ha convocat per a premiar el millor projecte per tal d'unir l'Avinguda Pearson amb l'esmentada carretera i amb l'Avinguda Güell, tractant de revaloritzar també l'entorn exterior del monestir de Pedralbes. Aquest concurs estava organitzat pels propietaris dels terrenys, amb la intenció *de ofrecerlo en su día al Ayuntamiento de Sarrià*, i dur-el a terme amb la participació de tots els afectats.

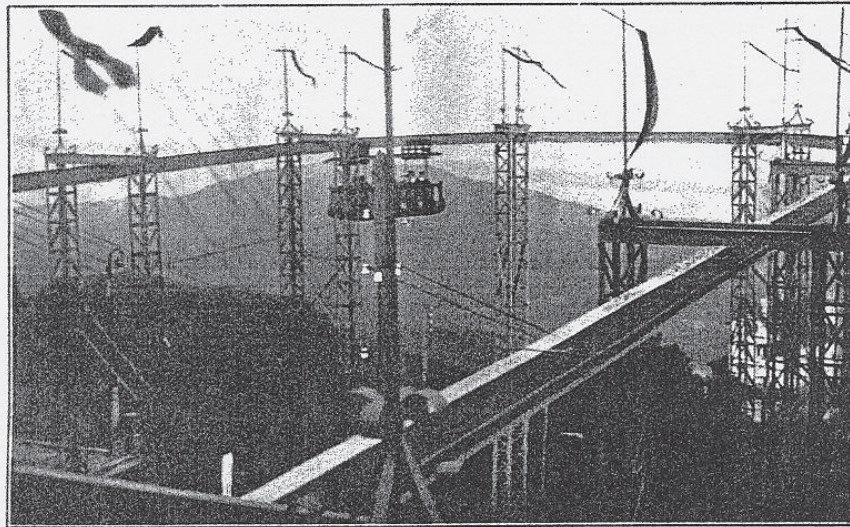
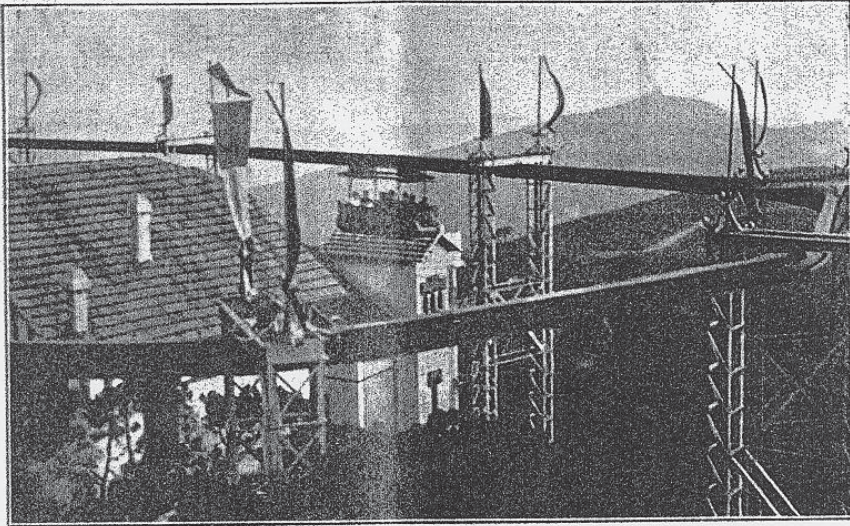
L'article es preocupa també de l'allunyada situació a la que es troba l'indret respecte a Barcelona, recordant però que *la distancia desde el Paseo de Gracia a las nuevas edificaciones, es semejante a la que separa dicho paseo de la Avenida del Tibidabo; pero con la diferencia que, en vez de recorrer vías estrechas, como las de Gracia, se hace el trayecto por la Gran Vía Diagonal, Avenida Güell y Avenida Pearson, las más hermosas y anchas comunicaciones de nuestra ciudad.*

Figura 1.11

“Notas de Guerra” a la revista Cívitas. *La crítica sobre determinadas intervencions buscava la concienciació social i el rebuig per les iniciatives privades burgeses.*

«Cívitas», nº5, abril de 1915.

EJEMPLOS A NO SEGUIR

ÚLTIMOS PROGRESOS EN TIBIDABÁPOLIS (BARCELONA)

Delicioso aspecto del magnífico panorama que se divisa desde la cumbre a través de las artísticas construcciones del Ferrocarril Metropolitano (elevado y subterráneo), primero en España, estilo New York recientemente inaugurado

Figura 1.12

Per la seva part, s'ha buscat que el traçat de l'Avinguda Pearson y sus afluentes tinguin el menor desnivell possible, i que totes les parcel·les gaudeixin de les mateixes panoràmiques, *circunvalando la meseta por medio de graciosas sinuosidades*.

Pel que fa a la normativa, s'estipula que el mínim de distància que ha d'existir entre la casa i l'Avinguda ha de ser de 15 metres, mentre que les tanques no han de superar el metre d'alt y *siendo preferidas las divisiones de propiedad por medio de verjas o setos vivos*, a on s'hauran d'intercalar rosers o qualsevol altra combinació floral.

Els propietaris han encarregat els projectes de xalets a arquitectes joves, recordant la necessitat d'incorporar tant el tipus de casa catalana de principis de segle passat com els habitatges *de bosque*, o els moderns *cottages* anglesos o els models del *Colonial Style*. Val a dir que l'article inclou moltes imatges de diferents projectes de cases, alguns d'ells excepcionalment en color.

Més endavant trobarem un escrit de la *Sociedad Inmobiliaria de San Pedro Mártir* que, a la manera d'un anunci, farà publicitat d'aquesta operació:

Los propietarios de los terrenos entre la Carretera de Esplugas y la cúspide de la montaña aportan sus pertenencias a la Sociedad [...] con objeto de valorizar dichas propiedades. [...] El solar dispone de 12 millones de palmos cuadrados, un tercio de los cuales supone la ya realizada Avenida Pearson, de 3 kilómetros de recorrido, [...] habiéndose invertido en estas urbanizaciones, estudios, concesión de un tranvía, etc, una suma de alrededor de 300.000 pesetas por los antiguos propietarios. [Se propone] su urbanización y definitivo embellecimiento, establecimiento de un núcleo de atracción como campos de sport, jardines, casino, hoteles y cuanto en fin contribuya, a convertir aquel paraje –indudablemente uno de los más hermosos de Barcelona- en un suburbio selecto como no existe aún en nuestra ciudad. [...] Conviene recordar el futuro Parque y la apertura de la Diagonal, [...] y el proyecto de Tranvía a Esplugas que coloca esta urbanización a 3 kilómetros del Paseo de Gracia. [...] El capital social se fija en solo 2 millones, con 4.000 acciones al portador], quedando 2.400 acciones para ser suscritas por nuevos [adquirientes], y en representación de ellos por la Sociedad Anónima Arnús-Garí. [...] Los gastos de los terrenos aportados son de 0,166 pesetas el palmo cuadrado, [...] dejando un margen muy considerable con el precio a que actualmente se han hecho las últimas ventas. [...] El consejo de Administración de la Sociedad Inmobiliaria San Pedro Mártir está formada por D. Juan Antonio Güell, D. Juan José Ferrer Güell, Sr. Conde de Gamazo, D. Antonio Correa, D. José Garí Gimeno, D. José Sentmenat y D.E. Francisco de Moxó.

Figura 1.12

Crítica a la intervenció del Tibidabo a la revista Cívitas.
La revista va ser especialment crítica amb la intervenció de l'avinguda Tibidabo.

«Cívitas», nº5, abril de 1915.

És significatiu també l'article de Buenaventura Bassegoda al mateix número de la revista sobre l'Avinguda Pearson: *Alguien ha dicho: «Dichosa la ciudad que puede contemplarse a sí misma»*, recordant que això ja succeeix a l'Avinguda Tibidabo i a Vallvidrera, i això és el que també ha de conseguir l'Avinguda Pearson. Ja l'any 1916 els seus propietaris

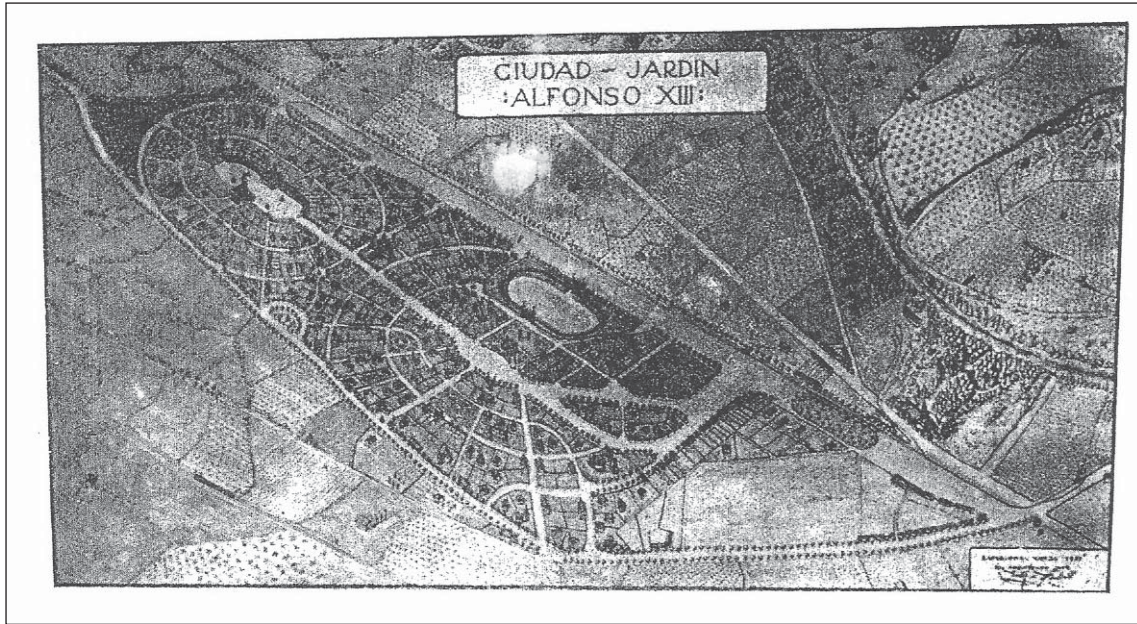

Figura 1.13

acordaren l'apertura d'una gran avinguda de 24 metres d'ample, de suaus pendents, fins l'ermita de dalt, pròxima a transformar-se en santuari. Recorda també com els propietaris li posaren el nom d'Avinguda Pearson, rememorant el treball de l'enginyer.

L'actual accés es insuficientment favorable: el Passeig Sant Joan, sense comunicació directa amb la barriada de la Salut; el carrer Salmerón, incapaç de contenir el tràfec peatonal i rodat cap a la carretera de muntanya; el carrer Muntaner, que es fa més estret al arribar a la plaça Bonanova, amb els perills que això suposa; la carretera de Sarrià, *que nos conduce al interior de las calles pueblerinas, que el tranvía por sí solo obstruye a cada momento*. Però queda una solució, i és en mans dels particulars: revaloritzar la carretera particular dels senyors Girona i Güell, que condueix còmodament des de Sarrià a l'Avinguda Pedralbes, i a la vegada a la carretera de Cornellà a Folgàs de Tordera, davant l'entrada del monestir. Quan s'obri la Diagonal, s'accedirà a l'Avinguda Pedralbes i s'arribarà a la carretera de Cornellà, i des d'ella per Esplugues pel camí ral per Coll Blanch i Sants fins a la Plaça Espanya, el carrer de les Cortes o Marqués de Duero.

El màxim pendent de l'operació és d'un 8%, fins a una plaça on arribarà el tramvia elèctric de la plaça Sarrià i des d'on naixerà un funicular que ens durà fins el cim. Els aires en aquest indret són purs i sans, i comparteixen elements patrimonials de gran valor, com el monestir de Pedralbes. Arrel d'aquesta operació, el poble de Sarrià haurà adquirit un nou centre d'urbanització aristocràtica. El següent objectiu és solucionar l'unió de vies a l'inici de l'avinguda, per la qual cosa els propietaris interessats en l'Avinguda Pearson han endegat un concurs de projectes. El resultat d'aquest concurs es publicarà més endavant, en l'apartat de cròniques («Civitas» 13, desembre de 1917).

A les cròniques, per la seva banda, trobem alguns petits escrits interessants, com l'anunci de que D. Manuel Malagrida adquireix finalment a Olot els terrenys col·lindants amb el Passeig Barcelona amb l'objectiu d'urbanitzar pel seu compte l'eixample en forma de ciutat jardí («Civitas» 16, octubre de 1918) (*fig. 2.38*). Altres escrits es fan ressó d'anuncis d'altres diaris, com *El Liberal*, on es descriu la intenció de crear una petita villa jardí al municipi de Capellades («Civitas» 4, gener de 1915, i «Civitas» 7, octubre de 1915); o un esment de la Riera de Vallcarca, "espècie" de ciudad jardín («Civitas» 5, abril de 1914). S'anuncia també la inauguració de les primeres cases de la promoció de Torre Baró per part de l'iniciativa de M. Sivatte, esmentant que el començament de les obres fou el 13 d'octubre de 1915 («Civitas» 7, octubre de 1915), i també es comenta en el mateix número que les obres ja s'han iniciat el 17 d'octubre a la ciutat jardí d'Alfonso XIII, al barri de Chanmartín de Valladolid (*fig. 1.13*) (també apareix a la crònica de «Civitas» 8, gener de 1916). L'operació de cases barates per part de la Cooperativa Nacional d'Habitatge Popular al municipi de Sitges n'és un altre exemple («Civitas» 14, maig de 1918), així com l'urbanització Terramar al mateix indret («Civitas» 18) o l'article Rosas, ciudad-jardín («Civitas» 9, 1916) (*figs. 2.119 i 2.44*). Un altre exemple que ha gaudit d'un article propi ha estat el de les cases barates de Jeroni Martorell, («Civitas» 7, desembre de 1916). Es tracta d'una promoció de la Caixa de Pensions per a la Vellesa i d'Estalvis fundada el 1913¹⁶ (*fig. 2.105*).

Figura 1.13

Ciutat jardí Alfonso XIII de Valladolid. Es tracta d'una ordenació basada en un carrer central i que defineix dues zones residencials d'habitatges unifamiliars aïllats, amb equipaments dotacionals.

16 Arxiu Jeroni Martorell, a l'Institut Municipal d'Història.

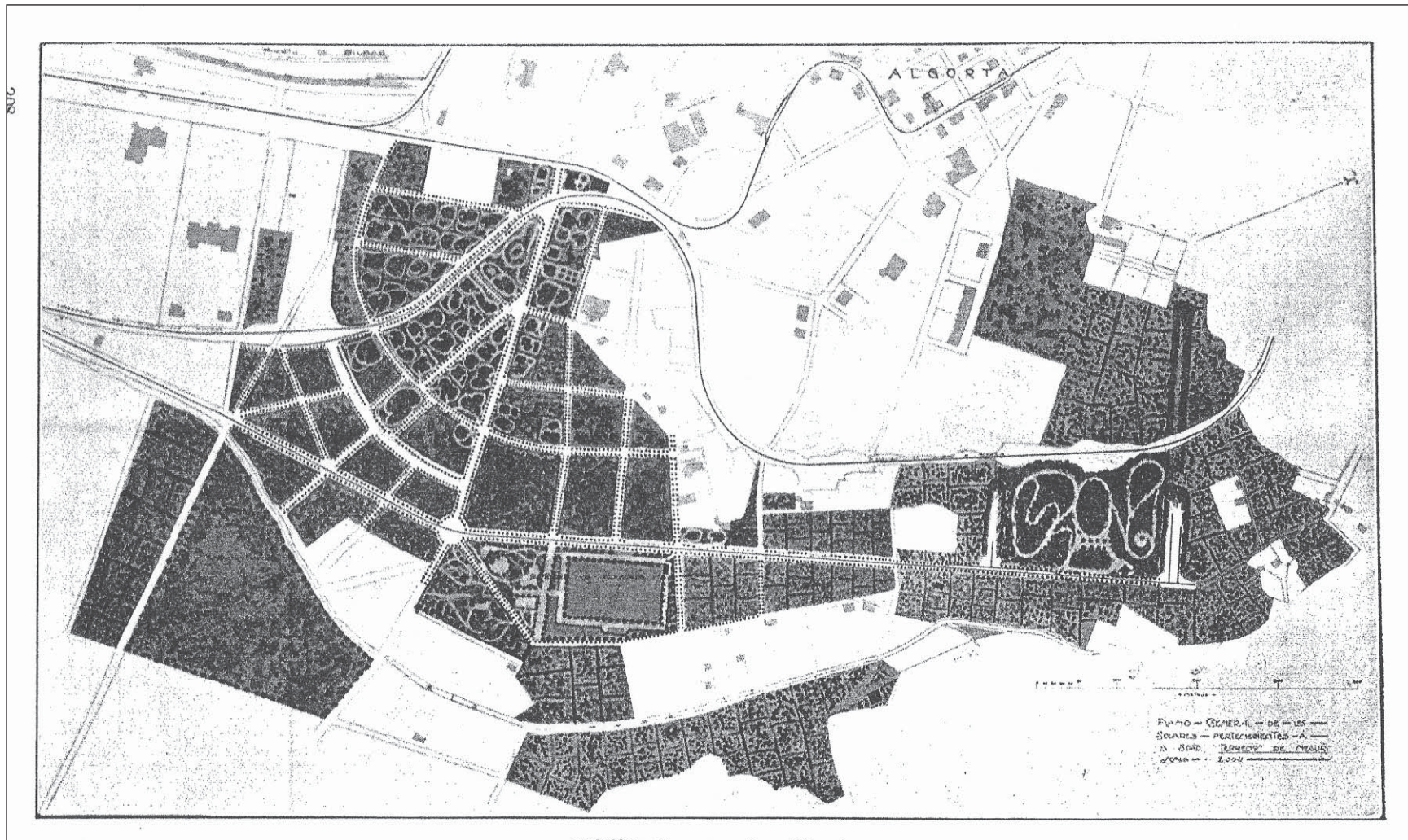

Figura 1.14

Un altre cas que ha suposat un article és la ciutat jardí de Neguri, al municipi de Guecho, en Bilbao («Cívitas» 7, octubre de 1915) (fig. 1.14), on se'l considera com a suburbi de ciutat jardí verdader i coetani a Letchworth. Entre les obligacions que s'exigeixen als compradors convé destacar que aquests han de construir abans de que passin dos anys del moment de la compra del terreny, que la casa ha de ser només per a una família, on els solars són com a mínim de 465 metres quadrats, on les tanques han de ser vegetals, i on la casa s'ha d'enretirar entre 5 i 8 metres del vial. Es permetran comerços en algunes plantes baixes i també apareixen casetes adossades. Es contempla l'aparició d'equipaments per a la comunitat, i es presta una especial atenció al tractament dels espais oberts.

La forma literària dels escrits, per una altra banda, també mereix un moment d'atenció, ja que pot ajudar a comprendre millor el context cultural en el que es produeixen. És molt freqüent que aquests escrits continguin sovint rebuscades argumentacions filosòfiques que massa vegades s'aparten de l'objectiu científic en qüestió, sens dubte degut a aquest pretès regust erudit que cercava la revista. Val la pena reproduir en aquest sentit un curiós escrit del primer número certament ingenu i de caràcter poètic, titolat "Credo de la ciutat jardí":

Creo en la nobleza de la vida.

Creo en la dignidad del trabajo honrado, llevado a cabo con alegría y debidamente remunerado.

Creo en la utilidad de los buenos descansos y de los sanos recreos.

Creo que cada familia debiera tener su casa y cada casa su jardín.

Creo en la necesidad de una buena alimentación.

Creo en la cultura del cuerpo tanto como en la cultura del alma, para la salud de una y otra.

Creo en el encanto de las flores y de las bellezas naturales.

Creo en la alta vocación de la mujer en la satisfacción de la infancia.

Creo en la ciudad dichosa.

Creo en el soberano poder de la Belleza.

Creo en el Amor y en la Bondad.

Creo que la Verdad existe y cabe buscarla.

Creo que la Felicidad es de este mundo y cabe ganarla.

Figura 1.14

Neguri. Les condicions edificatòries, els usos que es contemplaven i la incorporació dels equipaments i la incipient diversitat edificatòria són alguns dels trets més singulars d'aquesta operació.

Es publiquen així mateix molts articles que pretenen emfasitzar el valor patrimonial del moment —en aquest sentit, comparteix moltes inquietuts amb la revista *Barcelona Atracció*—. Articles sobre la ciutat clàssica, molts de contingut arqueològic, o sobre peces arquitectòniques valuoses, són sempre presents en cada edició.

L'Exposició de Construcció Cívica i Habitatge Popular

L'exposició de Construcció Cívica i Habitatge Popular, que data de l'any 1916, és especialment important per què reflexa clarament tant les fonts sobre les que es construeix el missatge de Cebrià de Montoliu com la seva visió de la ciutat i la manera d'entendre les disfuncions que aquesta manifestava, ja que no només es tracta d'una mostra de les etapes de formació de la ciutat de Barcelona i de l'aportació de diferents models aplicats en altres ciutats, sinó que és, i primer que res, una clara proposta, teòrica i projectual, com a camí que han de prendre les ciutats, basat en el model de la ciutat jardí i mitjançant l'estructura de la construcció cívica¹⁷ (fig. 1.6). En efecte, aquesta mostra oferia una nova visió de la ciutat, de les seves formes històriques i dels escenaris de futur, amb una finalitat eminentment didàctica. Amés, l'ocasió d'aquesta exposició ofereix l'oportunitat de que per primera vegada es faci una anàlisi orgànica de la ciutat de Barcelona¹⁸.

Les parts de que constava eren les següents:

- *Secció I. La Barcelona històrica (des del segle XVIII).*
 - Es pretén assenyalar la continuïtat orgànica del desenvolupament de la ciutat a través de plànols, excloent la visió política o realista, i accentuant el fort l'impacte de la indústria.
- *Secció II. La Construcció Cívica.*
 - Es detallen plànols de poblats antics i d'arqueologia (ibers, etc).
 - La ciutat actual. Es presentaren diversos projectes barcelonins: enllaços, eixample de les Corts, urbanitzacions al voltant de Madrid, Berín, París, projectes nord-americans, així com plànols de ciutats històriques, com Atenes o Jerusalem.
- *Secció III. Futur. El problema de l'habitatge. Les Cases Barates. La ciutat jardí.*
 - Aquesta última secció, que ocupava tant com les altres dues seccions juntes, suposava l'exposició de tot un repertori de solucions basades en el model de la ciutat jardí. Era sens dubte el motiu de tota la mostra. Els

17 Val a dir, com a fet anecdòtic però també significatiu, que un retrat d'Ebenezer Howard presidia l'exposició.

18 J. M. TALLADA, "L'exposició de construcció cívica", al Butlletí del Museu Social, nº 39, juny de 1916, pàg. 83-85.

treball que en aquesta part podem trobar va des dels coneguts projectes europeus com Margarethenhöhe, Letchworth, Hampstead, Welwyn, Bournville Village, projectes nordamericans, fins a alguns exemples del territori espanyol, entre els que podem destacar Neguri, a Bilbao —com una de les primeres aportacions peninsulars—, la colònia Güell, el projecte de Jeroni Martorell de les cases barates de la Caixa de Pensions, la ciutat jardí Alfonso XIII de Valladolid, els projectes de Manuel de Sivatte a Barcelona i Montcada, o la ciutat jardí de Pedralbes. En aquesta última secció, doncs, es presentava la ciutat jardí com la solució al problema de l'habitatge¹⁹.

Seguidament reproduïm el llistat dels documents que es van exposar. Podem veure la importància de l'exposició i la seva extensió.

SECCIÓN III

C - Devenir: El problema de la Habitación, Casas Baratas, Ciudades Jardines

<i>n.º Expositor</i>	<i>OBJECTE</i>	<i>CONTINGUT</i>
252-262	<i>Irala Barri (Bilbao).</i>	Once planos y vistas del barrio de casas económicas.
263-267	<i>Sociedad Terrenos de Neguri (Bilbao).</i>	Tres planos y tres cuadros con vistas del Suburbio Jardín de Neguri.
268-271	<i>Centro Excursionista de Cataluña, Sección de Arquitectura.</i>	Cuatro dibujos de un Concurso de proyectos para casas de campo.
272-285	<i>Fred. Krupp A. G.</i>	Trece cuadros con vistas y plantas del Suburbio Jardín "Margarethenhöhe", Esses (Alemania).
286-289	<i>Unione Cooperativa, Milán.</i>	Cuatro cuadros con plano y vistas de la Ciudad Jardín de Milanino.
290-292	<i>Gartenstadt Hellerau G. M. b. H.</i>	Tres cuadros con vistas de la Ciudad Jardín de Hellerau, (Alemania).
293	<i>Freilufthäuser.</i>	Plantas y alzados de un nuevo sistema de edificación higiénica para hospitales y viviendas.
294-297	<i>Aktienbaugesellschaft für Kleine Wohnungen (Frankfurt a M.).</i>	Cuatro láminas con plantas y diseños de los grupos de casas baratas de alquiler, contruidos por esta Compañía de utilidad pública.
298-299	<i>Beamten-Wohnungsverein (Berlín).</i>	Plantas y vistas de un grupo de casas de alquiler construida por esta cooperativa de empleados.
300-304	<i>Fondation Rothschild (París).</i>	Cinco plantas y vistas de un grupo de casas de alquiler construido por esta fundación benéfica.
305	<i>Bournville Village Trust.</i>	Plano de la Villa Jardín de Bournville (Inglaterra).

¹⁹ Per més detalls de l'exposició, vegeu FRANCESC ROCA, "Cebrià Montoliu y la «ciencia cívica»", en Cuadernos de Arquitectura y Urbanismo, nº 80, gener-febrer de 1971.

306	<i>Sociedad Cívica.</i>	Planos de los suburbios jardines de Ealing y de Hampstead y de la Villa Jardín de Port Sunlight (Inglaterra).
307	<i>Sociedad Cívica.</i>	Planos de las Villas-Jardines de New-Earswich y Woodlands y de las Exposiciones de las Casas Baratas de New-Castle y de Swansea (Inglaterra).
308-309	<i>Sociedad Cívica.</i>	La Ciudad Jardín futura. Proyecto de Theodor Frisch, 1896.
310-311	<i>Prof. Theodor Fischer (Stuttgart).</i>	Colonia obrera de Gmindersdorf, seis vistas en colores.
312	<i>Ayuntamiento de Liverpool.</i>	Proyecto de casas baratas, cinco vistas.
313	<i>Ayuntamiento de Amsterdam.</i>	Colección de planos del desarrollo histórico de la Ciudad y proyectos de reforma para casas higiénicas.
314	<i>Sociedad Cívica.</i>	El problema de la Habitación. La mortalidad según la aglomeración. Leipzig. Gráfico.
315	<i>Sociedad Cívica.</i>	El problema de la Habitación. La Renta y el alquiler. Según baja la renta, sube el tanto por ciento del alquiler. Tanto por ciento de la renta que representa el alquiler en Barcelona. Gráfico.
316	<i>Sociedad Cívica.</i>	La Renta y el alquiler. Según baja la renta, sube el tanto por ciento del alquiler. Tanto por ciento de la renta que representa el alquiler en Hamburgo. Gráfico.
317	<i>Sociedad Cívica.</i>	El problema de la Habitación.- Habitación pequeña, alquiler caro. Alquiler por m ² en Posen (Alemania). Gráfico.
318	<i>Sociedad Cívica.</i>	El problema de la Habitación.- Superficie de parques y población en las grandes ciudades.- Gráfico.
319	<i>Sociedad Cívica.</i>	El problema de la Habitación.- La mortalidad según la altura del piso (Berlín). Gráfico.
320	<i>Sociedad Cívica.</i>	El problema de la Habitación. El tifus i la aglomeración (Berlín). Gráfico.
321-340	<i>Sociedad Cívica.</i>	Veinte cuadros sobre las Ciudades Jardines inglesas, conteniendo los retratos de los fundadores, diagrama del plan original de la Ciudad Jardín de Letchworth y vistas fotográficas de las principales ciudades jardines inglesas.
341-358	<i>Bournville Village Trust.</i>	Diez y ocho vistas fotográficas de la Villa Jardín de Bournville (Inglaterra).
359-376	<i>Lever, Bross.</i>	Diez y ocho vistas fotográficas de la Villa Jardín de Port- Sunlight (Inglaterra).
377-384	<i>Conde de Güell.</i>	Ocho cuadros con un plano, plantas de casas y vistas de la colonia Güell (Barcelona).
385-389	<i>Caja Pensiones para la Vejez y de Ahorros (Barcelona).</i>	Proyecto de Casas Baratas, por don J. Martorell, arquitecto. Urbanización de una manzana del ensanche (perspectiva). Cuatro modelos y plantas de chalets.
390-402	<i>El Fomento de la Propiedad, S.A. (Diputación, 251; Barcelona).</i>	Un plano y dos perspectivas del proyecto de la Ciudad Jardín Alfonso XIII, en Valladolid.- Seis croquis, plantas y diseños de proyectos de casas baratas en Tarrasa, Badalona, Sarriá, etc.- Cuatro cuadros con fotografías de casas construidas.
403-423	<i>Don Manuel de Sivatte</i>	Cuatro planos y colección de fotografías y proyectos del proyecto de la Ciudad Jardín en terrenos de su propiedad, en los términos de Barcelona y Moncada.
424-445	<i>Sages Foundation Homes Company (Nueva York).</i>	Dos planos y veinte cuadros con vistas y plantas de casas de la Ciudad Jardín de dicho nombre.
446-448	<i>Gartenstadt Karlsruhe (Alemania)</i>	Plano general y tres vistas de este Suburbio Jardín.
449-460	<i>Société des Mines de Dourges (Francia).</i>	Un plano general, plantas y once fotografías de casas de esta Villa Jardín.

461-462	<i>Sociedad Cívica.</i>	Rosas Ciudad Jardín. Dos planos y dos vistas de este proyecto.
463-464	<i>Sociedad Cívica.</i>	Ciudad Jardín de Pedralbes (Barcelona).- Plano general del Proyecto. Id. de la sección correspondiente del proyecto de Cintura Verde en la Sierra del Tibidabo, por Mr. L. Jaussely, arquitecto.
465	<i>Adrian Gual. (Calle San Juan,2; Sarriá, Barcelona).</i>	Cinco croquis acuarelas de un proyecto del grupo de teatros y estadium.
466-469	<i>Comisaria Regia de Turismo y Real Patronato de casas baratas de Sevilla.</i>	Cuatro planos con plano general, plantas parciales y vistas del grupo de casas baratas de Sevilla.
470-474	<i>Caja de Ahorros y Montepío de Barcelona.</i>	Plano general, plantas y vistas de un grupo de casas baratas construidas para sus imponentes en la barriada de Horta.
475-482	<i>Sociedad Cívica.</i>	Reconocimiento Social de los barrios bajos y tugurios de Barcelona. Dos cartogramas sobre la densidad de la población y la mortalidad por tuberculosis. Cuatro cuadros con fotografías de barrios bajos y tugurios. Un cuadro con cinco plantas de casas y chozas típicas por don Pedro Casals.
484-498	<i>Ayuntamiento de Madrid.</i>	Reconocimiento Social de los barrios bajos y tugurios de Madrid. Quince cuadros, con cartogramas sobre la mortalidad y la densidad de la población y vistas de los tugurios y viviendas típicas.
500-503	<i>Ignacio Conillas (Pasaje Méndez Vigo, 7, Barcelona).</i>	Modelos de Balcón Florido.
504	<i>Francisco Font y Piñol (Plaza de Lladó, 4, Manresa).</i>	Modelo de Balcón Florido.

Com es pot veure, l'Exposició prestava atenció a un ampli ventall de qüestions i exemples. En termes generals, aquesta mostra va exhibir diferents projectes de ciutats jardí i suburbis jardí, europeus i espanyols, molts d'ells ja realitzats, algunes colònies obreres, exemples de cases barates, així com les darreres activitats de les cooperatives, mostrant nous sistemes d'edificació higiènica o els problemes d'habitació, renda i lloguer i estudis sobre els barris baixos de Barcelona i Madrid.

Però aquesta eclosió d'interès per la *ciència cívica* durarà poc temps. En el Pavelló de la Ciutat, 13 anys després, en motiu de l'Exposició del 29 per part de Rubió i Tudurí —que amés seria la persona que succeiria a Cebrià de Montoliu en les seves funcions de secretari de la Societat—, es torna a atendre la ciutat monumental, entesa com a punt clau del futur de la ciutat com a força productiva, centrant-se moltes de les atencions en els jardins públics, trencant definitivament amb els antics conceptes de la ciutat jardí.

El ressó

L'escassa incidència que la introducció de les idees de ciutat jardí manifesta en el primer quart de segle es pot deure a diferents factors. Dins el context social, els sindicats obrers no es definien, ni tampoc els capitalistes, la voluntat racionalitzadora dels quals no incidia directament en el planejament. Aquesta indiferència de les dues principals forces antagoniques respecte les innovadores idees que Cebrià de Montoliu aportava a la ciutat explica el poc arrelament d'aquests conceptes. Això no passa a Anglaterra, on el partit laboralista tenia una definida política urbanística; ni a Alemanya, on les *Siedlungen* promogudes per cooperatives satèl·lit del partit social-demòcrata es multiplicaren; ni a Viena, on els modestos *hoffes* pendran forma, també a partir dels social-demòcrates. En aquests països la contradicció entre les dues classes se situava a un nivell on la política urbanística engranava molts dels nous conceptes del planejament racional.

Les dificultats pràctiques per implantar a Barcelona totes aquestes idees i la seva descontextualització és deguda, en gran part, a les dificultats que suposava el que la propietat del sòl fos un element importantíssim dins la mentalitat d'aquells anys. El canvi social i polític que estava experimentant Barcelona degut especialment a la pèrdua de les colònies va crear una inestabilitat totalment contraproductiva per l'arrelament d'aquests conceptes. Per una altra banda, tampoc hi havia una bona consciència municipal sobre la problemàtica, ja no tant sols dels parcs, sinó dels mateixos habitatges.

1.2 L'APORTACIÓ TEÒRICA DE LA IDEA DE CIUTAT JARDÍ EN LA DISCUSIÓ URBANÍSTICA DE LA CIUTAT

El contingut teòric de la idea de ciutat jardí en el seu sentit més ampli va implicar al mateix temps una interessant discussió urbanística de la ciutat com a realitat física i funcional, atenent en especial al seu creixement. En aquest sentit, la idea de ciutat jardí es presentava efectivament com a rerafons en la valoració del destí de les ciutats i en la configuració de les seves diferents formulacions teòriques, des de la idea de la *Groß-stadt* fins a les teories policèntriques. En aquest apartat s'analitzem aquesta reflexió de principis de segle fent especial èmfasi en la ciutat de Barcelona, al voltant de la que es generaren interessants discussions teòriques i pràctiques.

La idea de la ciutat jardí és molt més abstracta i complexa que la seva traducció en un projecte concret. La seva transcendència abasta camps tant diversos com el social i el cultural, a més de l'urbanístic. Aquesta transcendència té unes implicacions físiques que repercuteixen en l'escala de ciutat, en la mesura en que aquesta idea preté resoldre problemes que van molt més enllà de la casuística que se'n deriva d'una operació concreta i determinada.

Convé recordar que la idea de ciutat jardí de Howard efectivament no es tradueix en un projecte acotat d'un nou nucli urbà, sinó que proposa una alternativa al creixement de les ciutats en un marc territorial:

Amb aquesta solució federal, un aspecte del seu pensament que ha estat llargament negligit, Howard entén intuitivament la forma potencial de la ciutat etèrea del futur: una ciutat que haurà de combinar els elements urbans i rurals en una complexitat regional que és porosa i policèntrica, capaç de funcionar com un tot. [...] El que Howard anomenarà "cluster city" localitzada en un punt fundacional que sempre és verd, formant una nova unitat política i econòmica, és en realitat una forma embrionària d'un nou tipus de ciutat que sobrepassarà els

*límits de la història de la ciutat i fins i tot de la metròpoli. Això evita, al mateix temps, l'expansió ilimitada i el creixement casual de les conurbacions.*²⁰

Aquestes qüestions ens porten a abordar la pertinència de les ciutats policèntriques. El policentrisme planteja substituir el binomi metròpoli/suburbi mitjançant un sistema complex i orgànic de localitzacions urbanes, jeràrquicament organitzades en funció de la seva localització. No es plantegen denses àrees urbanes saturades, sinó un sistema de petits i mitjans nuclis urbans amb una elevada accessibilitat, on el projecte de comunitat jardí esdevé molt més sofisticat. La petita indústria i el conreu i l'artesanat suposen ser l'instrument econòmic d'una nova estructura territorial que serà volgutament contrària al binomi gran indústria/gran ciutat. Aquesta és la proposta de Gottfried Feder: un nucli de 20.000 habitants²¹, en contra de la ciutat monocèntrica. En qualsevol cas, aquestes idees són de fet compartides per Howard i Christaller, combinades però amb les experiències d'Unwin o Sitte.

És precisament en aquest context en el que cal enmarcar les aportacions de la idea de ciutat jardí en la discussió urbanística de la ciutat. És aquest un dels temes centrals que més va preocupar també Cebrià de Montoliu que, si bé neix a partir d'una lectura i interpretació de la ciutat industrialitzada, la seva idea de ciutat mai va anar deslligada de l'objectiu de reformar Barcelona com a constant rerefons —entesa com una ciutat complexa—, ja que *Barcelona vol ser gran i activa, unir-se amb el temps present i reintegrar-se en la vida universal del món modern*²².

Les seves primeres aportacions en aquest camp pretenen entendre la ciutat com un problema més abstracte i generalitzat. En aquest sentit, manifestarà un gran interès per analitzar les ciutats, especialment les europees i nord-americanes, i arribarà a la conclusió de que les ciutats actuals són ja obsoletes, mentre que els residents ja no disposen de condicions higièniques mínimes, essent necessari per tant qüestionar el model urbà i social.

L'aportació més interessant de Cebrià de Montoliu en la manera d'entendre la ciutat es recull en el seu llibre *Las Modernas Ciudades y sus Problemas*, que d'alguna manera explica el paper que va agafant la urbanística del moment. Aquest llibre està dividit en quatre parts. La primera parla de la Ciutat Milionària, on fa veure la problemàtica metropolitana de les grans ciutats, centrant-se especialment en la ciutat de Berlín. La segona part explica detalladament el contingut de l'exposició del *Gross Berlin*, mentre que la tercera intenta situar el problema de l'habitatge, col·locant a l'especulació com el seu gran enemic. L'última part del llibre tracta exclusivament de la ciutat jardí com la millor alternativa possible als problemes que pateixen les ciutats. En aquest model, la construcció cívica —que ell entén com *town planning*—, l'habitatge popular, la ciutat jardí i la cooperativa són inseparables, on l'element aglutinador és precisament la cooperativa.

20 L. MUMFORD, *La Ciudad en la Historia*.

21 FEDER, Gottfried: *Die neue Stadt*, Julius Springer, Berlín 1939; fig. p. 53, i text p. 55.

22 CEBRIÀ DE MONTOLIU, "L'activitat internacional en matèria d'habitatge i construcció cívica", Publicacions de l'Institut de Ciències, Barcelona, 1915, pàg. 26.

¿La “Ciudad-Millonaria” o la “Ciudad-Jardín”? No hay, pues, lugar a semejante dilema, y el tiempo gran maestro de todas las experiencias, se ha encargado ya de iniciar la síntesis con los grandes proyectos de urbanización antedichos. En ellos, de todos modos, hay que buscar la respuesta a la magna cuestión de los mejores caminos para el desarrollo de las ciudades modernas, y en estas verdaderas sumas, donde se condensan los mayores y mejores esfuerzos de la novísima “Ciencia Cívica”, tenemos que buscar por ahora las instrucciones necesarias para orientarnos en nuestros problemas. En ellas, envuelta en la más amplia aureola de ideal posible, tocamos, en efecto, la tierra firme necesaria para servirnos de base a los estudios análogos que un día u otro habrá que emprender en España.²³

A principis de segle, i després de l'aposta del pla Jaussely, Barcelona experimentarà un canvi de concepte pel que fa al planejament. Si bé fins aquell moment les mirades estaven posades en la manera de construir el creixement de la ciutat i, per tant, en la construcció de l'eixample i dels seus traçats viaris, les noves inquietuts de Montoliu es dirigiran cap a una recerca de la zonificació i del creixement més funcional de la ciutat que no sigui tant sols la promoció d'un mercat del sòl.

Dins d'aquest context, les aportacions de Cebrià de Montoliu en aquesta nova dinàmica sorgeixen sens dubte del seu coneixement dels esforços europeus en aquest sentit, de la *Gross-Berlin* —i a partir del seu concurs i exposició—, però també de la *Town Planning Conference* de Londres.

El projecte de les Corts

Les idees de ciutat, llegida aquesta des de la seva globalitat, i concretament en la ciutat de Barcelona, queden clarament reflexades en la seva reflexió sobre el projecte de l'eixample de Sarrià, publicat a la revista «Civitas» (*fig. 1.15*). En la seva opinió, el projecte municipal d'enllaços està poc vinculat amb les ordenacions perifèriques, i accentua les seves mirades intramunicipals:

[Es necesario que] se proceda sin tardanza a la confección de un plan general de urbanización de toda la zona suburbana de Barcelona, por cuya denominación entendemos, no sólo el presente término municipal con los de los pueblos agregados y su necesario enlace, sino toda la región que virtualmente, si no legalmente, debe considerarse territorio de la Mayor Barcelona, o sea

²³ CEBRIÀ DE MONTOLIU, *Las modernas ciudades y sus problemas. A la luz de la Exposición de construcción cívica de Berlín*, Barcelona, Publicacions de la Societat Cívica la Ciutat Jardí, 1913, pàg. 102.

*toda la extensión actualmente ocupada por su llano, de río a río y limitada al norte por la vecina cordillera del Tibidabo, la cual debe también por entero quedar incluida en el proyecto.*²⁴

L'atenció, per tant, sobre l'àmbit metropolità, i que moltes ciutats europees ja estaven tractant, com fa notar Cebrià de Montoliu quan parla de París, Lyon o Marsella, era en aquest cas una nova aportació. En un moment en el què les principals obres infraestructurals s'atenen des d'un punt de vista estrictament comarcal, el planejament coetani amb prou feines arribava a atendre el propi terme municipal.

Montoliu serà de fet el primer que escriurà sobre política territorial i regionalisme. Això vol dir que prestarà força atenció a tots els temes que de retruc tenen a veure amb el territori, com són els boscos i els parcs naturals, les ciutats costaneres i els passeigs marítims, i els temes ecològics en general²⁵. Seguint de prop tota la literatura urbanística nord-americana, fins i tot proposarà un Pla Territorial Nacional²⁶.

Convé destacar l'important article publicat a la revista «Cívitas» i amb data del 17 de novembre de 1913, en el que es critica el projecte d'urbanització del districte suburbà de les Corts a Sarrià. D'entrada manifesten la seva satisfacció per què l'Ajuntament proposi una actuació d'aquest tipus. Aquest informe fa una àrdua crítica però a l'exemple d'en Cerdà i valora molt positivament el nou traçat, així com la divisió en diferents zones de distint caràcter i objectius, el traçat viari i l'elevat nombre d'espais oberts.

De tota manera, es queixen de que el projecte ha estat fet unilateralment, sense haver un estudi general que abasti tot el territori perifèric, que inclogués fins i tot els nuclis urbans extramunicipals.

L'article analitza el projecte per parts:

- 1 Els enllaços i les línies de traçat es consideren bones en termes generals, però les connexions amb el barri de Sarrià no apareixen resoltes.
- 2 L'edificació per zones és bona, estipulant-ne tres d'importants: la de l'exemple, la dels pobles preexistents i la de la ciutat jardí. De tota manera no consideren solucionats ni els problemes territorials ni la localització de la indústria.
- 3 Pel que fa als espais lliures no plantegen cap objecció.
- 4 Consideren una gran aportació el teixit residencial de la ciutat jardí.

Figura 1.15

Eixample de les Corts. La Societat Cívica La Ciutat Jardí plantejaria aquesta alternativa de 1917 al pla d'Enllaços de les Corts de Sarrià i Sants. En l'ordenança municipal posterior no acabaria respectant-se la tipologia edificatòria pròpia de l'habitatge unifamiliar aïllat, tot i que es recollia la configuració de les illes.

24 "Informe de la Sociedad Cívica La Ciudad Jardín sobre el proyecto de Urbanización del distrito suburbano de Las Corts de Sarrià (Barcelona)", publicat a Cívitas, nº 2, juliol de 1914, pàgs. 44-45.

25 "Rosas, ciudad jardín", en Cívitas nº 9, 1916; "Para la protección de los monumentos naturales y artísticos", Cívitas nº5, 1915; "Informe sobre el Real Decreto de parques naturales", Cívitas nº12, 1917; "Por la protección de nuestros bosques", Cívitas nº 13, 1917; "La habitación popular en Sitges", Cívitas nº 14, 1918; "La Conrería de Montalegre y su Colonia Bosque", Cívitas nº 14, 1918; "El Paseo Marítimo de Barcelona", Cívitas nº 16, 1918.

26 CEBRIÀ DE MONTOLIU, "La reconstrucción post-bélica en los Estados Unidos", Estudio, nº 76, 1918.

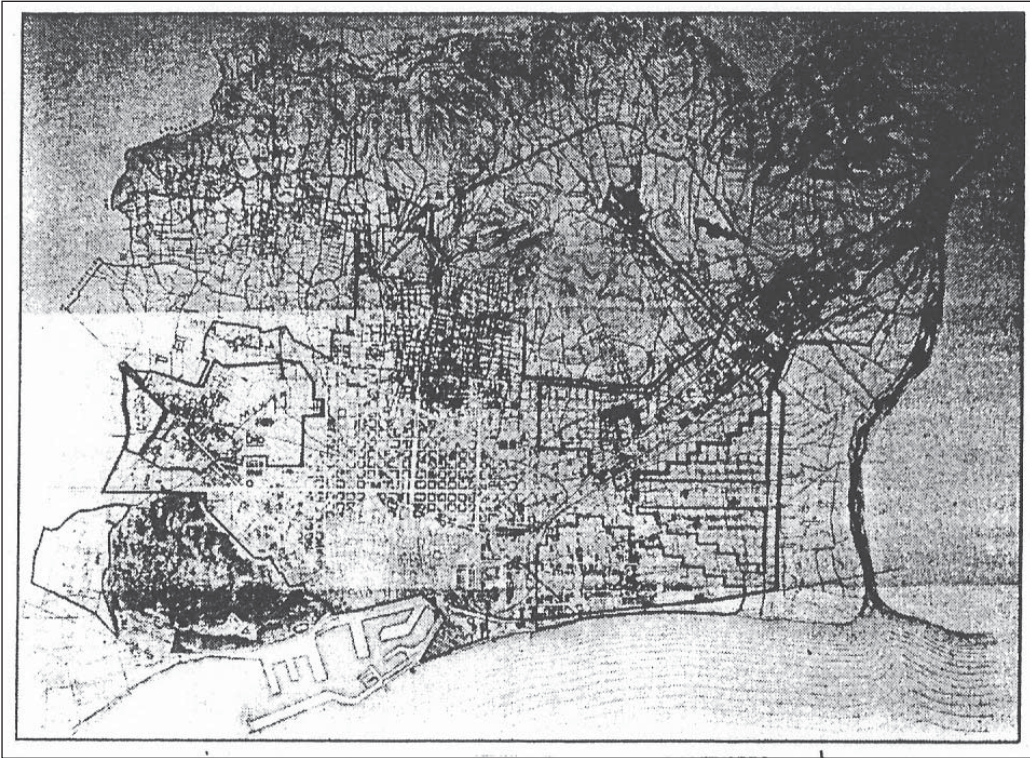

Figura 1.16

Les conclusions generals són satisfactòries, però repeteixen que l'atenció territorial des d'un punt de vista globalitzador es nul·la. Es reclama la confecció d'un Pla General d'Urbanització de tota la zona suburbana de Barcelona, i no només del seu terme municipal amb els pobles agregats i el seu imprescindible enllaç, sinó de tota la regió que virtualment ha de considerar-se ocupada pel seu pla, de riu a riu, i delimitada al nord pel Tibidabo, que hauria d'incloure's completament al pla. Es reclamarà que com a mínim incloguin el barri de Sants al projecte, així com solucionar l'enllaç amb els pobles col·lidants i concretar la divisió per zones d'edificació. L'article concretarà en cinc apartats la manera de obtenir més extensió pels espais lliures. La zonificació plantejada en el projecte de les Corts serà qualificada per Cebrià de Montoliu com a *embrionària*. Això es traduirà en una crítica de la manera de fer de l'Ajuntament, el qual pendrà noves postures a partir d'aquesta crítica i plantejarà la zonificació a Barcelona, que l'Ajuntament recollirà en el seu *Projecte d'Ordenances Diferencials d'Edificació per Zones*²⁷ (fig. 1.16):

1. *Edificació tancada, amb illes tancades, cases en renglera i sense patis centrals interiors (casc antic).*
2. *Edificació tancada del tipus d'eixample, amb illes tancades com l'anterior, però amb la limitació de l'edificació d'una part proporcional de cada solar edificable.*
3. *Edificació semioberta, en la qual es permet l'edificació de grups de cases en renglera la longitud de façana dels quals sigui menor de 50 m, separats per andrones majors de 6 m, i amb una superfície edificable menor d'un terç de la superfície total de l'illa.*
4. *Edificació oberta, de xalets o cases aïllades, separats més de 6 m entre ells, i amb una superfície edificable menor d'una cinquena part de l'illa.*
5. *Zones industrials.*
6. *Zona rural, on es permet l'edificació de xalets, quan la seva superfície no sigui més gran que la desena part del terreny disponible.*

Figura 1.16

“Proyecto de reformas parciales y ampliaciones al plano general de ensanche de Barcelona. Les Corts de Sarrià”. La zonificació tal i com va ser aprovada definitivament el 1924.

Però segurament, l'aportació més destacable d'aquesta crítica publicada a «Cívitas» rau en la reclamació d'un Pla General per a la ciutat, necessari per atendre a qualsevol tipus de creixement. És aquesta visió global de la ciutat sense precedents el que fa especialment interessants les seves aportacions —per més detalls, vegeu l'apartat sobre aquest eixample en el capítol 2—.

²⁷ Citat a “Informe que varias asociaciones de Barcelona elevan al Ayuntamiento de dicha ciudad sobre un Proyecto de Ordenanzas municipales de Edificación por zonas”, a Cívitas, n°6, I, juliol 1915.

El model de la *Groß-stadt*, que Cebrià de Montoliu intentarà difondre, i destinat a inspirar la *Gross-Barcelona*, és per tant el de la gran ciutat, on l'acció dels agents públics ha d'anar en dues direccions:

- Xarxes públiques d'infraestructures, verd i serveis —vialitat, transport, verd, habitatges i equipaments—, amb la potenciació del transport públic per aminorar l'efecte del cotxe.
- Ordenació de l'activitat urbanística privada —com la zonificació, ordenances diferencials, ocupació del sòl per zones—.

Com es pot apreciar, la qüestió del trànsit no queda desatesa en els seus raonaments —cal recordar que estem a l'any 1915—. Manifestarà la seva preocupació per què el transit segons ell ja ha arribat als seus límits, amb un elevat nombre d'automòbils particulars, que en la gran majoria són objectes recreatius i no pas necessaris i que a la llarga es tracta d'un element d'obstacle per a la part de comunicacions i de transports realment útils de la ciutat.

Però convé no oblidar la necessitat d'atendre al context social en el que la ciutat es desenvolupa. Si bé per a Cerdà la ciutat es fonamenta en el traçat viari i en els avenços tecnològics dels transports i de les comunicacions, per a Cebrià de Montoliu els factors determinants són, a més d'aquests, els canvis socials i culturals.

Per això distingirà cinc tipus diferents de ciutats: la ciutat clàssica, la ciutat medieval, la ciutat del renaixement, la ciutat industrial —o ciutat milionària— i la ciutat jardí. La conjunció dels dos últims models, el de la ciutat milionària i el de la ciutat jardí, donarà com a resultat la ciutat radial —que permet la lliure extensió del mercat del sòl, augmentant l'oferta, aminorant els preus i promoguent la baixa densitat—. Aquestes conclusions, sens dubte, venen influenciades pels conceptes apuntats ja per Eberstadt, Möring i Peterson per al concurs de Berlín del 1910 (*fig. 1.2*). Segons Cebrià de Montoliu, aquest creixement de les ciutats convé que estigui ben estudiat:

*Pero una política de compra de tierras necesita como complemento una política de desarrollo territorial y urbano. [...] En España, como en otros países, prevalece la idea de que las ciudades deben extenderse naturalmente, sin ningún intento por parte de las corporaciones locales para regular su crecimiento; y nuestras ciudades pueden así extenderse libremente, como así sucede, sin que nos preocupe la cuestión de cómo se desarrollan, si fortuitamente o según planes racionales e higiénicos. El alemán considera su ciudad como un organismo viviente, cuyo desarrollo merece y necesita ser dirigido con el mayor juicio y cuidado.*²⁸

28 CEBRIÀ DE MONTOLIU, "La Política Territorial de las Ciudades Alemanas", publicat a Cívitas n°6, juliol de 1915, pàg. 168-175, i també a Estudio, abril de 1915.

La Ciència Cívica

La manera d'afrontar la ciutat serà nova respecte el que s'havia fet fins llavors. La ciència que haurà d'abastar el problema social de les ciutats serà la que ell anomena la *Ciència Cívica*. Aquesta metodologia trencarà amb la manera d'actuar en la ciutat per part de Cerdà o García Faria, ja que s'interessarà per l'anàlisi qualitatiu especialment, és a dir, en aspectes geogràfics, històrics, arquitectònics i biològics, i per les petites enquestes als nuclis de població degradats, on s'entreveu també la influència de Patrick Geddes.

Aquest concepte queda definit en la conclusió del text de la ciutat jardí publicat en el llibre *Las modernas ciudades y sus problemas*:

Esta opinión, sugerida por fatales efectos de precedente abandono, se ha generalizado luego, confirmada por los hechos, y ha tomado finalmente cuerpo de doctrina con la aparición de núcleos de investigación en los principales centros culturales del mundo, donde arquitectos, ingenieros, higienistas, juristas y economistas han sentado ya los fundamentos de la nueva disciplina Cívica (Cívica en inglés). Ciencia y arte a la vez, según se trate de principios o de su aplicación práctica, esta nueva disciplina, nutrida con los elementos afines de las ciencias más diversas, cuenta ya con importantes Cátedras y Seminarios como los de las ciudades americanas (Boston, Chicago etc.) antedichas, Berlín y el instituto últimamente fundado en Liverpool.²⁹

La ciència cívica, segons apunta més endavant, consisteix en:

Tales métodos, de los que ofrece un excelente trasunto el concurso de proyecto Gross-Berlín, que hemos tomado como base de este estudio, pueden reunirse en los siguientes términos:

- A. *Previa inspección y reconocimiento (Survey) de todo territorio que en tiempo más o menos próximo pueda ser utilizable para objetos de edificación, y desarrollo sobre el mismo de un plan metódico preconcebido, en sus múltiples aspectos técnicos, higiénicos, económicos y artísticos, con el fin de asegurar el mayor beneficio social para la urbanización en perspectiva.*
- B. *Tales proyectos, que serán imponibles por fuerza de ley, aunque sin descender a detalles más que en lo absolutamente indispensable al objeto propuesto, deben tomar por base las líneas principales del tráfico existente y extender su trazado según requieran las necesidades del futuro desarrollo de la población, sin olvidar la conveniente reserva*

²⁹ CEBRIÀ DE MONTOLIU, *Las modernas ciudades y sus problemas. A la luz de la Exposición de construcción cívica de Berlín*, Barcelona, Publicacions de la Societat Cívica la Ciutat Jardí, 1913, pàg. 103.

de los espacios libres y sitios para emplazamiento de edificios públicos que las mismas necesidades puedan exigir, todo ello en armonía con el carácter del lugar cuyas amenidades de todo género serán en lo posible conservadas y realizadas por los planes en cuestión.

- C. *En la empresa de transformación económica de los inmuebles afectados hay que tomar las oportunas providencias para que la mayor parte posible del alza de los valores resultantes de la urbanización en proyecto recaiga últimamente en beneficio de la comunidad que produce.*³⁰

Es tracta, per tant, de fer una especial atenció al territori immediat a la ciutat per reconèixer les seves possibilitats de transformació, sempre des d'una lectura més global, on els valors de caràcter social i cultural són tant importants com els tècnics i els econòmics. Però és precisament el diàleg i el correcte equilibri entre la ciutat i el seu entorn la clau a partir de la qual es pot entendre i incidir sobre el desenvolupament de la mateixa, mantenint com a bàsic objectiu evitar qualsevol tipus d'especulació privada.

Fairhope

El projecte de Fairhope (*fig. 1.17*) és l'únic que coneixem de Cebrià de Montoliu, però representa la materialització de la idea de ciutat jardí en el seu sentit més abstracte en una intervenció concreta, on es recullen elements teòrics fonamentals en el seu discurs, en especial pel que fa al que ell anomenava ciència cívica. És a través d'aquesta operació que podem copsar de quina manera entenia Montoliu la contribució de les seves idees en la discussió urbanística de les ciutats.

Tota una sèrie d'aconteixements just abans dels anys 20' faran que la Societat Cívica «La Ciutat Jardí» es trobi en una situació certament precària. El Museu Social es dissol en 1919 —llavors ja apareixen marcades diferències entre Montoliu i J. M. Tallada, director del Museu Social, la qual cosa farà que moltes vegades es renunciï a projectes ambiciosos—, i l'Ajuntament el força a tornar a l'antic càrrec, el que suposarà la desaparició de la seu de la Societat Cívica "La Ciutat Jardí". A més, a mesura que passen els dies veurà la destrucció de la seva obra en mans dels altres, i acabarà per prendre l'opció de l'autoexili. Efectivament, les urbanitzacions que es faran entre 1900 i 1905 —Tibidabo, Pearson o el Park Güell— i que rebien l'important recolzament en un principi de Montoliu són, sovint, quelcom ben diferent del que caldria esperar de les seves teories, del seu concepte organicista, de la seva ciència cívica, de les accions públiques, degenerant en

Figura 1.17

Fairhope. Enclavament de taxa única. *Aquest projecte, publicat a la revista Cívitas el 1921 (nº 6, II), significa la traducció física de la ideologia de Cebrià de Montoliu. Tot i no tenir una formació urbanística, es reconeix una suggerent estructura urbana i una encertada atenció als diferents usos i la localització de les bosses funcionals, dels equipaments i les infraestructures.*

³⁰ Ibidem, pàg. 105-106.

parcel·lacions de segona residència —molt poques eren de primera— responsables de la destrucció del paisatge, i que mai s'han aproximat a la concepció orgànica de la vida comunitària.

Montoliu, abans de marxar, tenia fil directe amb el primer president de la Mancomunitat, Enric Prat de la Riba: *De cuando en cuando se iba a ver a Prat de la Riba, quien le prometía y se prometía mejor empleo de tan selectas facultades*³¹. Més tard tindria un dur encontre amb el que el succeiria, en Puig i Cadafalch: *Cuando Prat murió y Cipriano Montoliu vió y experimentó lo [sic] que le reemplazaba, huyó de aquí. Asió por los cabellos la primera ocasión que le presentaba la gente para marcharse lejos, tan lejos como le fue posible*³².

Durant el seu exili a Amèrica, on treballarà com a professor de la Washburn University of Topeka (Kansas), Cebrià de Montoliu realitzarà l'únic projecte que es coneix de la seva mà, altrament de gran transcendència ja que recull i significa la materialització en paper de tota la seva teoria de la ciutat jardí, fins llavors només apuntada en els seus escrits teòrics. Es tracta d'una proposta en la ciutat on ell va residir durant el seu exili, en la recull la iniciativa de la colònia organitzada sota el lema de l'impost únic (*Single Tax Enclave*), i proposarà un creixement de la ciutat a la manera de Letchworth mitjançant un eixample que ell anomenarà *orgànic*.

*El impuesto único es un método que se propone eximir de todo gravamen fiscal a las profesiones, las mejoras en las tierras y la propiedad persona, haciendo cargar todas las contribuciones para los gastos públicos en el valor amillarado o valor en renta anual de la tierra.*³³

En aquest sentit, cal remarcar la postura de Cebrià de Montoliu respecte el traçat actual d'aquest nucli urbà, on diu que és una gran llàstima que aquest teixit estigui configurat en forma de malla. L'única solució per esmenar aquest traçat, ara impossible de canviar, en paraules de Cebrià de Montoliu, és esponjar el seu interior i formalitzar dues places noves —una de les quals servirà per localitzar-hi el mercat—, enderrocant els edificis que sigui necessari.

Altres influències que el mateix Cebrià de Montoliu reconeixera són les realitzacions pedagògiques dutes a terme en la *School of Organic Education* de Fairhope i liderades per John Dewey i C. Handford Henderson. Aquest projecte fou sotmès a la Corporació de Fairhope al setembre de 1920.

És molt important assenyalar que Cebrià de Montoliu mai entrarà en el disseny específic de la distribució dels habitatges, sinó que es contentarà amb definir les àrees on s'haurà de construir la residència en forma de teixit de ciutat jardí —un teixit que ell entén està format per habitatges unifamiliars aïllats, sense cap més precisió—. Per contra, el seu esforç més important i la seva contribució més rellevant és l'estructura del projecte, és a dir, la localització dels equipaments, la zonificació, l'accessibilitat i la situació dels serveis d'infraestructura viària.

31 EUGENI D'ORS, "Cipriano de Montoliu", Las Noticias, 12 de setembre de 1923.

32 Op. cit.

33 CEBRIÀ DE MONTOLIU, "La política territorial en Norteamérica", en Estudio, n° 45, 1916.

Aquest projecte data del 1920, i apareix fortament influenciat per les atractives condicions de vida i la prosperitat ja existent en la pròpia colònia. Cebrià de Montoliu considerarà que aquesta demana a crits un reconeixement científic de l'eixample, i manté la necessitat d'elaborar una extensió racional segons el model de la ciutat jardí. En definitiva, el projecte continuarà les normes essencials per al futur eixample de la colònia.

La llegenda que figura al peu del plànol és la que segueix:

	Park System and rural building zone	E	East & West residential districts especially destined for employees in adjacent industrial zones
	Commercial Zone	W	
	Industrial Zone	ES	East Station for industrial zones and passenger traffic
	Open public Spaces	WS	West Station for general goods or weight traffic
	Buildings Existing	BPS	Boat passenger station
	Proposed public service buildings	BSC	Boat and swimming club
	Existing streets	P	Present Pabilion
	Proposed new alignment	A	Present Organic School Auditorium and proposed Social Club designed as connecting link between the cloister (organic school) and forum (civic center)
C	Central resident district		
D	Docks	B	City moll – public library –

El discurs de Cebrià de Montoliu que vertebrarà tot el projecte es fonamenta en quatre operacions temàtiques que tenen a veure amb el transport, les zones urbanes, el sistema de carrers i el centre cívic:

1. **Comunicació i Transport**

La problemàtica de les comunicacions se soluciona a partir de dues operacions fonamentals. La primera d'elles suposa la readaptació de la via fèrrea que connecti satisfactòriament la ciutat i les estacions més properes, és a dir, Louisville i Nashville. La segona significarà la creació d'un moll comercial, addicionat a l'existent Mobile Bay, i que serà reservat al trànsit de passatgers.

Paral·lelament a aquestes operacions, es plantejarà la màxima eficiència industrial sense que això perjudiqui la higiene, bellesa i benestar de la ciutat. Això implicarà la creació de dues noves estacions, una a l'est i l'altra a l'oest. D'aquesta manera, la línia de mercaderies contornejarà la ciutat i no passarà pel seu interior per descarregar al port comercial, mentre que l'estació de l'est serà la parada principal dels ciutadans, i on realitzaran un intercanvi modal, i on podran agafar el tranvia projectat que comunicarà aquesta estació amb l'esmentat moll de passatgers —més al nord de l'industrial—, tot seguint l'artèria principal de Fairhope Avenue.

És doncs molt significativa aquesta forta segregació entre l'activitat pública i la indústria, una de les aportacions més significatives del projecte.

2. **Zones urbanes**

Aquestes zones seran les necessàries pel bon funcionament del nucli urbà, i venen regulades segons la seva ubicació, superfície i ús dels edificis.

- *Zones industrials:* Corresponen al les zones quadrículades al costat de cada estació. En aquestes àrees es permeten edificis industrials de tot tipus.
- *Zona comercial:* Estan marcades en negre. Contenen tot tipus de magatzems, botigues i oficines, amb diverses limitacions en alçada i també pel que fa a la ubicació dels edificis. S'exclouen qualsevol mena d'activitat industrial que pugui ser molesta, crear fums o provocar lletjor al conjunt edificat.
- *Zones rurals:* Estan assenyalades a punts. Es planteja tot un sistema de parcs, sobre la topografia de dos pintoresques rieres, que tallen els districtes urbans i que després s'uneixen.
- *Zona residencial:* La zona residencial es subdivideix en tres paquets: el central, l'oriental i l'occidental. Aquestes tres àrees estan totes elles formades per cases unifamiliars aïllades, i cada una habitada per una sola família (com ja s'estipulava al projecte de Neguri), amb espais suficients per crear-hi jardins particulars.

3. *El sistema de carrers*

Com ja s'ha comentat, es proposa la creació de noves places públiques, en l'actualitat insuficients. El tram en diagonal assenyala la localització d'aquestes places localitzades damunt d'aquest traçat *inorgànic*, tallant el sistema de carrers actual. La plaça occidental s'utilitzarà com espai lliure de les cases barates de la zona, així com espai lliure de terreny de joc, o bé com a mercat, directament relacionat amb el moll comercial i amb la via fèrrea, mentre que l'altre espai obert se situarà al final de la zona comercial, i haurà de funcionar com el nucli central de tot el projecte *orgànic*.

4. *El Centre Cívic*

Aquest complex es divideix en dues seccions: una al nord, on se situarà un nou mercat públic, i a on els pagesos vindran diàriament amb els seus productes, recuperant la idea de l'intercanvi entre el medi rural i el medi urbà; i l'altra al sud, on es col·locarà el Centre Cívic pròpiament dit, amb l'objectiu que s'hi manifestin totes les fases de la vida cívica.

En la zona marcada amb la lletra B, entre aquestes dues seccions, existeix un ampli espai reservat per als edificis públics, o potser per un sol edifici significatiu, i on s'hi trobarà la sala d'assemblees, la biblioteca pública, l'oficina de correus, el banc popular, les oficines públiques i semipúbliques i la Cambra de Comerç. L'actual auditori de l'Escola Orgànica —assenyalat amb la lletra A— és el lloc ideal per localitzar-hi el Club de la Comunitat, i que ha de ser una de les característiques principals del Centre Cívic, per tal de promoure la vida cívica en totes les seves diverses manifestacions.

L'esmentat auditori en aquest lloc és el mitjà providencial per lligar el *Cloister* —o sigui, l'Escola Orgànica—, emblema superior de la vida espiritual, i el *Forum* —o sigui, el Centre Cívic—, símbol de la Comunitat. En definitiva, l'objectiu principal és col·locar la pedra angular sobre la que ha de ser bastida l'estructura comperta de la nostra Ciutat Orgànica.

Només cal recordar de nou el nom triat per a la seva ciutat orgànica americana, Fairhope —literalment, *fair*: just, i *hope*: esperança, és a dir, esperança justa—.

Al nº 14 de l'octubre de 1923 de la revista «Cívitas» es comunica la notícia de la seva mort: "*Quan ell va haver d'expatriar-se als Estats Units disgustat de la poca correspondència que creia trobar aquí a la seva fe generosa, ens deixà a tots nosaltres l'encàrrec de vetllar per la Ciutat-Jardí*". Els seus successors, però, centraren les seves atencions en altres afers.

2. Taxonomia dels models

Es planteja una classificació de les diferents operacions, ordenada a partir de quatre models principals, cada un dels quals mostra un grup de famílies determinat. Es tracta de definir genèricament el contingut i la filosofia que hi ha darrera de cada model i de cada família.

1	2	3	4		
Model	Categoria	Posició	Família		Exemples
PRODUCCIÓ P	VINCLAT AL MEDI		<i>Colònies Tèxtils</i>	C₁	Agafallops / Ametlla de Merola / Borgonyà / Els Comdals / Colònia Güell / Mataronense / Olvan / Pernau / [Can Ponç] / [Cal Prat] / Sedó / Vidal / Viladomiu Nou / Viladomiu Vell [] - plurifamiliar majoritàriament
			<i>Colònies Vinícoles, Mineres i Energètiques</i>	C₂	Artesa de Segre / Botjosa / Sant Corneli / Hifrensa / Raimat / Súria / Torroella de Baix
			<i>Poblats de Colonització</i>	Pc	Gimenells / Pla de la Font / Poble Nou del Delta / Sucs / (Vencillón)
	NO VINCLAT AL MEDI		<i>Cooperatives</i>	Co	La Salut / St Joan les Fonts / Gregal / Patronats (I i II)
HABITATGE BURGÈS B			<i>Habitatge burgès en eixample</i>	BE	Malagrida / Castellterçol / La Garriga [Barcelona (Armenter i Les Corts) / Castelldefels / Figueres (Poble Nou) / Hospitalet / Montjuïc/ Ciutadella] [] - d'iniciativa pública
			<i>Habitatge burgès en la perifèria de la ciutat</i>	BP	Park Güell / Pearson / Tibidabo
			<i>Habitatge burgès satèl·lit</i>	Bs	Puigcerdà / Camprodon / Suïssos / S'Agaró
			<i>Habitatge burgès dotacional</i>	BD	Vallfogona / Francolí / Caldes d'Estrac
HABITATGE SOCIAL H	HABITATGE OBRER DE PREGUERRA		<i>Cases Barates</i>	CB	Baró de Viver / Bon Pastor / Can Peguera / Eduard Aunós / Assaig Casadesús / M ^a de Sagredo / Puig Gairalt (I i II) / Puig Janer / Salt
	HABITATGE OBRER DE POSTGUERRA		<i>Devastades</i>	d	Borges Blanques / Llers / Vilanova de la Barca / Gràcia (Manlleu) / Verge de Montserrat (Torelló)
				<i>Habitatge obrer de l'Obra Sindical del Hogar</i>	H
		<i>fragment</i>		H_f	Amer / Armentera / Besalú / La Bisbal / Camallera (I i II) / Castelló d'Empúries / Montblanc / Palamós (St Joan) / Port de la Selva / Roses (1 i pescadors) / St Joan Les Fonts / St Pere Pescador (I i II) / Sta Coloma de Farnés / Torroella de Montgrí / Torroella de Fluvià / Valls (La Fraternal)
			<i>Habitatge obrer de postguerra en illa</i>	Hi	Balaguer (Comptes d'Urgell i Verge del Miracle) / Figueres / Hospitalet (assaig) / Martorell / Mataró / Meridiana / Tarragona / Terrassa [Mataró (Goya) – Méndez Vigo – Permanyer] [] - precedents
TURISME T			<i>Turisme satèl·lit</i>	Ts	Coderch / Mont Cabrer / El Pinar / Torre Valentina
			<i>Turisme autònom</i>	TA	Ciutat de Vacances / Pueblo de Veraneo / Ciutat del repòs / Club Mediterrannée

Els exemples en color són comunitats jardí menors

2.1 EL QUADRE TAXONÒMIC

Les comunitats jardí es manifesten amb una àmplia diversitat de solucions, que responen a diferents contextes socials i d'entorn. Amb el propòsit de poder entendre millor l'aportació de les comunitats jardí com a projecte urbà i llur aportació en el creixement de la ciutat, aquest capítol mostra una classificació de les diferents intervencions en funció del context social i el model teòric sobre el que se sustenten.

En el procés de classificació, tal i com ja hem apuntat en el capítol introductori, s'ha apreciat una coincidència entre la valoració del motiu teòric que justifica la intervenció i el moment cronològic en què es desenvolupen, de manera que ha estat possible establir quatre fases o etapes principals en la cristallització de les comunitats jardí en l'àmbit català, cada una de les quals respon a una motivació teòrica específica. Tot i això, en l'elaboració del quadre taxonòmic hem deixat de banda les fases cronològiques per tal de centrar-nos més en els trets identificatius de cada model i ordenar les comunitats jardí en funció dels seus trets més projectuals i urbanístics.

El quadre s'organitza doncs a partir dels quatre models principals, dins dels que reconeixem en alguns casos distintes categories i on adjuntem els criteris de localització de cada família (vegeu l'apartat sobre la localització en el capítol 3).

Com hem comentat anteriorment, el treball es fonamenta en l'anàlisi de 131 exemples, a partir dels que s'ha pogut construir el Quadre Taxonòmic. En qualsevol cas, aquest quadre no pretén ser exhaustiu ni busca mostrar totes i cada una de les comunitats jardí existents en el territori català, però sí pretén establir un escenari que permeti classificar qualsevol intervenció dins del seu context corresponent.

Tot seguit resumim breument la classificació taxonòmica:

Figura 2.1

El Quadre Taxonòmic. *Les comunitats jardí s'agrupen per models que, en funció de la seva categoria i posició, defineixen distintes famílies. Cada una d'aquestes famílies disposa d'un codi identificatiu (s'adjunten els exemples analitzats en el treball).*

- **LA COMUNITAT JARDÍ I LA PRODUCCIÓ**

Es tracta de les primeres comunitats jardí, i que estan lligades al sector productiu.

- ***Vinculades al medi***

En aquestes intervencions les condicions de l'entorn natural són claus i vinculen la proposta.

- **C₁ - Colònies Tèxtils**

Cal interpretar-les com els precedents de les comunitats jardí, atès que tot i reunir els requisits de la definició al preàmbul, la idea de jardí privat no estava llavors encara desenvolupada.

- **C₂ - Colònies Vinícoles, Minereres i Energètiques**

Es tracta de projectes vinculats amb activitats productives no tèxtils de principis de segle.

- **Pc - Poblats de Colonització**

Són intervencions de posguerra vinculades a la producció agrària.

- ***No vinculades al medi***

L'aspecte productiu no està vinculat al medi en què s'implementen.

- **Co - Cooperatives**

Signifiquen les primeres operacions en l'entorn de les ciutats vinculades amb determinats àmbits productius derivats d'aquestes.

- **LA COMUNITAT JARDÍ I L'HABITATGE BURGÈS**

Es tracta d'iniciatives privades de l'entorn burgès de principis de segle i anteriors a la guerra civil.

- **BE - Habitatge burgès en eixample**

Aquestes operacions plantegen creixements homogenis de la ciutat de caràcter elitista.

- **BP - Habitatge burgès en la perifèria de la ciutat**

Són comunitats jardí burgeses situades en els límits de la ciutat.

- **Bs - Habitatge burgès satèl·lit**

Es tracta d'intervencions estacionals desvinculades del continu urbà de la gran ciutat i que busquen entorns naturals determinats.

- **BD - Habitatge burgès dotacional**

Són operacions residencials vinculades a l'activitat termal.

▪ **LA COMUNITAT JARDÍ I L'HABITATGE SOCIAL**

Aquestes comunitats jardí aborden el problema de l'habitatge a les ciutats.

▫ **Habitatge obrer de Preguerra**

Es tracta de les primeres operacions d'habitatge social que s'acollien a la Llei de Cases Barates.

▶ **C_B - Cases Barates**

Són intervencions i assaigs sobre ordenacions residencials d'habitatge obrer que cerquen millorar les condicions de salubritat residencials d'aquest sector de la població.

▫ **Habitatge obrer de Postguerra**

Les iniciatives de l'estat de posguerra en favor de l'habitatge social generaren un elevat nombre d'intervencions.

▶ **d - Regions Devastades**

Es tracta d'intervencions que pretenen la reconstrucció de nuclis urbans castigats per la guerra.

▶ **H - Habitatge obrer de l'Obra Sindical del Hogar**

Són comunitats jardí plantejades en els límits urbans, majoritàriament en capitals de comarca.

▶ **H_f - Habitatge obrer de l'Obra Sindical del Hogar - fragments**

Similars a la família anterior, però de petita mida que complementen teixits preexistents.

▶ **H_i - Habitatge obrer de posguerra en illa**

Són intervencions que formen illes sobre eixamples predissenyats.

▪ **LA COMUNITAT JARDÍ I EL TURISME**

Són operacions de nuclis urbans de lleure posteriors als anys 50'.

▶ **T_s - Turisme satèl·lit**

Aquestes operacions plantegen nous assentaments depenents de la ciutat quant als serveis.

▶ **T_A - Turisme autònom**

Es tracta de nous nuclis urbans autosuficients però estacionals.

2.2 VALORACIÓ CRONOLÒGICA

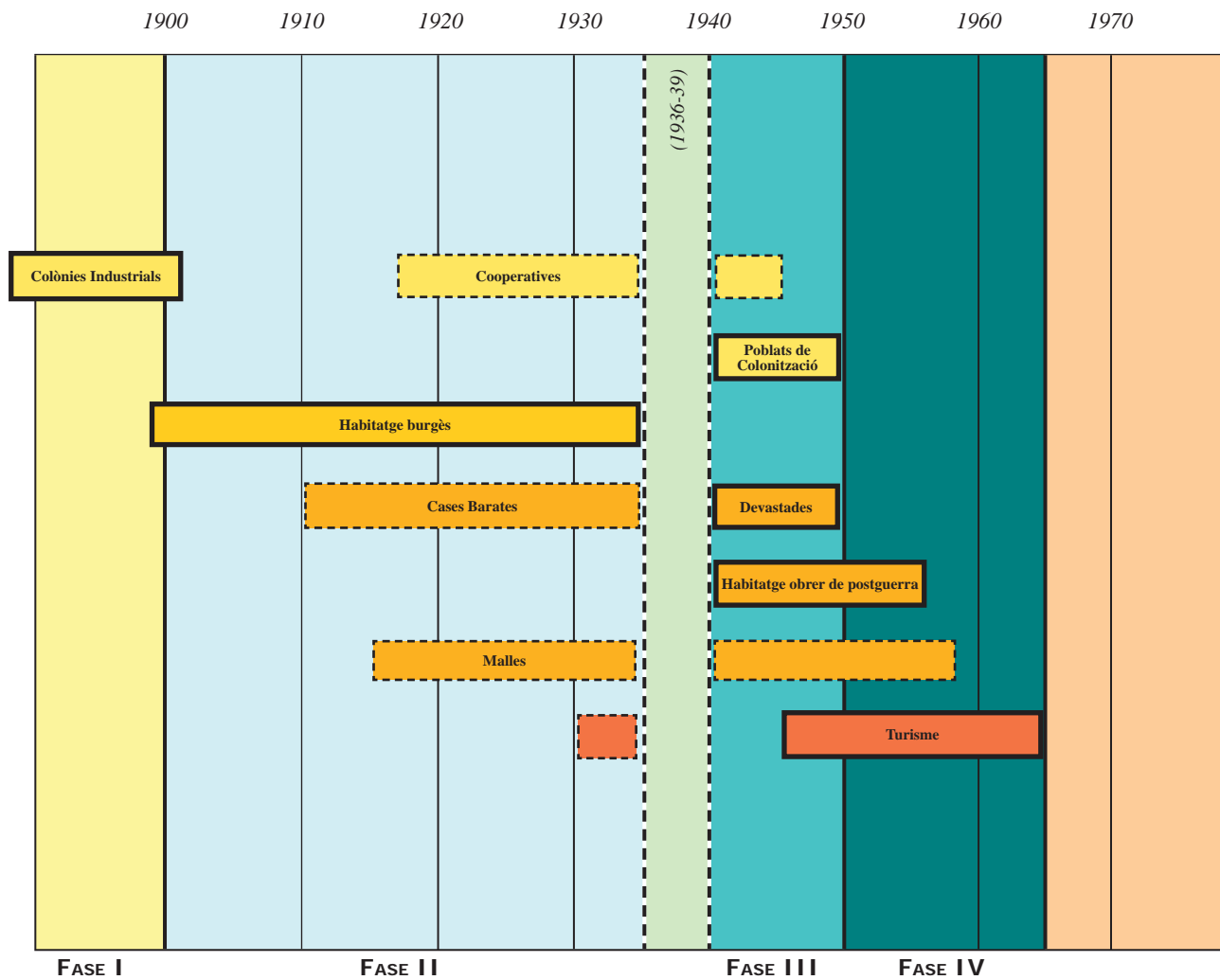
L'estudi de les comunitats jardí mereix una reflexió a partir de la cronologia de les famílies per tal de poder encaixar adequadament les operacions dins el seu context històric, analitzar els vincles entre elles si s'escau, i poder fer una valoració de les implicacions recíproques de les intervencions en la seva globalitat.

L'encaix de les diferents operacions de comunitats jardí en un quadre cronològic permet entreveure un cert autisme de cada un dels models d'intervenció respecte la resta, i mostra clarament com les comunitats jardí no presenten una evolució cronològica lineal, entesa aquesta evolució com un procés de maduració on cada una de les fases depèn en certa mesura de l'anterior. Ans al contrari, trobem diferents manifestacions projectuals de la idea en funció dels contextes en els quals s'aplica.

En conjunt, i d'una manera genèrica, podem vincular cada un dels quatre models identificats, el de *Producció*, el de *Habitatge Burgès*, el de *Habitatge Social*, i el del *Turisme*, amb una fase cronològica concreta, tal i com s'apuntava en la Hipòtesi II del capítol introductori. Aquest encaix és força significatiu, en tant que es pot reconèixer com les comunitats jardí mostren una palesa capacitat d'adaptació al context cultural en què es desenvolupen, i que es tradueix en una formalització projectual diferent i amb una sèrie d'atributs singulars i d'interès per a cada família i model, que es descriuen en el capítol taxonòmic i s'analitzen comparativament en el capítol 3. És doncs remarcable veure com els requisits apuntats al principi del treball per considerar una intervenció com a comunitat jardí són efectivament presents en aquestes intervencions, i en canvi el resultat de l'operació, tant des del punt de vista projectual com conceptual, demostra la desconexió entre els diferents models.

Tot i això, es reconeixen algunes poques intervencions que se situen fora d'aquest marc cronològic general, però que cal entendre-les com a precedents singulars de cada model.

QUADRE CRONOLÒGIC

El quadre mostra el període en que cada model i família es desenvolupa. Es grafien en rectangles continus aquelles famílies o grups de famílies que són més rellevants i que són les que de fet defineixen cada una de les fases que distingim. Les que es grafien a punts no hi incideixen significativament, especialment per l'escàs nombre d'intervencions respecte la resta.

A partir d'aquest quadre cronològic podem observar per tant quatre fases principals. La primera, que abasta fins a principis del segle XX, contempla les intervencions vinculades amb la *Producció industrial*, i que representen el precedent de les comunitats jardí, en tant que la idea de ciutat jardí de principis de segle no estava encara arrelada en el context català. Cal però tenir també en compte els Poblats de Colonització, que si bé pertanyen també al model de la producció, no signifiquen un precedent, i convé incloure-les en aquest cas dins l'escenari de l'habitatge social, ja que el context sociocultural en el moment de la seva implementació n'és molt proper a aquest model —tot i que en el capítol sobre la taxonomia s'inclou dins l'altre model—.

La segona fase, que abasta des de principis de segle passat i fins el començament de la Guerra Civil espanyola, correspon al que hem anomenat l'*Habitatge Burgès*, on el resultat de la intervenció implica projectes amb parcel·les generoses i grans habitatges, sovint d'interès arquitectònic, on en pocs casos es controla la composició urbana resultant, ja que sovint el projecte defineix una parcel·lació que s'anirà edificant a mesura que els propietaris vagin adquirint les finques. En aquesta fase es classifiquen les famílies en funció de la seva localització respecte la ciutat preexistent, i distingim l'habitatge burgès en eixample, en la perifèria de la ciutat, l'habitatge burgès satèl·lit i el dotacional.

La tercera fase, que s'inicia al final de la Guerra Civil i s'estén fins el 1955, correspon a aquelles comunitats jardí que aborden el problema de l'habitatge i anomenem d'*Habitatge Social*. És sens dubte la fase més productiva i tanmateix la més suggerent des del punt de vista projectual, especialment pel que fa a la composició urbana i l'estructura urbana. El gran gruix de les intervencions corresponen a la iniciativa estatal de l'*Obra Sindical del Hogar*, que intervé majoritàriament sobre capitals de comarca per solucionar la manca d'habitatge per a la classe obrera. Es tracta d'operacions que responen a un patró mesurat i a un significatiu esforç projectual. La família vinculada al "Poblados de Colonización", com ja hem comentat, respon a una iniciativa similar, també estatal, amb el propòsit de generar un nou nucli urbà per a futurs treballadors del camp, intervencions en la comarca de Lleida i de Tarragona. Així mateix, la família corresponent a la iniciativa de les "Regiones Devastadas", també d'iniciativa franquista, pretenia reconstruir alguns dels nuclis urbans que havien patit els estralls de la Guerra Civil.

Si bé aquestes famílies les podem encaixar de manera precisa en aquest marc cronològic, les Cases Barates s'inicien abans del 1939. Es tracta de poques intervencions en comparació amb les anteriors famílies, i es generaren a partir de la Llei de Cases Barates de 1911 i les seves següents modificacions, i que pretenien generar habitatge per la creixent immigració fruit de la industrialització de la ciutat de Barcelona. És també en aquest context en què s'inicia el projecte sobre la trama Cerdà de Jeroni Martorell.

La darrera fase abasta el període entre 1955 i 1965, i contempla el model que hem anomenat de *Turisme*, on apareixen una sèrie de propostes vinculades a l'emergent turisme de costa i finalitza en el moment en què la forta demanda desvirtua el model i fa desaparèixer els atributs propis de les comunitats jardí en favor de la mobilitat rodada i la privacitat parcel·lària i en detriment dels espais oberts, els equipaments i la idea de comunitat.

2.3 LA SIGNIFICACIÓ QUANTITATIVA I LA DISTRIBUCIÓ

Es fa imprescindible conèixer l'impacte quantitatiu que se'n deriva de la idea de ciutat jardí en el nostre àmbit d'estudi per poder tenir una idea del seu abast. El nombre de comunitats jardí projectades i executades no és en absolut irrellevant, i una mapificació en el territori català d'aquestes intervencions ens podrà donar pistes sobre la seva rellevàcia quantitativa i però més especialment sobre la distribució de cada model i de cada família.

Ja hem comentat en la introducció que l'inventari dels diferents exemples que es presenta en aquest treball no preté ser exhaustiu, sinò explícit en la mesura en que permeti entendre la importància quantitativa de les comunitats jardí i permeti al mateix temps establir un quadre taxonòmic que pugui garantir que qualsevol comunitat jardí existent a Catalunya pugui emplaçar-se en una de les famílies identificades.

En el treball s'han tingut en compte un total de 132 intervencions, de les quals una tercera part —en concret 46— són comunitats jardí menors (vegeu la taula de la pàgina següent, on aquestes comunitats jardí apareixen en color vermell fosc). Si observem el plànol de distribució de les comunitats jardí, podem veure que les que corresponen al model de la producció es localitzen sobre els eixos del Ter i del Llobregat en el cas de les colònies industrials d'acord amb les seves necessitats hidràuliques, mentre que els poblats de colonització s'agrupen en el pla de Lleida, a excepció del Poble Nou del Delta.

Les comunitats jardí del model burgès es distribueixen majoritàriament o bé en la perifèria de Barcelona o bé properes al Pirineu, d'acord amb les seves expectatives. Al marge d'aquesta tendència cal contemplar la intervenció de S'Agaró com a emplaçament singular dins d'aquest model, així com també les que corresponen a l'habitatge burgès dotacional, situades en emplaçaments propers a les aigües termals. Per la seva part, les operacions vinculades al turisme es localitzen totes sobre la costa.

Les operacions del model de l'habitatge social es distribueixen d'una manera més homogènea sobre el territori, ja que la majoria d'elles signifiquen intervencions en capitals de comarca i respon a una iniciativa estatal de caràcter també

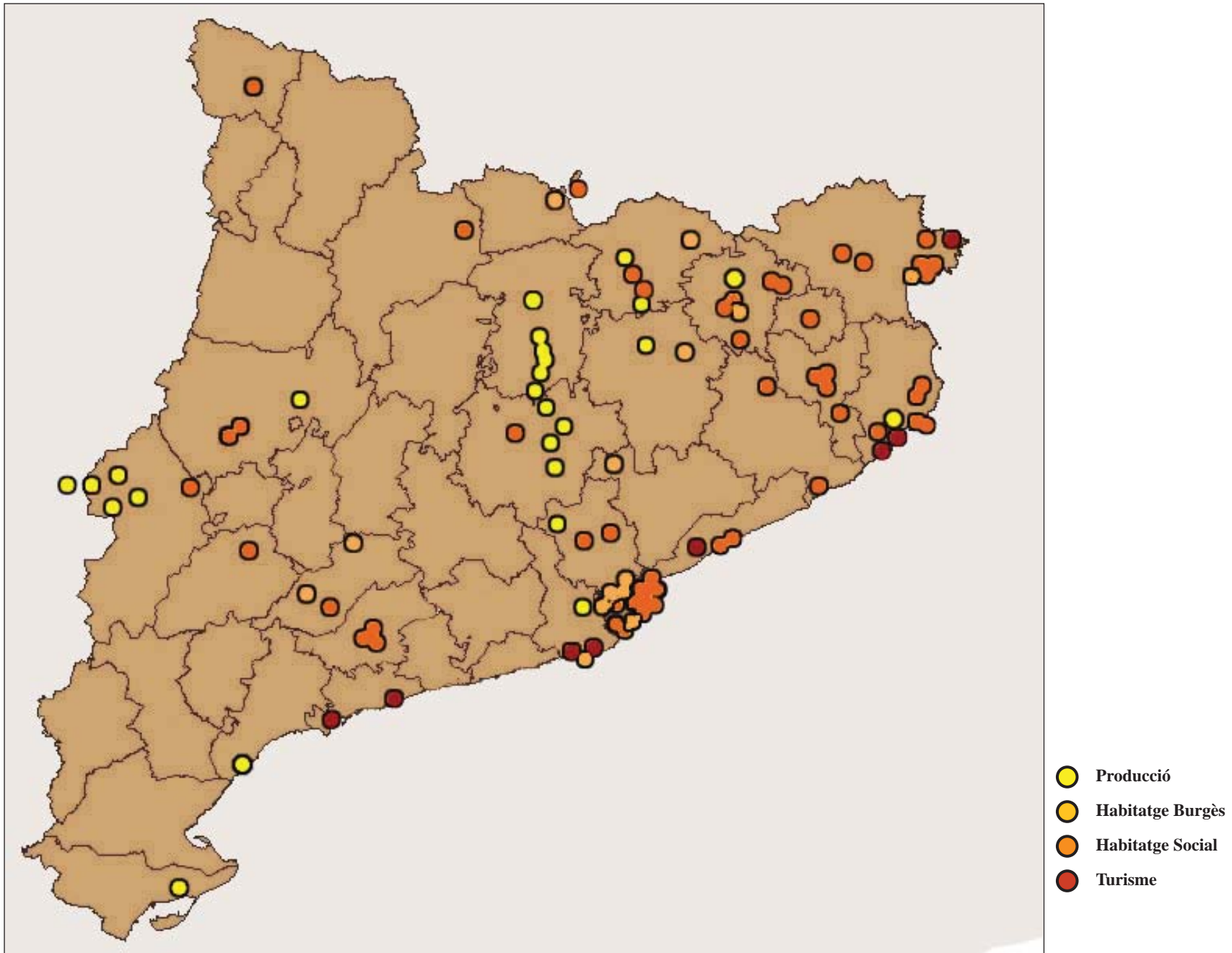

Figura 2.2

homogeni. Tot i això s'han apreciat més intervencions en la província de Girona que en la resta. En conjunt, podem veure com la majoria de les intervencions de comunitats jardí es localitzen en el quadrant nord-est de Catalunya, sens dubte degut a la importància de les ciutats de Barcelona i Girona —sobre tot en termes econòmics i socioculturals—, a la densitat poblacional d'aquest sector respecte la resta, però molt especialment a les diverses condicions geogràfiques del paisatge i la seva millor accessibilitat.

C₁	Agafallops / Ametlla de Merola / Borgonyà / Els Comdals / Colònia Güell / Mataronense / Olvan / Pernau / [Can Ponç] / [Cal Prat] / Sedó / Vidal / Viladomiu Nou / Viladomiu Vell [] - plurifamiliar majoritàriament
C₂	Artesa de Segre / Botjosa / Cercs / Hifrensa / Raimat / Súria / Torroella de Baix
Pc	Gimenells / Pla de la Font / Poble Nou del Delta / Sucs / (Vencillón)
Co	La Salut / St Joan les Fonts / Gregal / Patronats (I i II)
BE	Malagrida / Castellterçol / La Garriga [Barcelona (Armenter i Les Corts) / Castelldefels / Hospitalet / Montjuïc / Ciutadella] [] - d'iniciativa pública
Bp	Puigcerdà / Camprodon / Suïssos / S'Agaró
Bs	Park Güell / Pearson / Tibidabo
Bd	Vallfogona / Francolí / Caldes d'Estrac
Cb	Baró de Viver / Bon Pastor / Can Peguera / Eduard Aunós / Assaig Casadesús / M ^a de Sagredo / Puig Gairalt (I i II) / Salt
d	Llers / Vilanova de la Barca / Gràcia (Manlleu) / Verge de Montserrat (Torelló)
H	Anglès / Arties / Banyoles / Barcelona (Mercè) / Blanes / Borges Blanques / Campdevànol / Cassà / Girona (St Daniel i St Narcís) / Llivia / Olot (St Antoni i St Pere Màrtir) / Palafrugell (Sant Martí i Sant Sebastià) / Palamós (Josep Pagès) / Planes d'Hostoles / Pobla de Segur / Ripoll (Santa Ana i 200) / Roses (proj. pescadors) / Sabadell / Salt / Seu d'Urgell / Tortosa / Valls (La Candela , Sant Josep Obrer i La Xamora)
H_t	Amer / Armentera / Besalú / La Bisbal / Camallera (I i II) / Castelló d'Empúries / Montblanc / Palamós (St Joan) / Port de la Selva / Roses (1 i pescadors) / St Joan Les Fonts / St Pere Pescador (I i II) / Sta Coloma de Farnés / Torroella de Montgrí / Torroella de Fluvià / Valls (La Fraternal)
H_i	Balaguer (Comptes d'Urgell i Verge del Miracle) / Figueres / Hospitalet (assaig) / Martorell / Mataró / Meridiana / Tarragona / Terrassa [Mataró (Goya) – Méndez Vigo – Permanyer] [] - precedents
Ts	Coderch / Mont Cabrer / El Pinar / Torre Valentina
Ta	Ciutat de Vacances / Pueblo de Veraneo / Ciutat del repòs / Club Mediterranée

Figura 2.2

Distribució de les distintes comunitats jardí a Catalunya. La majoria de les intervencions es localitzen en el sector nord-est de Catalunya, reflectint així les distintes característiques socioculturals, econòmiques i morfològiques d'aquest àmbit.

2.4 LES COMUNITATS JARDÍ: ELS MODELS I LES FAMÍLIES

Cada un dels quatre models que s'han identificat en el Quadre Taxonòmic reuneixen una sèrie de característiques específiques que tenen a veure amb el moment històric, l'escenari sociocultural en què es desenvolupen i mostren uns determinats propòsits en la seva ordenació.

En aquest apartat ens centrarem en valorar aquests aspectes que en podríem dir *de context*, en una lectura que parteix de les característiques del model per arribar a les singularitats de les famílies i reconèixer les circumstàncies en què es configuren. Per tant, i com ja apuntàvem en l'apartat sobre la metodologia, aquest capítol parteix del general per anar a allò particular, o del model a la família, i és el que hem anomenat ***lectura taxonòmica***.

El sentit invers, és a dir, des d'allò particular al general, o des de la família al model, s'analitzarà en el capítol següent, i se centrarà en els aspectes projectuals i urbanístics de les intervencions, prestant especial atenció als elements de projecte al marge en una primera instància del context sociocultural en què es desenvolupen. Aquesta lectura que en podríem dir *de projecte* és el que hem anomenat anteriorment com ***lectura urbanística***.

Figura 2.3

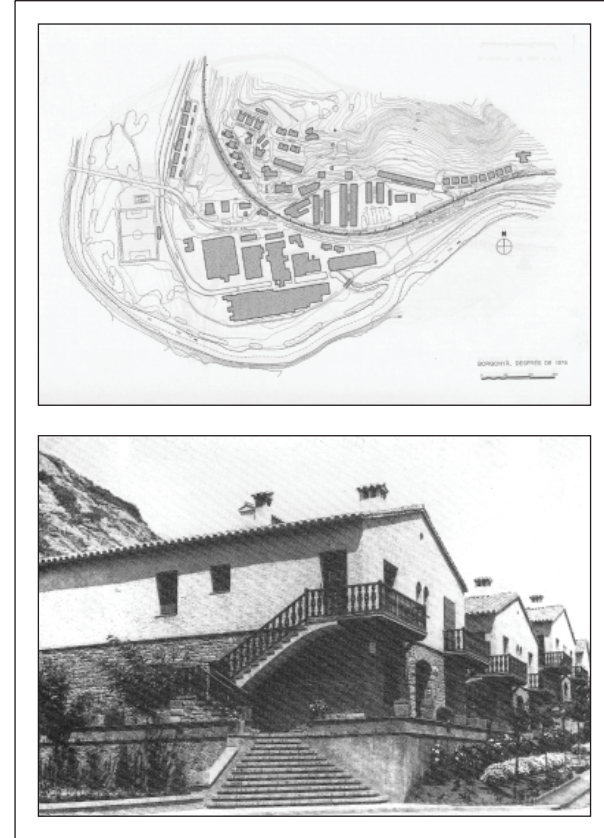

Figura 2.4

Figura 2.5

Figura 2.6

MODEL 1. LA COMUNITAT JARDÍ I LA PRODUCCIÓ

Aquest model correspon a aquelles comunitats jardí que venen justificades per una determinada activitat productiva que requereix un nou assentament residencial per acollir els treballadors que hauran de desenvolupar-la. En aquest model podem distingir dues categories: aquelles intervencions en què la font d'energia es troba en el medi natural, d'aquelles que es creen al voltant d'una activitat urbana determinada i, per tant, no estan vinculades a l'entorn. En la primera categoria s'hi inclouen tres famílies: (1) les colònies tèxtils, (2) les colònies vinícoles, mineres i energètiques i (3) els Poblats de Colonització. En la segona, incloem les Cooperatives.

Figura 2.3

Colònia Agafalops, a Ripoll. Intervenció basada en un sol carrer, amb l'ordenació de petites casetes d'eines endreçades i vinculades a cada habitatge.

Figura 2.4

Colònia Borgonyà. Colònia desenvolupada en diverses fases, amb diverses tipologies residencials.

Figura 2.5

Ametlla de Merola. Aquesta intervenció és singular en tant que existeix una total separació entre el trànsit rodat i el peatonal, de manera que la zona residencial és exclusivament per als vianants, amb uns garatges situats fora de l'àmbit dels habitatges.

Figura 2.6

Colònia Els Comdals. Aquesta colònia mostra una estructura reticular d'habitatges en filera.

Família C₁ Les Colònies Tèxtils

Aquesta família es va desenvolupar abans que la idea de ciutat jardí prengués forma, però significa un clar precedent de les comunitats jardí, en tant que aquestes intervencions reuneixen els atributs principals que s'entenen imprescindibles per poder ser considerades com a tals.

Si bé les colònies industrials pretenen ser autosuficients, el seu vincle amb la ciutat no és nul, ja que no es poden entendre fora d'un context econòmic-social que la mateixa ciutat genera. De fet, són operacions sense sentit al marge de la ciutat, fins al punt de que desapareix el seu contingut en el moment en què aquesta vinculació econòmica també desapareix. És per això que parlem d'una autosuficiència condicionada, tot i que dins d'una escala local, les seves dinàmiques internes siguin més aviat autònomes.

El naixement d'aquestes intervencions cal cercar-lo en els factors productius i socials. Es tracta d'operacions que reconeixen els avantatges derivats d'unes condicions de pau social, lluny d'ambients urbans, utilitzant un excedent de població rural tot vinculant-la estretament al seu lloc de treball. És en aquest entorn on es trobava a la vegada la fàbrica i també el seu habitatge i els serveis i, en definitiva, on es consolidava la colònia com a projecte a llarg termini, amb la possibilitat per part del promotor d'adquirir grans extensions de terreny a baix preu, i entenent l'aprofitament de l'aigua com a font d'energia alternativa al carbó.

Aquestes circumstàncies conflueixen en la formalització d'aquesta família, definida i caracteritzada per la singularitat que en aquells moments significava la creació del suburbi obrer de baixa densitat emplaçat en un entorn rural, també amb una important càrrega cultural. "La figura del promotor és, en aquest cas, fonamental, ja que el resultat tant urbà com

Figura 2.7

Figura 2.8

Figura 2.9

Figura 2.10

Figura 2.11

Figura 2.12

Figura 2.7

Colònia Güell. Començà a formar-se el 1890, per iniciativa de l'empresari Eusebi Güell a la seva finca Can Soler de la Torre, situada en el terme municipal de Santa Coloma de Cervelló (vegeu la fitxa corresponent a l'Annex).

Figura 2.8

Colònia Sedó. Va ser fundada l'any 1846 a partir d'un molí fariner antic, situat a la zona. A finals de segle, la colònia desenvolupa tot el procés de producció tèxtil: filats, teixits i acabats, i s'especialitzà en teixits de pana.

Figura 2.9

Colònia Cal Prat. Les obres de construcció de la fàbrica varen començar l'any 1871. Del conjunt d'edificacions hi destaca, a més de la fàbrica, la torre dels amos i l'església.

Figura 2.10

Colònia Pernau. Aquesta colònia consisteix només en tres edificacions d'habitatges en filera.

Figura 2.11

Colònia l'Estació, al terme d'Olvan. Aquesta intervenció se situa està vinculada a la fàbrica del Rosal.

Figura 2.12

Colònia Can Pons. Fundada el 1875 per la família manresana Pons, interessant especialment des del punt de vista monumental. Hi destaquen dues torres, el xalet del director, una magnífica església neogòtica, la casa-convent de les monges, i un conjunt notable de jardins i arbrades.

social de l'operació depèn directament de les seves intencions i recursos, així com del seu bagatge cultural. Si bé en uns casos existeix una idea final del resultat urbà i es contempen aspectes socials, culturals i funcionals, en altres casos el destí de la comunitat és molt més imprevisible, sense que existeixi una coherència formal ni, en molts casos, funcional¹. Algunes de les colònies demostren una ordenació urbana poc coherent i força heterogènea, com per exemple Borgonyà, que va experimentar successives ampliacions i creixements al llarg del temps (fig. 2.4) —en la figura 3.138 podem veure els distints períodes de creixement de la colònia—.

En el procés de gestació d'aquestes intervencions el promotor assumeix un clar paper colonitzador sobre uns indrets naturals, singularitzats per la presència del riu, on la colònia comença a prendre sentit com a nou tipus d'implantació alternatiu a les formes tradicionals de producció.

Cal veure, però, que si bé un dels objectius més significatius d'aquestes operacions rau en el fet de que amb el temps pretenen esdevenir un petit poble equipat amb els habitatges i els serveis corresponents, mai no arriben a assolir-ho plenament, degut precisament a que aquesta idea és incompatible amb la seva important dependència respecte les dinàmiques econòmiques de la ciutat, i són sotmeses, per tant, completament a les seves fluctuacions.

En qualsevol cas, cal recordar també que moltes de les colònies fluvials catalanes naixeran espontàniament al voltant de la fàbrica de riu, assolint gradualment i amb el pas del temps la condició de comunitat urbana. Les conseqüències econòmiques que se'n deriven d'aquestes noves activitats no són, per una altra banda, gens insignificants, transformant d'aquesta manera el curs fluvial en un potent eix de circulació i producció².

La construcció de les colònies obreres permetrà també fer una relectura del paisatge fluvial des d'una nova òptica, configurant una potent i dinàmica estructura productiva i territorial, amb una identitat pròpia, i formant al mateix temps un complex coherent amb aquest territori, de manera que el fenomen colonitzador assoleix una especial continuïtat i qualitat.

Però cal deixar clar que l'elecció de l'indret on s'assentarà la colònia depèn única i exclusivament de les necessitats de la fàbrica i, per tant, la relació territorial entre el barri obrer i el seu entorn és un factor que li ve imposat, tot i que aquest vincle efectivament existeixi.

Són importants les reflexions que neixen respecte la selecció del lloc d'implantació, en un buit territorial que asseguri la disponibilitat del sòl necessari per donar una resposta vàlida a la producció al mateix temps que a l'habitatge, a la manera d'adquirir gradualment el sòl i el seu emplaçament atenent a les condicions topogràfiques de l'indret, a les preexistències naturals i, en especial, al traçat del riu i al seu dibuix sobre el territori.

1 PERE VALL, *De colònies tèxtils a Parc Fluvial. El sistema de Colònies Tèxtils del Baix Berguedà. Gènesi i revaloració*, col·lecció Cultura, Tècnica i Societat, Enginyers Industrials de Catalunya, Barcelona, 1999. Bona part de la informació que aquí s'inclou ha estat extreta d'aquesta font.

2 L'any 1932 les conques del Llobregat i del Ter concentren el 66,11% dels fusos i el 46% dels telers de la indústria cotonera catalana. Op.cit.

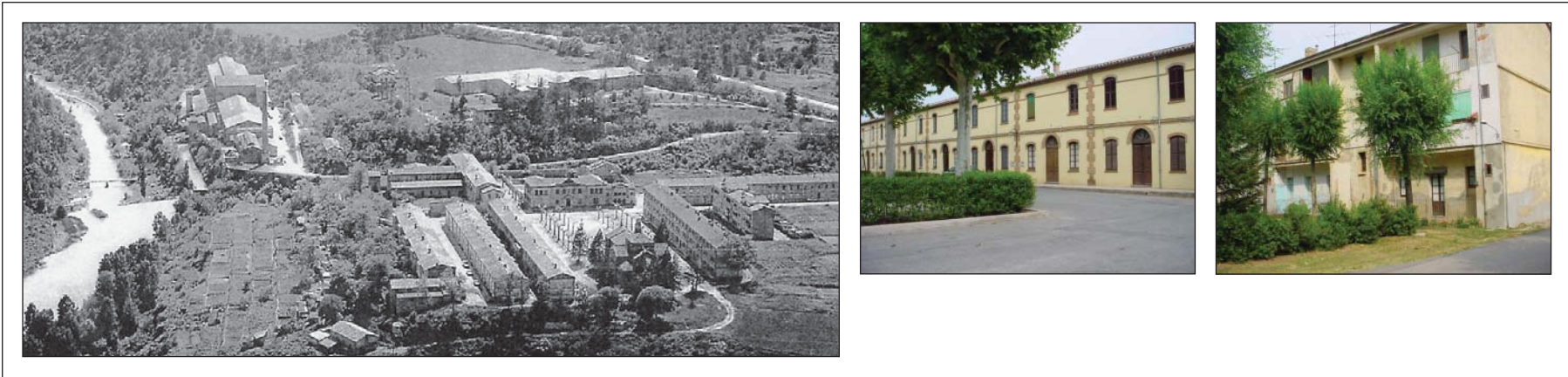

Figura 2.13

Figura 2.14

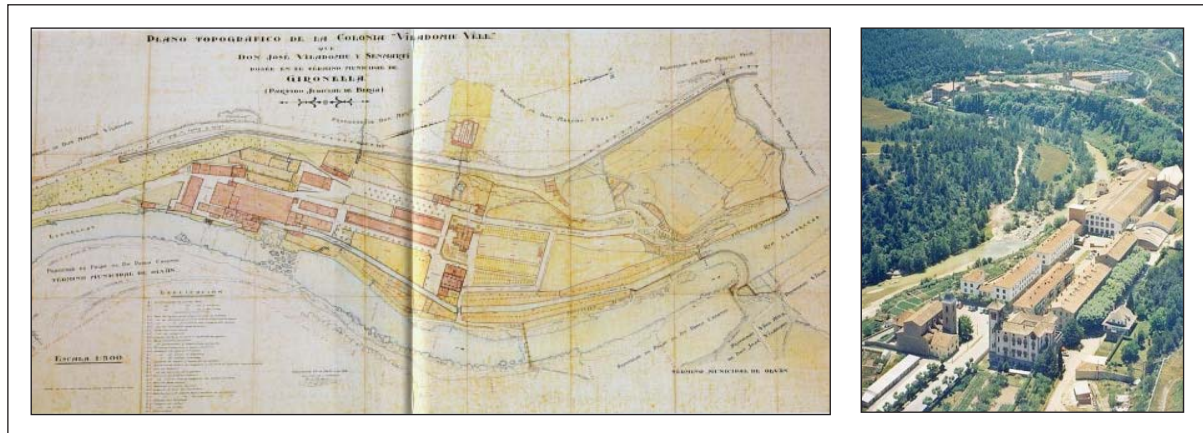

Figura 2.15

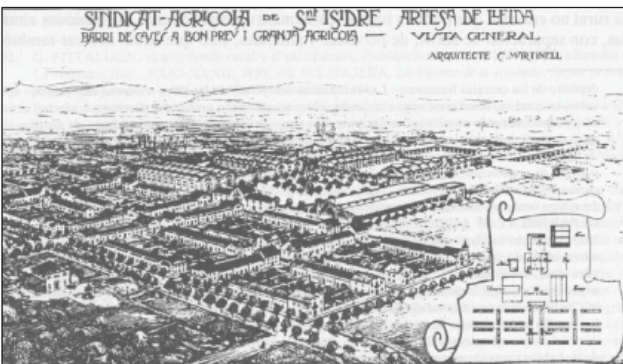

Figura 2.16

Figura 2.17

Figura 2.18

Figura 2.19

Figura 2.13

Colònia Vidal. És l'última colònia tèxtil construïda al Berguedà, i és probablement per aquesta raó que cal Vidal destaca especialment pel seu endreçat urbanisme. La fàbrica es posà en marxa l'any 1901 i des d'aleshores els Vidal projectaren el seu creixement i potenciaren els serveis dels treballadors (vegeu la fitxa corresponent a l'Annex).

Figura 2.14

Viladomiu Nou. La fàbrica es posà en marxa el 1882. L'any 1883 començà l'edificació de l'església, que quedà acabada el 1885, any en què començà la construcció d'un nou carrer, el Carrer Nou.

Figura 2.15

Viladomiu Vell. El 1871 la fàbrica ja funcionava, i es començà a construir el primer grup d'habitatges per als obrers, donant forma al carrer Vell de la colònia.

Figura 2.16

Artesa de Segre. Proposta de colònia vinícola de César Martinell.

Figura 2.17

Colònia Botjosa. Es tracta d'una colònia minera, construïda els anys 30 a tocar del pou miner i de la planta de tractament del mineral de Sallent.

Figura 2.18

Colònia de Torroella de Baix. Aquesta colònia es basa en l'agrupació d'habitatges en filera de planta baixa en forma d'illes.

Figura 2.19

Colònia Santa Maria a Súria. Els jaciments de sals potàssiques —silvinita i carnal-lita— es descobriren el 1912 i es començaren a explotar entre el 1918 i el 1925.

Per la seva part, la configuració urbana preté afrontar diverses qüestions, tant pel que fa a la resposta funcional dels requisits que la fàbrica planteja, com per la distribució i solució dels diferents habitatges i serveis associats que definiran la comunitat de treballadors i els seus intercanvis. En molts casos, la definició de la mida de l'operació és objecte de reflexió, de manera que s'estableix un vincle entre el sostre residencial i el domini productiu. Per la seva part, es començaran a anticipar les primeres temptatives de controlar rigorosament les alineacions i rasants, així com els primers esborranys de l'estandarització de les construccions.

Les repercussions socials seran tal vegada importants: la nova tipologia de casa-fàbrica substituirà en efecte el taller artesà, mentre que el carrer de pisos, construït tot de cop, plantejarà la nova alternativa al carrer tradicional, que es va configurant per la decantació successiva de les cases vora el camí.

Altres qüestions remarcables i que també suposen interessants reflexions urbanes tenen a veure amb els edificis emblemàtics que formaran part del complex urbà, i que es col·loquen acuradament: la torre de l'amo i els seus jardins, l'església, el teatre, l'espai central principal, o fins i tot alguns trams de carrer que esdevenen passeigs i que formen part dels espais representatius de la colònia —com és el cas de la Colònia Güell (fig. 2.7), la colònia Can Pons (fig. 2.12), Can Vidal (fig. 2.13) o Viladomiu Vell (fig. 2.15)—.

Cal també fer esment de les aportacions edificatòries, i no tant sols de les solucions tipològiques adoptades, sinó també per la nova interpretació constructiva i de modulatge estructural, tot plegat un significatiu esforç condicionat pels medis econòmics. En aquest sentit, tot i que les construccions empraran els materials del lloc, les tècniques utilitzades suposaran una renovació en l'execució tradicional, de manera que el fabricant i el mestre d'obres donaran fruits innovadors i modernitzaran els sistemes constructius tradicionals de la residència.

Però és precisament l'aspecte econòmic el que acabarà definint l'elecció del model tipològic. Si bé l'habitatge aïllat implica unes millors condicions higièniques i augmenta la qualitat de vida, la baixa densitat només és factible quan el preu del sòl i les despeses d'execució són assumibles. És sota aquest criteri que la cèl·lula residencial construïda augmentarà en nombre d'habitatges, centrant l'atenció en l'economització de recursos en detriment, en molts casos, de la millora de l'asolellament i ventilació.

Amb la possibilitat de fer una extrapolació més generalitzada del que les colònies suposen com a diferent proposta d'assentament residencial de baixa densitat, aquestes intervencions ens plantegen la coherència en la intenció de que, en una operació urbana, coexisteixin residència i treball, tant des del punt de vista projectual com conceptual, i on es defineixen les funcions i característiques de cada una de les parts, per tal de completar satisfactòriament el concepte de comunitat.

Per un altre costat, es posa de relleu les limitacions d'aquestes intervencions, a partir de la transcendència del lligam entre la idea que genera l'operació, en aquest cas la producció industrial, i la comunitat que en resulta. Si bé aquesta idea és necessària i suficient per crear aquest complex residencial, també ho és per invalidar-lo, en el moment en que la indústria deixa de funcionar i on el vincle necessari amb la ciutat desapareix.

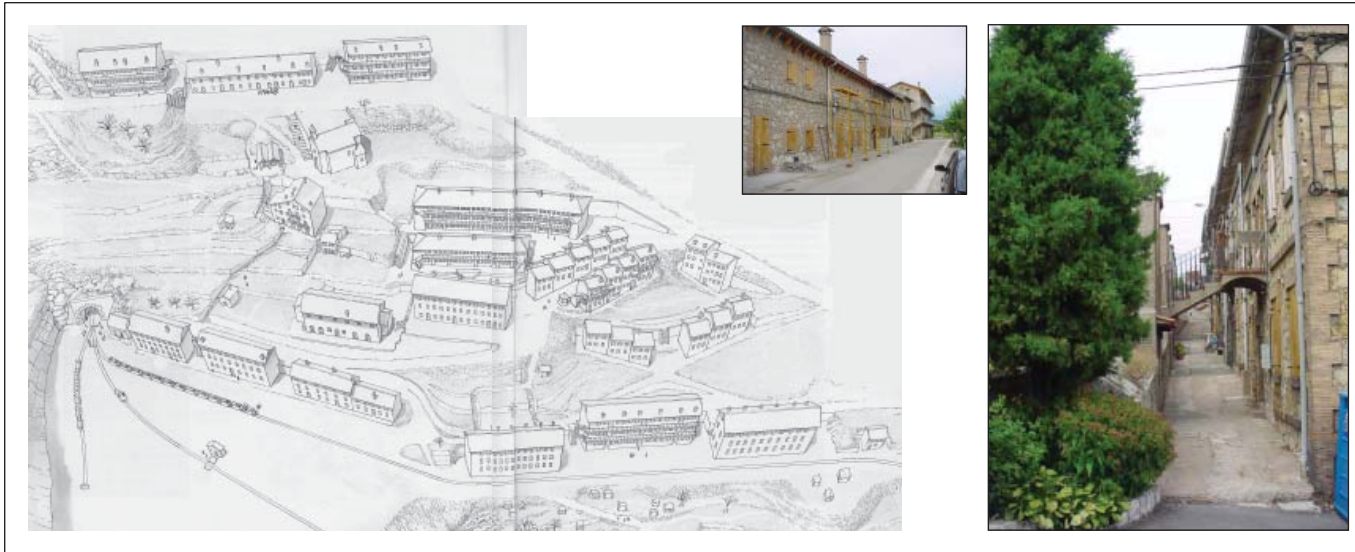

Figura 2.20

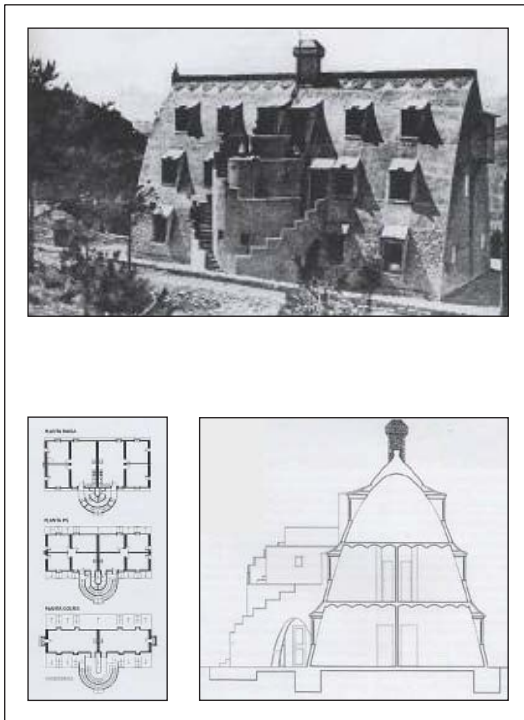
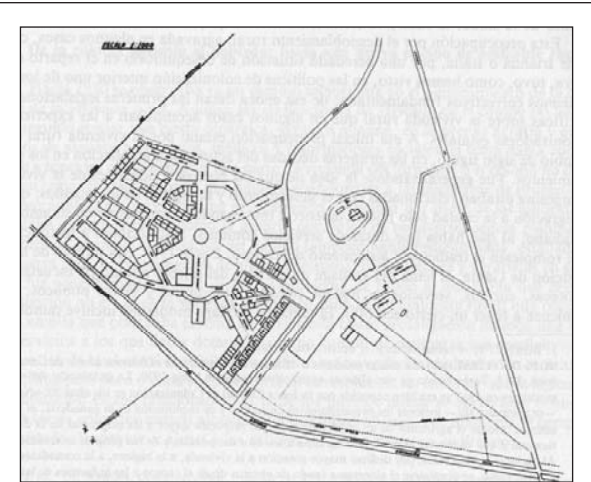

Figura 2.21

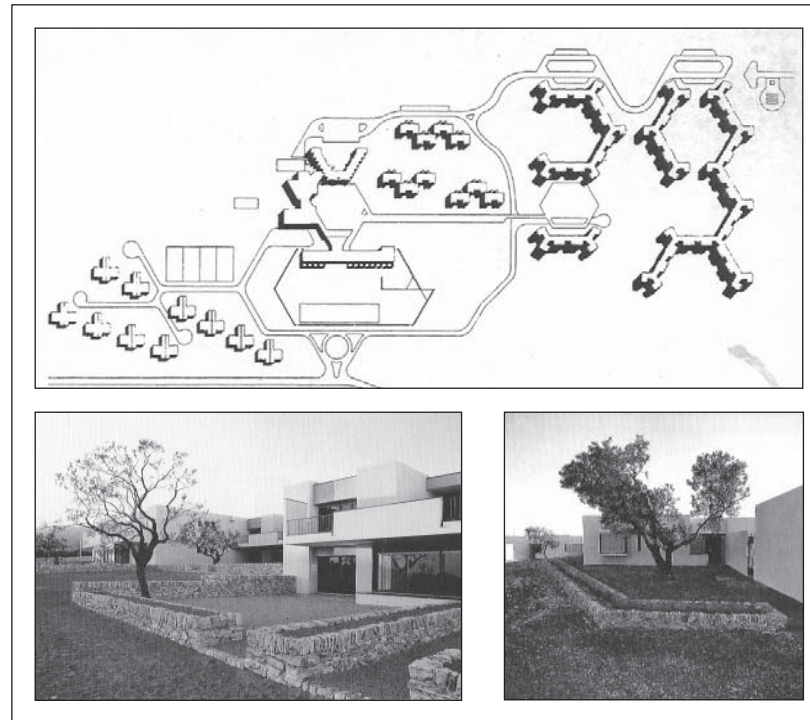

Figura 2.22

Figura 2.23

Figura 2.20

Sant Corneli. Es tracta d'una colònia minera, al terme municipal de Cercs, a l'Alt Berguedà, amb una ordenació heterogènea recolzada en la falda de la muntanya. Els principals serveis de la colònia eren l'economat, el convent de monges transformat després en el casal, les escoles, el dispensari, el safareig públic, el camp d'esports, l'església i horts públics. Les cases tenien entre 30 i 40 m² de superfície útil. L'astrià Suàrez del Villar, enginyer en cap de les instal·lacions mineres, fou qui va projectar la colònia, que entre el 1918 i el 1920 s'inauguraren els edificis de serveis.

Figura 2.21

Xalet de Catllaràs La nova fàbrica de ciment del Clot del Moro per a la societat Asland d'Eusebi Güell implicà la construcció del xalet per als tècnics i treballadors de la fàbrica, atribuït a Gaudí. L'edifici data del 1902, i consisteix en tres plantes amb dos habitatges per planta, i amb la cuina i el menjador comunitari en la planta baixa.

Figura 2.22

Colònia d'Hifrensa. Aquest poblat es construí a finals dels anys 60' per acollir els treballadors de la central nuclear de Vandellòs. L'ordenació inclou un grup escolar, equipaments col·lectius, habitatges per a solters, per a enginyers, habitatges per a pèrits i habitatges obrers.

Figura 2.23

Raymat. Colònia agrària vinícola organitzada al voltant d'un espai central, amb una estructura viària radial amb geometria hexagonal.

Algunes de les contribucions més significatives que les colònies aporten a la ciutat des del punt de vista projectual tenen a veure amb una acurada atenció a l'equilibri necessari entre el tamany de la intervenció, el nombre de treballadors, la capacitat de la fàbrica i les seves dotacions. Es tracta, per tant, d'un resultat formal fortament vinculat a unes premisses funcionals. Tanmateix, representen una de les primeres temptatives d'estandarització en l'edificació fruit de la necessitat de rentabilitzar l'operació, amb les conseqüències del control sobre les solucions constructives i dels materials emprats, així com el modulatge estructural. Al mateix temps, aquestes intervencions formalitzen la necessitat de generar i controlar normativament determinats paràmetres urbanístics, com la definició de les alineacions i les rasants³.

Família C₂ Les Colònies Vinícoles, Mineres i Energètiques

Les intervencions que pertanyen a aquesta família estan vinculades a altres sectors productius, però difereixen poc quant a la ideologia i contingut respecte les anteriors, tret de que són més tardanes en el temps i, per tant, mostren en termes generals ordenacions més endreçades.

Tot i que el nucli de Sant Corneli respon a una configuració urbana molt heterogènea (fig. 2.20), és habitual l'estructura en malla per ordenar el teixit residencial, com és el cas de La Botjosa o la colònia de Torroella de Baix, ambdues emprant l'illa rectangular amb habitatges d'una sola planta (figs. 2.17 i 2.18). El projecte però més interessant pel que fa a la regularitat del traçat és el d'Artesa de Segre, de César Martinell (fig. 2.16): es tracta d'un projecte que s'organitza a partir d'un eix central, i on les illes edificatòries presenten distintes volumetries en funció del seu paper compositiu. Per la seva part, l'ordenació de la colònia vinícola de Raymat mostra un traçat singular, basat en l'hexàgon que incorpora el gran espai obert central de la intervenció (fig. 2.23).

El Poblat d'Hifrensa és un cas singular. Cronològicament es tracta de la darrera comunitat jardí executada, i aporta un llenguatge arquitectònic i una ordenació urbana que cal encaixar en un altre context històric i sociocultural (fig. 2.22). El projecte, de Bonet Castellana, data de finals dels anys 60', i implementa diverses tipologies residencials que inclouen habitatges plurifamiliars, en filera i bifamiliars. El projecte s'estructura a partir d'un eix peatonal principal que connecta l'espai públic dels blocs plurifamiliars amb el centre dotacional del complex, distribuïnt els distints paquets residencials per tipologies. L'ordenació presta gran atenció a l'edificació singular en detriment de la composició urbana del traçat viari.

No deixa de ser significatiu, i si més no curiós, que les colònies industrials signifiquin el precedent de les comunitats jardí i que la darrera comunitat jardí sigui precisament aquest projecte, una colònia industrial, on es demostra un avançada i suggerent ordenació urbana. Podríem entendre doncs que les colònies són inici i cloenda de les comunitats jardí.

³ Per més informació sobre les colònies tèxtils, vegeu el llibre de Rosa Serra *Colònies Tèxtils de Catalunya*, Col·lecció "Patrimoni Artístic de la Catalunya Central", 2000, Angle Editorial.

Figura 2.24

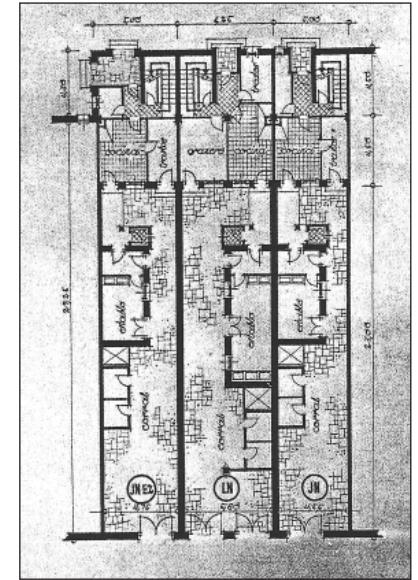
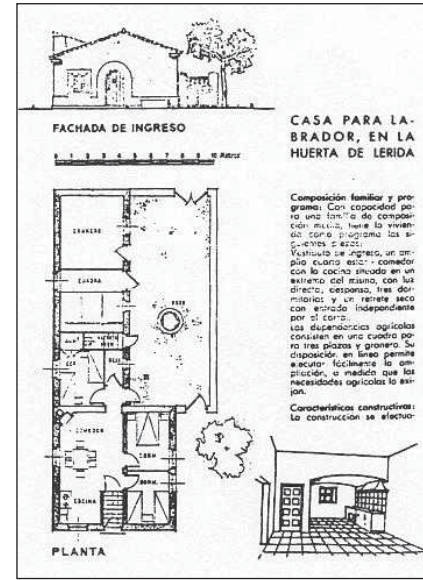

Figura 2.25

Figura 2.26